

APROXIMACIONS AL TEMA DE LES RESPOSTES POLITIQUES A
LA CRISI ECONOMICA. EL CAS D'ESPANYA.

JOAN SUBIRATS

desembre 1985

FUNDACIO JAUME BOFILL

Barcelona

ESQUEMA

1.- Una nova situació econòmica i social.....	2
2.- La crisi de l'Estat i l'Estat Social de Dret.....	6
3.- Les manifestacions d'aquesta crisi.....	12
4.- Respostes polítiques a la crisi.....	20
5.- El paper dels interessos socials.....	30
6.- La situació a Espanya.....	36
7.- La crisi econòmica. Algunes generalitats.....	42
8.- La crisi econòmica a Espanya. El seu caràcter diferencial.....	46
9.- Les respostes a la crisi econòmica a Espanya. Fases en la política econòmica i mecanismes de concertació.....	61
10.-Les respostes polítiques davant la crisi econòmica a Espanya.....	88
11.-Respostes a la crisi econòmica. Mecanismes de presa de decisions i situació política.....	109
12.-Resposta a la crisi i estabilitat del sistema.....	116
Referències bibliogràfiques.....	122

1.- UNA NOVA SITUACIÓ ECONÒMICA I SOCIAL.

Han canviat moltes coses en els darrers deu anys a les democràcies occidentals. Després d'un llarg període de creixement econòmic i d'estabilitat política avui ens trobem immersos en una situació de recessió econòmica, amb la presència de grans masses d'aturats, vivint processos de reconversió industrial i de desplaçaments tecnològics i productius d'una gran volada, amb un continu creixement de les demandes socials adreçades a un Estat que era considerat com benefactor i que avui se'l critica per excés d'intervencionisme i per ofegar les potencialitats socials, i tot això davant la crisi de les vies tradicionals de representació i participació polítiques. Nous reptes, nous subjectes socials, i una renovada necessitat de trobar sortides a una crisi que mai ha sigut només econòmica. La gent avui veu que el sistema polític i econòmic no sembla estar en condicions de fer allò que d'ell s'esperava. Davant d'això els "policy makers", els que prenen decisions, necessiten trobar unes respostes que ja no poden ser les habituals de fa uns anys. La societat s'ha tornat més problemàtica, més conflictiva.

La causa més directa d'aquesta nova situació és la llarga crisi econòmica que afecta a l'economia occidental des de mitjans dels anys setanta. Aquesta crisi ha significat l'esgotament del model de creixement implantat per les economies occidentals

més importants després de la segona guerra mundial. Així han tornat a aparèixer problemes que semblaven superats: alts índex d'atur, inflació, dèficit en la balança de pagaments, un baixíssim creixement econòmic, o un quantios dèficit públic. Les receptes aplicades amb èxit per sortir de la crisi dels anys trenta no semblen tenir efecte avui. Tot aixó va acompanyat d'una nova divisió internacional del treball, on davant les limitacions econòmiques i aprofitant el gran salt tecnològic que ha permés flexibilitzar i fraccionar molts processos productius, s'ha anat produint un desplaçament cap a països amb una millor relació salari-producte i on la instal.lació de noves empreses pot fer-se amb la més recent tecnologia, sense patir processos de reconversió sempre difícils.

A aquesta complexa problemàtica econòmica, sobre la que ens estendrem més endavant, s'hi afegeixen altres problemes com són els derivats d'un creixement excessiu dels aparells i moments d'intervenció estatals, que han anat creant una xarxa burocràtica i administrativa que fa més difícil, per les rigideses i manca d'agilitat, qualsevol possible solució als problemes apuntats.

L'aparició de nous tipus de demandes i de nous subjectes socials és també una de les components de l'actual situació. Noves demandes que tenen una important component extra-econòmica,

en el sentit de que no poden ser satisfetes a través de les vies clàssiques de resposta de l'Estat: mesures de producció i distribució. Són demandes que tenen més relació amb la qualitat de vida que no en la quantitat de producte a obtenir. Així podem parlar dels problemes del medi ambient a nivell local, nacional o internacional; igualtat de tracte entre els sexes i respecte als drets de les minories; moviments per la pau o moviments anti-nuclears. Relacionats amb aquestes demandes i aquests moviments acostumem a trobar-hi grups no institucionalitzats, de creació més o menys espontània, i que reclamen una intervenció directa. No es tracta d'elements marginals o perifèrics al sistema. Els participants en aquests moviments són normalment gent amb un alt nivell educatiu, professionals, gent de classe mitja, i del sector de serveis. Qüestionen no el desenvolupament, sinó l'estil productivista i depredador d'aquest desenvolupament. Aquestes ja no serien per alguns contradiccions derivades directament del sistema econòmic, sinó el que s'ha denominat contradiccions culturals del capitalisme.

Aquest conjunt de factors configura doncs una problemàtica nova, distinta, difícil de resoldre amb les aportacions keynesianes que van forjar l'Estat de Benestar, o amb els mecanismes

i vies de participació consagrades constitucionalment en l'anomenat Estat Democràtic i Social de Dret.

2.- LA CRISI DE L'ESTAT DE BENESTAR I L'ESTAT SOCIAL DE DRET.

La crisi econòmica actual ha significat per molts el final d'una il·lusió. El desencís després d'un període d'optimisme sobre un futur de progrés econòmic ininterromput i la perplexitat davant la fallida d'uns instruments d'anàlisi que hom creia capaços d'obtenir una regulació de l'economia cada cop més precisa (Lester C. Thurow, 1982; Rojo, 1982).

Aquesta il·lusió, aquest optimisme derivaven dels excel·lents resultats aconseguits per l'aplicació, amb més o menys canvis, de les teories de Keynes des dels finals de la segona guerra mundial. La política econòmica keynesiana anava en principi adreçada a combatre les depressions cícliques lligades a les caigudes dels preus. Comportava també la intervenció de l'Estat dirigida a solvençar les insuficiències i fragilitats del mercat, contribuint així a crear un marc de més seguretat, de menys incertesa per als ciutadans. Els governs se sentien capaços de regular les economies respectives de manera global mitjançant instruments que s'entien com científics i precisos. Si aixó comportava costos o rigideses s'acceptava que els beneficis socials resultants eren clarament superiors als inconvenients. Aquestes polítiques van anar aconseguint importants fites en els que podriem considerar configuració de l'anomenat Estat ../...

de Benestar, model on semblaven convergir les tendències socialitzants d'alguns amb la voluntat de mantenir l'esquema bàsic de l'economia de mercat dels altres. Aquest acord o compromís representava per als treballadors l'acceptació de la lògica del benefici i del mercat com la via principal per a l'assignació de recursos, per l'intercanvi internacional, pel canvi tecnològic, pel desenvolupament productiu i per a la localització industrial, i a canvi se'ls hi assegurava un nivell de vida mínimament acceptable, els drets d'associació obrera, la presència institucional dels sindicats, l'ampliació dels drets democràtics i socials, la prohibició del lliure acomiadament i uns augments de salaris proporcionals a la productivitat del treball. I sempre amb la intervenció de l'Estat com a darrera garantia d'una política social igualitzadora (S.Bowles, 1981).

Aquesta manera d'aproximar-se als problemes econòmics i socials ha dominat la majoria dels països industrials entre els anys quaranta i els anys setanta. La política que se'n derivava va obtenir el suport implícit o explícit de la gran majoria de la població, modulant i aproximant les posicions de partits teòricament molt allunyats (Rojo, 1982). El model construït a Anglaterra, per exemple, per fabians i per liberals (com Keynes o Beveridge), es va anar convertint així en el

punt d'encontre pels dos sectors de l'estructura productiva tradicionalment enfrontats. Els treballadors comprenien la importància del benefici empresarial com a garantia dels llocs de treball i dels progressius augmentos salarials. Els capitalistes acceptaven les càrregues fiscals amb que l'Estat realitzava les transferències socials com a garantia d'una demanda consistent i d'una classe treballadora més contenta i més preparada, amb vivendes decents i una millor atenció sanitària (Offé, 1984.)

Però, a aquest Estat del Benestar li corresponia en el terreny polític l'anomenat Estat Democràtic i Social de Dret. Si l'Estat de Benestar havia trencat amb la marginació que dins la lògica liberal patia l'Estat, simple gendarme de l'automatisme regulador de l'economia, l'Estat Democràtic i Social havia de trencar també les barreres que teòricament separaven Estat i Societat. En la concepció liberal clàssica es partia de la hipòtesi que la societat era un conjunt de individus aïllats, que es consideraven iguals davant la llei i que en les seves relacions utilitzaven regles pròpies no violables per l'activitat dels poders públics. La Constitució, en aquest sentit, havia de limitar-se a recollir els drets propis i naturals de l'home, límits absoluts de l'activitat estatal. Aquesta radical separació entre Estat i Societat postulada per aquell liberalisme de la primera època, va ser superat per la mateixa crisi

del suposat mecanisme d'autoregulació econòmica, per la democratització de les institucions representatives i per l'exigència de que la igualtat, proclamada genèricament davant la llei, assolís plena efectivitat socialment i econòmicament. L'Estat Democràtic i Social no es limita a salvaguardar un sistema suposadament autoregulat, sinó que assumeix l'obligació de modificar-lo a través de mesures directes o indirectes (Garcia Pelayo, 1977). Aquest Estat Social de Dret s'ha anat caracteritzant per postulats com els següents: la democràcia representativa, articulada pel sufragi universal i el pluralisme polític i completada amb fórmules de democràcia semi-directa; la potenciació del poder executiu i la nova definició del principi de separació de poders, així com el creixement i l'especialització de l'Administració Pública; la tutela efectiva dels drets i llibertats i la progressiva realització del principi de igualtat, entesa des d'un punt de vista material, a través dels drets econòmics i socials; o la intervenció de l'Estat en la vida econòmica i el paper de l'empresa pública, tot i respectant el model de l'economia de mercat.

Les Constitucions de la segona postguerra reflexen el pacte, el compromís al que abans feiem referència. I reflecteixen també la preocupació per la recerca d'instruments que protegeixin el model normatiu que formulen. Són Constitucions hiperpositives, ja que es presenten no només com autosuficients sinó inclús com autogarantitzadores. L'ordre que

imposen no parteix d'un ideal iusnaturalista, no es limita a incorporar al text una pretesa i permanent espontaneïtat social, sinó que es presenten com un ordre "artificial", extrany a l'ordre social i per tant coactiu. No té res de natural la forma d'Estat Social que les Constitucions contemporànies han anat consagrant. La forma d'Estat Social ha sigut escollida i imposada per un conjunt de forces que en un moment donat han aconseguit exercir la seva hegemonia, el seu predomini. Aquest Estat Social existeix doncs en virtut d'un acte de voluntat, d'un acte constituent, i només té garanties de permanència en virtut del manteniment d'aquesta voluntat. Les Constitucions de la segona postguerra i les més recents de l'Europa mediterrània consagran un ordre que no es pretén reconstruir, sinó fundar "ex novo", ja que parteixen d'una convicció, dramàticament apresada, que aquest ordre cal protegir-lo (K.Hesse, 1983; J.Habermas, 1973). En aquests textos constitucionals els principis inspiradors implicaven una superació dels elements clàssics del primer liberalisme, incorporant una decidida voluntat equilibradora de les desigualtats socials, basada en la confiança d'un progrés econòmic que es creia irreversible.

La democràcia als països més desenvolupats de l'Occident vindria a estar constituïda per la component econòmica de l'Estat de Benestar i la component polític-constitucional de l'Estat Social. I són

precisament aquestes dues components les que han entrat en crisi. Crisi perquè des del punt de vista econòmic la situació d'estancflació, alts index d'atur i alts nivells de inflació, no sembla tenir resposta des de la perspectiva keynesiana, pensada per respondre a crisis originades per buits de demanda, i per tant difícilment aplicable a una crisi provocada per impactes sobre l'oferta, terreny on els monetaristes es mouen millor (Rojo, 1982; Jacobs, 1984). I crisi des del punt de vista polític perquè fallen els suposits de creixement econòmic en què es basava l'ideal de democràcia avançada configurat en el model constitucional de l'Estat Social, i perquè la mateixa societat s'ha diversificat de tal manera que molts sectors no accepten (o no poden introduir-se en) les vies institucionals de participació, no acabant d'admetre valors considerats fonamentals com la voluntat general o el paper de mediació de les institucions. Podem fins i tot aventurar que la crisi ha estallat perquè el model ha tingut èxit, i al tenir-lo ha creat una major diversitat, diferenciació i heterogenitat social, deixant enrera, per tant, valors constitucionals, culturals, polítics i en definitiva de solidaritat considerats com fonamentals anteriorment (Portantiero, 1984).

3.- LES MANIFESTACIONS D'AQUESTA CRISI.

Aquesta crisi de la democràcia, entesa en les seves components, l'econòmica de l'Estat del Benestar, i la política de l'Estat Social, té manifestacions precises. Una de les més divulgades i que ha originat una certa polèmica sobre els possibles remeis a aplicar-hi és la de la pretesa ingovernabilitat de les societats actuals davant la saturació ("the overburdened state") de l'Estat: la sobrecàrrega de demandes al poder estatal en una situació de competició entre partits, pluralisme associatiu i de relativa llibertat en els mitjans de comunicació. D'això en resulta un continu creixement de les expectatives, obligacions i responsabilitats a les quals s'enfronta el govern i davant de les que no té possible escapatoria. Però per què el govern no pot aconseguir totes aquestes reivindicacions o exigències?. La resposta que se'ns dóna és que la capacitat d'intervenció i per tant la capacitat econòmica dels aparells estatals és massa limitada per poder assumir d'una manera efectiva tot aquest conjunt de demandes i expectatives (Offe, 1984). Davant l'increment dels processos de diferenciació social, l'Estat es veu incapaç de reduir la complexitat, traduïda en l'augment incontrolat de les demandes i pressions que sobre ell recauen (Luhmann, 1983).

L'activitat política democràtica s'ha anat estructurant en aquests anys com una constant lluita dels grups socials per veure reconegudes les seves pretensions per part de l'Estat. En aquesta perspectiva la dependència política del ciutadà ha crescut de manera molt important. La vida políti

ca s'ha vist atravesada per la lògica del mercat. El vot es converteix en el símbol de l'intercanvi, quanta més força s'aconsegueix en el "petit mercat" electoral, més capacitat de negociació, d'obtenir parcel·les de poder es tindrà en el "gran mercat", on només poden intervenir-hi els grups organitzats i les forces presents institucionalment a l'Estat (Bobbio, 1984). Avui, en plena crisi econòmica i fiscal de l'Estat, l'exigència d'austeritat i moderació sembla difícil de compatibilitzar amb la voluntat de mantenir la confiança en un Estat que basava la seva força en la capacitat de satisfer les necessitats socials. L'Estat construït en aquest "segle socialdemocràtic" (Dahrendorf, 1984) s'ha anat configurant com la situació organitzada de la societat, on les seves competències han esdevingut pràcticament universals. En aquest sentit les demandes socials tenen com resposta de l'Estat l'ampliació de la prestació de béns i serveis públics, el que suposa, com és lògic, un fort increment de la despesa pública. Això fa que avui no hi hagi cap país del món occidental on el % de la despesa pública sobre el PIB sigui inferior al 35%, mentre que els anys quaranta voltava el 20% (Maddison, 1984). La despesa pública passa a convertir-se en la balança per mesurar l'èxit o el fracàs en la reivindicació o demanda plantejada. Des del moment en que cada particular, cada ciutadà, pot beneficiarse d'una major despesa de l'Estat, i des del moment en que cada polític pot guanyar adhesions i vots per l'augment d'aquesta despesa, tot participant en el joc parlamentari tindrà motius propis per promoure l'augment de la

intervenció estatal, l'augment de la despesa pública. Qui no jugui aquest "joc" en sofrirà els costos. L'únic obstacle és la pressió fiscal derivada d'aquesta despesa. En les societats actuals tothom accepta la "seva" despesa i renega de la despesa total perquè significa una major pressió fiscal. Per alguns el dèficit públic generat per aquest "joc" seria la conseqüència de les pressions econòmiques i socials canalitzades pels partits com a forma de fer més eficaç i potent el paper de mediació entre Estat i societat que el sistema democràtic els assigna (E. Fuentes Quintana, 1982). Però ha arribat un moment que el manteniment d'aquesta situació deficitària sembla ja inviable. La recessió obliga a reduir i moderar la despesa de l'Estat, i quan això succeix vol dir que ja no és possible atendre totes les demandes socials adreçades a l'Estat, aguditzades, a més a més, per la situació de crisi econòmica generalitzada. Tota selecció implica una certa discriminació i això provoca els evidents conflictes en una societat on el supòsit de la lliure informació és una de les bases de funcionament. L'Estat tendeix a perdre el seu paper de regulador entre classes i grups socials i apareix com un punt de referència bel.ligerant davant de la societat. Al mateix temps cada cop es fa més difícil aconseguir la solidaritat necessària per a mesures redistributives, ja que no es veuen directament els beneficiaris. L'Estat a l'actuar com intermediari, actua com dissimulador ("interface") de les relacions socials (Rosanvallon, 1981), i fa més opaques

les relacions socials. Per tant els comportaments dels diferents ciutadans i grups socials tendeixen a ser cada cop més corporatius. L'objectiu és situar-se entre els escollits dins la selecció que l'Estat ha de fer entre els escassos recursos actuals. Aquells beneficiats, particularment els dependents del sector públic, tendeixen a conservar aferrissadament les seves posicions d'avantatge, mentre que les demandes dels sectors políticament "fora de joc" tendeixen a quedar oblidades, augmentant més la seva condició de marginats i d'exclusos. Davant d'aquesta situació conflictiva l'Estat es recolza cada vegada menys en un compromís social de conjunt. En canvi, multiplica els acords socials, categorials. L'Estat clientelar comença a edificar-se en l'Estat de Benestar (Rosanvallón, 1981; Castells, 1984).

Aquest excés de demandes, aquesta creixent conflictivitat no resolta, seria per alguns el símptoma més clar de que s'ha anat massa enllà en l'assumpció de compromisos i responsabilitats per part de l'Estat democràtic actual. En aquesta perspectiva caldria que es reduïssin les intervencions estatals, presències directes de l'Estat en el sector empresarial, caldria disminuir les prestacions socials que originen els dèficits, caldria anar, en definitiva, cap a un "Estat mínim" que torni a alliberar l'home del paternalisme estatal i el deixi desenvoluparse lliurement i creativament. Un Estat, però, que al mateix temps que mínim fos fort, capaç de superar la conflictivitat present i imposar la seva voluntat en una societat amb poderosos interessos

organitzats. I en aquest sentit la crítica al excessiu intervencionisme estatal, als excessos paternalistes de l'Estat del Benestar s'acosten perillosament a la crítica al sistema democràtic: "allò que els marxistes atribueixen erròniament a l'economia capitalista és en realitat el resultat del procés polític democràtic" (Huntington, 1975); "en els darrers anys el funcionament dels processos democràtics sembla haver generat de fet una fallida dels sistemes tradicionals de control social" (Comissió Trilateral, 1975, citat per I. Martín Uriz, 1981). La democràcia, en aquesta visió, hauria provocat un efecte pervers. Hauria fet als homes més cultes, més conscients dels seus drets, més organitzats, més reivindicatius, en definitiva. Les demandes socials creixents serien així coherents amb un sistema que n'afavoreix el sorgiment i els ofereix els mitjans necessaris per articular-les. La democràcia és un sistema que permet una gran rapidesa i generalització de les demandes i, en canvi, fa més difícil la resposta a causa del procediment decisorí que utilitza. Els sistemes autoritaris fan, en canvi, més difícils les demandes i agilitzen les respostes centralitzant-ne el procés decisorí. L'"Estat mínim" en el terreny econòmic que demanen alguns neoliberals restauradors vindria acompanyat d'un Estat fort en el terreny de l'ordre social que recorda una fase històrica ja superada per la mateixa democràcia. En el fons, doncs, sembla estar en joc la mateixa democràcia en la seva fase actual d'Estat assistencial. Com diu Bobbio, no és difícil de trobar una certa intenció punitiva en aquesta pretesa restauració de

la vessant pre-democràtica del liberalisme. Per aquests sectors caldria tallar les ales (desmantellar l'Estat assistencial) a aquells qui han gosat d'aixecar massa el cap (Bobbio, 1984).

Polítiques com les aplicades per Margaret Thatcher o Ronald Reagan s'han convertit en emblemàtiques, sinó de l'atac a les institucions i regles de la democràcia, si de la ferma voluntat, expressada sense embuts, de reduir el grau de l'intervencionisme estatal en el terreny econòmic, i de tallar bona part de les prestacions socials que l'Estat havia anat assumint en aquests anys. Davant de la crisi de les idees i receptes dels keynesians, els polítics conservadors han trobat, almenys a l'inici, amb en Milton Friedman i altres monetaristes els nous profetes. Aquests economistes basen les seves teories en l'atac a les polítiques d'estabilització que utilitzant les aparents possibilitats que la combinació de la inflació i l'atur oferien havien dominat l'escenari de la política econòmica des de finals de la segona gran guerra. Primeren la política monetària per sobre la fiscal, busquen l'equilibri pressupostari, i postulen recuperar el lliure joc del mercat sense intervencionismes estatals que "no faran sinó complicar el procés". Ens parlen de la "taxa natural d'atur elevada" sobre la que no hi valdrien remeis "antinaturals" (intervencions directes de l'Estat) per definició distorsionadors (Rojo, 1982; Jacobs, 1985; Milton i Rose Friedman, 1985). Podríem també indicar com la problemàtica econòmica actual i la situació

de recessió han portat a questionar-se a teòrics de tota condició i procedència els límits mateixos de la política de redistribució aplicada pels Estats occidentals en els darrers quaranta anys, amb la finalitat de fer efectiva la igualtat proclamada. Hi ha límits a la igualtat realitzable en sistemes que, en la mesura que són democràtics, permeten només la redistribució sobre els que participen d'un consens, lliurament format, dels diferents grups socials?. No hi haurà una correlació inversa entre les possibilitats de fer avançar aquest límit i la mateixa diversificació organitzativa i de interessos que aquest progrés genera, i que per tant jugaran després en sentit contrari?. (Amato, 1983). No són qüestions fàcils d'aclarir i, per altra banda se'ns escapen una mica dels objectius que ens hem marcat, però no deixen de tenir una clara connexió amb el que apuntàvem. La crisi econòmica i el final d'un llarg període de creixement econòmic han posat seriosos interrogants sobre els pressupostos fonamentals amb els que es va construir l'Estat democràtic i social als anys quaranta. S'ha aturat el progrés i per alguns amb les noves (?) polítiques neoconservadores s'ha trencat el consens que era al darrera de l'Estat social (Desai, 1983; Kaldor, 1983; Castells, 1984). Però el cert és que la crítica a l'actual situació i a un possible excés d'intervencionisme estatal no és privativa de les posicions neoconservadores. Des de sectors i posicions respectuoses als postulats del "segle socialdemocràtic" o fins i tot per part d'aquells que consideren les conquestes de l'Estat del Benestar com irreversibles (Offé, 1984)

s'admet la necessitat de canvis, més o menys profunds, en la línia fins ara seguida. I en aquest sentit a molts països i des de molts sectors es parla de "una sola política econòmica" a aplicar, o de la "política econòmica inevitable", contradint els criteris que servien per diferenciar dreta i esquerra ben recentment: ampliar o restringir la intervenció de l'Estat, ampliar o restringir el sector públic, etc. (per exemple Luhmann, 1983).

Avui podem trobar a diferents països i sota governs de diferents signes mesures destinades a reduir intervencionismes, fer més flexible el joc del mercat, impulsar la iniciativa privada, privatitzar empreses o serveis públics, reduir la despesa pública i en primer lloc transferències socials com les pensions, etc. Aixó es fa amb més prudència i respecte als principis bàsics que inspiraren l'Estat social, o amb menys escrúpols i servint a objectius de desmantellament del mateix, però la coincidència amb moltes de les mesures aplicades resulta força significativa (OCDE, 1981; Mishra, 1984; Academy of Political Science, 1985; Rosanvallon, 1981; Castells, 1984; Rojo, 1982 i 1984).

4.- RESPOSTES POLÍTIQUES A LA CRISI.

Ens trobem doncs en una societat més conflictiva. A causa de la crisi econòmica i a causa de la mateixa evolució de la democràcia social. Els conflictes venen generats per vells problemes que s'han aguditzat, pels nous tipus de demandes que s'han originat, per vies de participació no convencional,..., i aquests conflictes, donada l'estructura de poder i la gran imbrincació que Estat i societat han anat establint en aquests anys d'intervencionisme, acaben precisant una resposta per activa o per passiva dels aparells estatals. Com es produeix aquesta resposta?, quins mitjans utilitza?, quins resultats obté?. Com i a través de quines vies els sistemes democràtics intenten enfrontar-se als conflictes i resoldre els reptes que plantegen?. Si deiem abans que sembla que es produeixi una certa convergència en les mesures generals a aplicar a la crisi econòmica, és evident també que a cada país les respostes tindran unes característiques específiques i respondran a situacions i actituds polítiques també específiques. Cada país percebrà i definirà la crisi d'una manera pròpia, vivint canvis en el mateix sistema polític, utilitzant respostes generals diferents a les d'altres països, i aplicant unes polítiques (policies) que ben bé en les vies utilitzades i en els resultats que obtinguin tindran la seva originalitat.

Si s'han vist fortament alterats els supòsits de creixement econòmic i estabilitat política que eren a la base del sorgiment de l'Estat del Benestar, a la base de la democràcia actual, fins al punt que sembla haver-se esquerdat el consens social sobre el que es fonamentava, aquest fet ha d'haver provocat modificacions profundes en la manera, en les actituds polítiques de governants i governats. el canvi polític, resposta al repte o conflicte plantejat, ha de seguir avui vies diferents a les habituals a les democràcies occidentals en moments de progrés i benestar. Convé plantejar-se aquest tema, fent una especial referència a les especificitats de resposta a la crisi ("crisis management") i l'articulació dels diferents interessos organitzats entorn d'aquestes respostes.

D'entrada podem apuntar possibles canvis en el sistema polític^{que} constitueixen respostes generals a la nova situació creada per la crisi econòmica. Es poden produir canvis electorals importants. Per exemple, pot canviar un govern com a resultat de la seva passivitat davant la crisi, poden aparèixer noves coalicions de govern provocades per la gravetat de la situació, poden fins i tot aparèixer nous partits aprofitant la situació general de desprestigi dels tradicionals, etc. També a l'interior dels partits la crisi pot provocar tensions importants o fins i tot divisions o escissions. La forma com

els dirigents del partit plantegen l'estratègia per fer front a la problemàtica originada per la crisi pot fer aparèixer tensions amb les bases del mateix partit, amb altres dirigents o tendències organitzades que defensen altres idees, i també amb grups socials o d'interessos connectats amb la formació política, per exemple sindicats, organitzacions empresarials, etc. Aquestes tensions poden ser molt més importants si el partit forma part del govern, al complicar les relacions entre el partit i els components del govern. També la nova situació creada amb el desenvolupament de la crisi pot haver generat un estil de movilització política diferent, un tipus de conducta política menys convencional, així com una certa caiguda de la militància a l'interior dels partits polítics tradicionals o als mateixos sindicats.

La crisi provoca també dins el sistema polític el que podríem anomenar estratègies globals de resposta a partir de la percepció específica de la crisi que es té en el país. Pot considerar-se que la crisi és un fenomen temporal de caràcter mundial i per tant confiar en la seva solució a escala internacional. Caldria en aquest sentit, "esperar" que tornés la reactivació, intentant no augmentar els efectes negatius de la crisi amb mesures errònies. Pot també plantejar-se la crisi com un problema de canvi estructural en el terreny econòmic i social a escala mundial:

la crisi ha tingut el seu origen en l'augment dels productes energètics, però això ha provocat la necessitat de modificar radicalment les estructures productives amb l'intent d'abaratir costos; aquests canvis estructurals hauran de fer-se en el marc de cada país, "aprofitant" la crisi com el mecanisme generador. També pot donar-se una estratègia de resposta a la crisi amb un contingut més ideològic i que barregi elements de resposta política i econòmica, elements propis del país i elements més connectats amb la problemàtica internacional. Per exemple, el govern de la Sra. Thatcher a Gran Bretanya sembla tenir una clara estratègia, a partir de la que totes les polítiques impulsades tenen una volguda connexió. L'estratègia neoconservadora del govern britànic s'ha convertit en el paradigma de la resposta liberal a la crisi, privatitzadora del sector públic, fermament decidida a reduir les despeses de l'Estat i tornar la iniciativa al mercat. Una altra d'aquestes estratègies globals de resposta podria ser la impulsada pels socialistes a Espanya sota el rotul de "canvi", on s'engloben problemes més lligats a la concreta situació econòmica amb problemes estructurals que es venen arrossegant des de fa temps al país.

Sembla també evident que és el pressupost d'un país on podem trobar reunides el conjunt de demandes concretes dels diferents grups socials que han trobat

la via per portar la seva reivindicació fins document resum de les despeses de l'Estat. Caldrà doncs trobar en els diferents desenvolupaments pressupostaris una línia de resposta general a la situació econòmica. Augmenta el Pressupost?, disminueix?, manté un equilibri?, com es van modificant les partides?, totes aquestes són qüestions que poden ajudar a situar la línia general de resposta d'un país davant la crisi.

Tenir una estratègia en sentit ampli de resposta a la crisi pot se rellavant, però també ho serà veure quines son les polítiques concretes que els governs apliquen. Quins problemes s'introdueixen prioritàriament al programa de cada any i quins altres són ajornats o oblidats. Caldria doncs examinar quin és realment el nucli de resposta a la crisi. Hi haurán sempre grans objectius i determinats polítiques que jugaràn un paper clau en el programa legislatiu o d'assignació de recursos de cada any. Com exemples podriem assenyalar: legislació sobre sindicats, mesures de privatització, mesures per potenciar les noves tecnologies, programes regionals de reforma, alliberament de les inversions estrangeres, etc. Caldria també descobrir o detectar aquelles parcel·les oblidades o marginades en els programes concrets de cada govern i que són importants a altres llocs, per exemple, les implicacions del gran canvi demogràfic

a Europa dins del futur dels països on funciona l'Estat de Benestar.

De diferents línies de resposta a la crisi caldria valorar-ne els resultat des del punt de vista polític i econòmic. Analitzar per exemple quins han sigut els resultats polítics aconseguits per les diferents estratègies de govern adoptades durant el període considerat, així com utilitzar alguns indicadors econòmics significatius com inflació, taxa d'atur, creixement econòmic, productivitat, balança de pagaments, etc.

Sembla també molt important analitzar si de la forma com els diferents governs s'han enfrontat a la crisi se'n poden deduir canvis significatius en el "policy style" propi del país (Richardson, 1982). A cada país funciona un sistema propi, que va variant amb el temps i amb els governs, de prendre decisions polítiques i de portar-les a la pràctica. Aixó inclou el grau d'anticipació o de reacció davant dels problemes plantejats, i també el grau de consens o d'imposició de les decisions en relació als grups representatius d'interessos socials (Richardson, Gustafsson, Jordan, 1982). La crisi econòmica, amb tot el que ha significat de revulsiu respecte als pressupostos de l'Estat del Benestar i de modificació i complexificació de les relacions entre l'Estat i la societat sens dubte ha hagut de canviar molts

hàbits de conducta, moltes vies de participació i relació social. Convindria detectar doncs noves actituds polítiques per part del govern, tant en la seva capacitat de "fer-se" (management) amb la crisi com amb les relacions amb els grups socials afectats. Podríem assenyalar alguns exemples. Una via que sembla utilitzada a alguns països es la d'impulsar una determinada política sense admetre cap possible canvi a les seves posicions, (toughing it out). Aquesta estratègia pot produir, sens dubte, un increment del conflicte, però alguns governs semblen disposats a enfrontar-se amb els possibles interessos oposats per tal d'assegurar el canvi políticament impulsat. Introdueixen, en efecte, "polítiques no negociables", i semblen disposats a portar-les endavant caigui qui caigui (p.e. polítiques de defensa nuclear a alguns països). En alguns casos aquesta estratègia pot aconseguir superar el conflicte, fent que els implicats acceptin un tipus de decisió que sembla irreversible, que "fa emmudir" (shut up decision).

Una estratègia exactament contrària és la que podríem anomenar "fer bullir" una decisió ("stew"), és a dir, deixar que determinada iniciativa del govern es vagi discutint sense una aparent presa de posició del govern. L'objectiu d'aquesta estratègia seria que la iniciativa o la decisió a prendre fos "feta bullir", fos discutida tan temps que permetés prendre mesures per part del govern sense una oposició

massa forta de totes les parts implicades, exhaustes amb el debat produït, que acabarien acceptant l'alternativa governamental com una sortida "realista".

Una variant d'aquesta política que implica una clara distorsió de la realitat davant els implicats, o general, de l'opinió pública és la que presenta una alternativa concreta o global del govern com l'única possible. A Gran Bretanya, per exemple, des de 1979, els governs conservadors tracten de demostrar als grups claus representatius d'interessos socials que la política econòmica que segueixen és l'única possible (hi ha qui anomena a la Sra. Thatcher com "Mrs.Tina" es a dir, "There Is No Alternative").

El poder té també a les seves mans la possibilitat de manipular la definició del problema a solucionar. Utilitzant els mitjans tècnics més sofisticats pot canviar les dimensions del problema, per exemple subministrant dades retocades, canviant els criteris per a la recollida de dades (índex de preus al consum, xifra d'aturats, grau de consum de drogues, índex de delictes, etc.) Per aquesta via pot aconseguir-se retardar la resolució d'un problema, aminorar les protestes dels afectats, o fins i tot fer-lo desaparèixer del programa de govern en un període de temps determinat.

També és possible pel govern presentar qualsevol problema com connectat a un àmbit més general, de tal manera que la resolució del mateix requereixi un gran canvi estructural. Aixó sembla força evident a molts països de l'Europa occidental, on s'han començat enormes canvis estructurals (seguretat social, administració pública, govern local, empreses públiques,...) que valdria la pena examinar detingudament, ja que requereixen una gran despesa, i en canvi no asseguren totalment la resolució dels problemes que originàriament havien provocat al seu inici.

Molts observadors (Edelman, 1971; Gustafsson, Richardson, 19879) consideren també que davant del creixement en intensitat i en complexitat de molts problemes, els mateixos líders es veuen o bé incapaços de solucionar-los o bé consideren el cost de la solució excessivament alt. Davant d'aquesta realitat reaccionen adoptant estratègies que podrien anomenar simbòliques o de "placebo". Saben que les polítiques que proposen no funcionaran (en el sentit de solucionar el problema, per exemple les drogues), però, en canvi, permet donar l'apariència d'acció, i, des d'aquest punt de vista, no es pot atacar al govern per la seva manca de iniciativa per resoldre el problema.

Totes aquestes possibles estratègies poden utilitzar-

se, evidentment, de forma aïllada o combinada, sigui al mateix temps sigui de manera successiva. El que sembla important és detectar aquestes estratègies o d'altres en relació a cada problema dels connectats amb la crisi econòmica i de l'Estat del Benestar. Així mateix observar les variants nacionals d'aquestes estratègies permetrà deduir comportaments dels poder generalitzats o no dins l'àmbit de l'Europa Occidental.

5.- EL PAPER DELS INTERESSOS SOCIALS.

No podem marginalar d'una anàlisi com aquest el paper dels interessos socials organitzats. D'entrada sembla clar el constant creixement dels mateixos a mesura que augmentava la capacitat d'intervenció de l'Estat dins l'esfera social. El nivell de competències i obligacions assumides per l'Estat actual ha portat a una situació en la que les expectatives de molts grups socials creixien en relació a allò que l'Estat podia fer en relació als seus propis interessos. Molts sectors socials s'autoorganitzaren per defensar els seus interessos i/o per defensar-se de l'augment de control estatal. Avui el nombre d'interessos organitzats és molt gran i el tipus de motivació que els ha portat a organitzar-se molt diversa. Hi ha interessos institucionalitzats, però molts altres no ho estan. En alguns casos pel seu caràcter específic o sectorial, en altres per que defensen uns plantejaments que els situen "fora" de les vies de participació establertes. Els grups que gaudeixen d'una clara presència institucional en la defensa dels seus interessos han jugat un important paper en la construcció del present Estat de Benestar, i continuen tenint una presència molt activa en la seva defensa i voluntat d'expansió.

En aquest context és en el que podrem parlar

de "neocorporatisme"(o neocorporativisme). L'Estat ha deixat de ser un punt de suport de l'activitat econòmica per convertir-se en el centre de decisió i implementació. El control de l'Estat partirà de la cooperació, més que de la competència, en relació a la societat. Així s'estableix un sistema de representació d'interessos, en el que molt poques organitzacions empresarials, sindicals o d'altres tipus, exerceixen un monopoli, o quasi monopoli, de fet o de dret, de la representació de les seves bases, sobre les que tenen un elevat grau de control. Aquest sistema d'intermediació permet una pauta de participació per part d'aquestes organitzacions en la definició i (eventualment) l'execució de (per exemple) la política econòmica i social. En el fons d'aquesta concepció hi ha una volguda crítica al que havia sigut una de les vies explicatives del funcionament de les societats capitalistes occidentals, el pluralisme, entès com model de formació de decisions i de relacions entre interessos socials i poder públic. En el model pluralista l'Estat només pot entendre's com a conglomerat de grups, cadascun amb la seva lògica propia d'actuació, que estableixen relacions amb el reste de grups de la societat. En el model pluralista l'associació al grup és voluntària, aquests no estan regulats per l'Estat, no tenen cap status públic, els grups que poden participar a la presa de decisions és potencialment il.limitat, i en resum el poder és dispers (en les mans de molts subjectes),

és una poliarquia (Dahl, 1967; Maraffi, 1981). El "neocorporatisme" parteix de supòsit ben diferents. En aquesta concepció el "input" del sistema, la representació dels interessos, està corporativitzat, i també ho està el "output" és a dir, els processos de presa de decisions. Amb el concepte de "neocorporatisme" es vol doncs descriure una particular estructura política per la producció de decisions estatals, basada en la participació dels grans grups organitzats i sobre la seva recíproca col.laboració. L'exemple més clar i més utilitzat es l'anomenada "konzertierte aktion" amb el que alemanys i austríacs descriuen el mecanisme de decisió sobre les més importants polítiques públiques fundat en la concertació (informal o més o menys institucionalitzada) entre els representants dels grans interessos funcionals (sobretot empresaris i sindicats) i l'Estat (Schmitter, Lehmbruch 1984; Victor Perez Diaz, 1985; Papers, 1983; Berger, 1983; Maraffi, 1982).

El grau de "corporatisme" d'una societat pot mesurar-se establint les relacions entre Estat i societat, i entre govern i grups representatius dels interessos socials. Al llarg de monts anys ambdós sectors, govern i grups d'interessos, han mantingut certes "rutines" en la seva actuació i relació. En una situació d'una certa estabilitat cada sector implicat pot preveure les demandes i les opcions de l'altre.

Les polítiques a seguir tenien doncs un cert caràcter previsible. Avui aixó no pot ser així. El govern no pot ja garantir totes les exigències dels grups d'interessos, i per altra banda aquests mateixos grups mantenen les seves demandes al govern de forma unilateral.

Així com els grups d'interessos precisen del recolzament del govern per tal d'obtenir reconeixement institucional de les seves demandes, així mateix els polítics precisen del recolzament dels votants que hi ha darrera d'aquests interessos. Les dues parts tracten de maximitzar els seus beneficis, algunes vegades amb pocs resultats, altres amb més èxit. Els partits polítics hi juguen un paper important. No només com un mecanisme de reclutament dels polítics, sinó també com a plataforma dels diferents interessos organitzats. Amb el final de la prosperitat econòmica bona part d'aquesta realitat ha canviat. Les opcions es fan més difícils i comporten efectes negatius per alguns dels grups. Per altra banda avui sembla haver-hi unanimitat en mostrar-se reticent davant l'enorme i costós creixement de l'aparell de l'administració pública. Amb el gran intervencionisme estatal dels darrers anys la mateixa Administració s'ha convertit en un poderós interès present a la nostra societat, fent que els funcionaris assumeixin el paper de grup representatiu d'interessos específics.

D'aquesta manera s'ha deteriorat molt considerablement el grau de predictibilitat de l'actuació dels grups representatius dels interessos afectats, no només a causa de la crisi econòmica, sinó també degut a l'aparició de noves demandes. Es obvi que els grups afectats per les noves polítiques o estratègies del govern, no acceptaran "retirar-se" del joc. Els grups mantenen com a prioritat constant conseguir maximitzar els seus beneficis, però ara ho hauran de fer sota condicions diferents i canviants. L'estratègia d'aquests grups poden anar automatitzan-se dels aparells estatals per anar guanyant força en els seus tractes amb el govern. Moltes iniciatives del govern que pressuposin retalls econòmics o una reducció de les prestacions de l'Estat poden provocar reaccions de bloqueig o de resistència dels grups d'interessos. En definitiva els canvis forçosos en les estratègies del poder poden provocar modificacions en la conducta dels grups representatius dels interessos socials, i així s'ha de tenir en compte pel nostre anàlisi, encara que no canviï l'objectiu bàsic de tot grup d'aquesta mena: la maximització dels seus propis objectius (Cazzola, 1984; Cammelli, 1985; Muller, Saez, 1984).

En relació a la xarxa d'interessos organitzats podem assenyalar també quatre possibles estratègies o alternatives que utilitza o pot utilitzar el govern per a tractar amb aquests grups i intentar donar resposta a les seves demandes. Així es pot intentar vorejar ("by-pass o outflank") els interessos afectats.

Pot també plantejar-se una consulta a tots els grups afectats, sense cap voluntat de canviar la pròpia decisió, però desarmant qualsevol iniciativa o acusació de marginació o de no diàleg ("sham consultation", o estratègia de simulació). Pot també adoptar-se una línia de negociació amb els grups d'interessos realment afectats ("inner circle negotiation") i que més poden influir en la posterior efectivitat de les polítiques adoptades, sobretot en fase d'implementació. Finalment pot adoptar-se la tàctica de negociar institucionalment a través de fórmules tripartites o utilitzant les estructures "corporatistes" (sindicats, empresaris, etc.) (Damgaard, Gerlich, Richardson, 1984).

6.- LA SITUACIÓ A ESPANYA.

Davant d'aquest panorama general, les presents dificultats econòmiques i financeres actuals i les diferents vies utilitzades per a respondre-hi pels respectius governs, se'ns presenten com una magnífica oportunitat per analitzar els mecanismes actuals de resolució de conflictes en les societats democràtiques avançades. La crisi econòmica ha sigut i és crisi de les "receptes" habituals en els darrers anys, i significa també la crisi de l'entremat constitucional i institucional bastit a la fi de la segona guerra mundial.

Els governs actuals es troben doncs en una situació problemàtica. Per una banda sembla afirmar-se la idea que davant l'actual situació econòmica només hi ha (salvant experiències socialistes franceses de primera hora i els importants matisos d'aplicació) una única política econòmica, la via de la moderació salarial, de la contenció de les despeses públiques..., la via dels sacrificis. Aquesta política segons tots els indicis, només pot tenir viabilitat si es manté amb perseverància i paciència durant forces anys. Pocs o molts, sempre seran més que els que la dinàmica politico-electoral imposa. Així els governs obligats a seguir una línia de sacrifici econòmic, poc engrescadora electoralment, ha d'esforçar-se per arribar a les cites electorals amb alguna cosa més, en el millor dels casos, que dos punts menys d'inflació i uns quants milers més d'aturats. Però al

mateix temps l'oposició no sembla trobar alternatives viables a curt termini a aquesta política econòmica presentada pel poder com inevitable. I tot això dins d'una societat cada cop més crítica amb les vies tradicionals de participació i amb les organitzacions presents institucionalment a l'Estat, però que és, en canvi, cada cop més conscient dels seus drets, de les seves prerrogatives davant d'un Estat que va acceptar el repte de la igualtat.

Els "policy-makers" davant d'aquesta situació han d'assajar noves vies per revalidar la seva força i la seva capacitat de mediació i de representació amb els grups socialment organitzats. Al mateix temps aquests grups representatius dels interessos socials han de trobar noves vies per a no ser marginats en el repartiment d'un pastís cada cop més minso i cada cop amb més pretendents.

Aquest és el nostre objectiu, els problemes dels governs i dels mecanismes de decisió política dins les complexes societats actuals, i concretament a Espanya. La situació aquí és encara més problemàtica. Per una banda no podem parlar d'Espanya com un Estat democràtic i social amb quaranta anys de funcionament ni amb un nivell de prestacions homologable als països de l'Europa occidental. Tampoc hi ha encara un sistema de partits consolidat, ni tan sols els grups que pretenen ser representatius d'interessos socials tenen una inserció forta i estructurada. Malgrat tot, el cert és que avui la resposta a la crisi econòmica la fa un Estat que té

com a fonament jurídic i legitimador una Constitució absolutament homologable a les més avançades de l'Europa occidental, i així mateix el nivell de prestacions socials no és menyspreable. Així, la situació espanyola és atípica, plena d'elements diferencials, i, en canvi, o potser per aixó, té un indubtable interés endegar un estudi sobre el complex món de les relacions entre política i crisi econòmica, intentant apuntar algunes característiques d'aixó que en deiem l'estil de fer política a Espanya.

A pocs països, ~~e~~venturem, ha estat tant present la política en el desenvolupament de la crisi econòmica i en les diferents peripècies per les que ha travessat el país en aquests anys de resposta a la nova situació creada. El període de crisi econòmica que, com s'accepta generalment, és perllonga des de 1973 coincideix, es solapa, amb el període més ple d'aconteixements polítics, més carregat de modificacions institucionals i de funcionament del sistema polític espanyol dels darrers quaranta anys de la seva història. Així, després dels estats d'excepció succesius de finals dels seixanta i començaments dels setanta, que d'alguna manera indiquen les primeres dificultats serioses del règim franquista davant d'una societat en ràpida mutació, arribem a 1973 amb l'assassinat del aleshores President del Govern, Carrero Blanco, fet que per molts significarà la liquidació de la continuïtat del franquisme després de Franco. Primera crisi de salut del dictador a 1974, darreres condemes a mort del règim, i mort física del General Franco, en

una ràpida successió on les dimensions de la crisi econòmica quedaven absolutament enfosquides per la gravetat dels fets que situaven al país a les portes d'un dels canvis més espectaculars de la seva història contemporània. Després tensió reforma-ruptura per una banda, tensió partidaris de l'"adaptació" democràtica-inmobilistes per l'altra. I de fet "insensiblement, a força de moderació i negociació, va predominant una solució intermèdia que consisteix en una ruptura pactada. Es per damunt de tot, un procés pacífic que salva el problema del buit de poder, i que té elements de reforma, en el sentit que no hi ha una fallida de la legalitat vigent, i de ruptura en el contingut del producte final" /Alfonso Guerra, 1984). Així, poc a poc, autodissolució de les Corts Orgàniques franquistes, legalització dels partits polítics i sindicats, primers passos cap l'autonomia de nacionalitats i regions, són fets que van superposant-se i amagant davant de l'opinió pública, i aixó vol dir davant de les prioritats dels polítics, fets com que Espanya tingui la inflació més alta de l'OCDE, un gran dèficit de la balança de pagaments, un augment galopant del dèficit públic, i el constant i creixent augment de l'atur. I encara que un cop aprovada la Constitució, "principal actiu dels Pactes de la Moncloa" diu Fuentes Quintana, barrejant altre cop política i economia (Fuentes Quintana, 1983), semblava que la situació estava consolidada i hom podia dedicar-se més intensament a combatre els desajustaments provocats per la crisi, la constant inestabilitat política, la

successió de fets sagnats, recordaven que la transició a la democràcia no havia acabat. Cal pensar en els fets de febrer de 1981 per adonar-se del difícil que era demanar sacrificis econòmics a un país que encara veia amenaçada la llibertat només estrenada. I en tots aquests anys que van de 1977 a 1982 el govern recau en un partit sense majoria parlamentària clara i dividit internament, entre altres temes en el de les receptes per combatre la crisi. Un partit que perd, des del poder, milions de vots en unes eleccions, passant del govern a l'autodissolució sense solució de continuïtat.

Com podem doncs explicar la crisi econòmica i el seu desenvolupament a Espanya sense fer referència a la política?. Podem aventurar, com fa García Delgado, que el cost de la profunditat, la gravetat i el perllongament de la crisi econòmica a Espanya és el principal cost de l'èxit de la transició a la democràcia? (García Delgado, 1982, 1983). En aquesta perspectiva la liquidació del franquisme hauria pagat el tribut d'una crisi econòmica més intensa, amb més aturats i amb una sortida més difícil.

Sigui com sigui, aixó vol dir que, sense caure en fer la crònica política de la transició ni tampoc fixant-se només en la política econòmica aplicada pels diferents governs, cal que examinen les relacions entre uns fets i els altres, centrant-se sobretot en la situació actual, i examinant i destriant les actituds, les maneres, l'estil d'enfrontar-se

a la crisi dels diferents governs espanyols des de 1973. Avui es parla de "reaganòmics", de la "dama de ferro" i també es parla a Espanya de "felipisme", i tot aixó vol indicar estils, formes de governar, que poden ser més o menys originals, caldrà veure-ho, i res millor que fer-ho amb el que avui centra l'atenció essencial dels polítics i de l'opinió pública mundial: la crisi econòmica, les seves manifestacions i conseqüències pel modus de vida actual.

7.- LA CRISI ECONOMICA. ALGUNES GENERALITATS

Els fets objectius que provocaren la crisi econòmica són força coneguts. Malgrat això convé fer-hi un cert repàs per entendre millor les claus de la situació actual i establir les necessàries relacions amb el que ha succeït a Espanya en el mateix període.

L'onada de prosperitat que va impulsar l'economia occidental des de finals de la Segona Guerra Mundial va començar a trencar-se a finals dels anys seixanta i principis dels 70 amb els problemes derivats de la guerra del Vietnam i el posterior trencament del sistema monetari internacional. Si aquests fets ja provocaren un cert augment de la inflació, l'element més clarament desencadenant de la crisi fou la brusca elevació dels preus del petroli i d'altres matèries primes. Aquests fets provocaren una forta commoció de costos i per tant d'augment de preus que requerien processos de reajustament a les diferents economies nacionals. Això es va fer de manera molt diferent a cada país, amb intensitat i ritmes diferents, provocant agreujaments de la crisi en alterar les relacions d'intercanvi entre països. Molt lligat a aquests fenòmens trobem el fort creixement del factor treball, que si bé tenia la seva primera explicació en la voluntat de mantenir nivells de consum que es consideraven com irreversibles, va provocar posteriorment una reducció de la competitivitat externa dels països implicats, afectant a la demanda exterior, erosionant altres rendes i per tant restringir la demanda interior. En definitiva, es redueix la producció i augmenta l'atur, el que provoca un retrocés de la demanda. Hem de constatar a més a més, algunes rigideses en el mercat de treball fruit de polítiques proteccionistes pròpies dels anys de benestar i de creixement econòmic, coherents amb el model dominant d'Estat social de dret.

Un factor derivat dels ja esmentats vindria a afegir-se a l'escenari plantejat. L'augment dels tipus d'interès degut a les taxes d'inflació assolides i a la caiguda de l'estalvi pri

vat conjuntament amb les necessitats de finançament privat i de finançament de la creixent despesa pública. No és estrany que davant d'aquest panorama el nivell d'inversions registrés una gran davallada, arrosegant per tant més llocs de treball. En efecte, davant del que suposava una major despesa energètica i de matèries primes, d'un augment del cost del factor treball força significatiu, d'un finançament cada cop més difícil, i amb uns nivells de demanda molt redimensionats a la baixa, és evident que el benefici de les empreses disminueix i amb ell el nivell d'inversions (Papeles de Economía Española, 1984).

Existeix, a més a més, tot un seguit d'altres factors connectats amb aquesta crisi d'inversions que són difícilment quantificables, però que de segur hi ha influït fortament. Així tot el procés de reconversió industrial vinculat als processos d'innovació tecnològica, de desplaçament de determinades produccions a països amb millor cost comparatiu i l'ajustament de la capacitat productiva de cada país davant la restricció de consum intern. En aquest context és fàcil entendre que es produeixi un fort impacte sobre el volum d'inversions, ja que, per exemple, tota innovació profunda del procés de producció suposa, al mateix temps, l'obsolescència de les instal·lacions i equipaments anteriors, i dificulta per tant la recuperació financera dels fons invertits. Si el procés d'innovació és molt ràpid, com passa actualment, aleshores les dificultats de recuperació dels fons és més gran, incrementa la incertesa dels empresaris sobre el futur de les seves inversions. Això aboca a una certa paralisi inversora, en la que el capital busca la fàcil sortida de la col·locació en deute públic, o l'exportació de capital.

Simultàniament a aquests fenòmens, varem assistir a un desequilibri correlatiu en les despeses. La crisi econòmica, restrictiva en el terreny de la producció, creadora d'atur i que castiga al volum de rendes disponibles, hauria d'haver comportat un nivell de vida decreixent que ningú semblava acceptar de bon grat. Creixia la despesa interna per tal de mantenir un nivell de vida, incompatible amb la nova realitat de la produc-

ció de cada país i el seu nivell de competitivitat exterior. A aquest desequilibri, a aquesta voluntat de viure per sobre de les pròpies possibilitats, li va correspondre un dèficit en la balança de pagaments i un procés creixent d'endeutaments, acompanyat del lògic però empobridor proteccionisme.

Un signe general també d'aquesta crisi econòmica és el gran increment de la despesa pública. El model de regulació keynesiana que garantia la possibilitat d'assolir simultàniament el creixement de la renda i la seva millor redistribució entra en crisi a mitjans dels anys setanta, en el moment en que el creixement de la producció es redueix i a partir d'aleshores despesa pública i producció semblen anar en direccions contraposades (A. Castells, 1984). El sector públic havia anat creixent en aquests anys a través de la prestació de bens públics com educació, sanitat o vivenda, i per les prestacions redistribuidores com pensions, subsidis d'atur, ajudes familiars, etc. Aquestes prestacions s'afegien, dins la lògica de l'Estat de Benestar, a les tradicionals propies de l'anomenat "Estat gendarme": defensa, justícia, ordre públic, administració i a les partides destinades a mantenir i facilitar, el procés de producció privat. A aquest gran increment de les funcions públiques li corresponia un fort increment de la pressió fiscal capaç de mantenir aquesta despesa i que acostumava a tenir també efectes de redistribució.

La crisi econòmica provocarà el trencament sobtat d'aquest equilibri. Els poders públics veuràn molt incrementades les exigències de la societat per tal de defensar les seves rendes, les seves empreses o els seus llocs de treball. La democràcia social facilita i apuntala les exigències socials i això comportarà augments per sobre dels habituals de la despesa pública, mentre que la mateixa crisi deteriora les vies d'ingressos estatals. La resultant només podia ser la generació de dèficits públics arreu de l'Europa Occidental. Dèficit públic implica, i ho hem anat aprenent, inflació, desequilibri de la balança exterior i menors oportunitats per a la inversió privada davant la tensió que sobre l'estalvi genera la

despesa de l'Estat. El dèficit públic s'ha anat convertint així en el paradigma de la crisi.

Si aquestes són, molt per sobre, les característiques i manifestacions de la crisi, bõ es recordar les constants connexions i interdependències que existeixen entre els factors esmentats.

Aquesta crisi econòmica, deixant al marge les causes que la provocaren, ha tingut uns efectes importantíssims en l'àrea de l'economia de mercat. Si volguessim resumir els resultats de conjunt pel període que s'inicià a 1973 amb els anys anteriors dins el nostre entorn format pels països de l'OCDE, res millor que examinar les variacions substancials produïdes a les magnituds econòmiques més importants: així si comparem el període 1965-1973 amb el que va de 1974 a 1980, la taxa interanual de creixement real del PIB es va reduir a la meitat, a menys d'una tercera part la taxa interanual de creixement real de la demanda interior, una reducció del 75% la taxa interanual de creixement de la productivitat, un augment del nivell d'atur de prop del 80% i un augment de més del doble de la taxa interanual de creixement dels preus. Com es pot comprovar res més espectacular que examinar la cruesa de les xifres per copsar el que ha representat i representa per a les nostres societats la crisi econòmica iniciada a 1973.

8.- LA CRISI ECONÒMICA A ESPANYA. EL SEU CARÀCTER DIFERENCIAL

Aquest conjunt d'elements que configuren la crisi econòmica mundial van afectar lògicament a l'economia espanyola, però, en relació als països de la nostra àrea geogràfica, ho feren amb major intensitat, demostrant així mateix una més gran vulnerabilitat de la nostra economia i afegint-hi elements específics o propis. Des d'aquest punt de vista està plenament acceptat (Lagares, 1982; Papeles de la Economía Española, 1984; José V. Sevilla, 1985; Programa Económico a medio plazo, 1984) parlar de crisi "diferencial" espanyola.

a) Una crisi més intensa

El gran creixement de l'economia espanyola entre els anys 1964 i 1975 va ser seguit d'un fort descens de la producció, com va succeir de fet a tots els països de la OCDE, però a Espanya aquest descens va ser més intens. Entre 1973 i 1981 el ritme mig acumulatiu anual del PIB fou a Espanya del 1,6, mentre que als països de la OCDE fou del 2,3% (Font: Cont. Nac. Esp. i de l'OCDE). Un altre dels indicadors significatius de la marxa de tota economia és el nivell d'inversions i el volum d'exportacions. Aquestes components són les que millor indiquen la capacitat de progrés i la competitivitat de tota economia. Doncs bé, mentre que la participació de les inversions en el PIB espanyol fou superior entre 1964 i 1977 a la de la resta de països de la OCDE, a partir de 1977 aquest nivell és va situar per sota. En l'àmbit de les exportacions també el descens en el seu volum ha sigut comparativament superior a Espanya que al reste de l'OCDE. Així, combinant aquests dos factors, podem dir que en aquests anys de crisi l'economia espanyola ha perdut posicions en relació a la del conjunt de l'OCDE (Lagares 1982).

La crisi econòmica ha provocat també importants desequilibris en àmbits com els dels preus, el nivell d'ocupació o en l'equilibri de la balança exterior. La taxa d'inflació que ha

suportat l'economia espanyola en aquests anys era difícilment imaginable abans de 1973, tot i certes pressions inflacionistes des de mitjans dels anys seixanta. La crisi ha provocat augmentos espectaculars de les taxes d'inflació a tots els països occidentals, però també en aquest terreny el desequilibri ha sigut molt més intens a l'economia espanyola. Si la diferència entre la taxa d'inflació mitja entre l'economia espanyola i la dels països de l'OCDE era entre 1960 i 1973 de 2,8 punts, entre 1975 i 1983 la diferència va ser de 7,6 punts. La inflació de dos dígitos ha dominat la nostra escena econòmica al llarg de la crisi. L'atur, s'ha convertit en el primer problema derivat de la crisi, superant la inicial preocupació per la inflació, assolint nivells excepcionals al nostre país. En aquest sentit les diferències amb la resta de l'OCDE són encara més notables. Si bé en aquests països s'ha passat d'una taxa mitja d'atur pel període 1960-1973 de 1,2 a un 8,1 pel darrer període comprès entre 1975 i 1983, a Espanya el salt ha sigut molt més brutal, passant d'un 5,7 pel primer període a un 21,4 com a taxa mitja pels anys de la crisi. Pel que fa a la balança exterior Espanya ha passat d'una situació de quasi equilibri entre 1960 i 1975 a un dèficit força superior al dels països de l'OCDE entre 1975 i 1983: en aquests anys la taxa mitja de dèficit mesurada en % sobre el PIB ha sigut per Espanya de 1,7, i per la resta de l'OCDE de 0,3. Com podem doncs comprovar la crisi s'ha manifestat amb més intensitat a Espanya que en el conjunt de països de l'OCDE, introduint així un factor "diferencial" en les manifestacions d'aquesta crisi a Espanya. (Font: estadístiques de l'OCDE 1960-1982 i 1984).

Ara bé, reconèixer que la crisi econòmica a Espanya ha sigut més intensa que la d'altres països no resol una de les preguntes que ens formulàvem: ¿podem parlar d'una crisi específica de l'economia espanyola que s'afegeix a la crisi internacional, o es tracta només de un nivell d'intensitat superior?

b) Una economia més vulnerable.

Hi ha alguns factors que semblen recolçar la idea de que

l'economia espanyola és una economia més vulnerable als factors que van provocar i continuen provocant la crisi econòmica general. Així, d'entrada, convé recordar que el factor exògen més conegut com a desencadenant de la crisi fou el gran augment del petroli a 1974 i 1979. En aquest sentit cal recordar que el sector energètic presenta a Espanya una elevada dependència del petroli, amb el que això suposa de sensibilitat a les fluctuacions i incidències d'aquest producte energètic. El nostre país té un grau d'independència energètica respecte a l'exterior de només un 33%, molt per sota del 60% que tenen com a promitg el conjunt de països de l'OCDE. Això explica que les materies primes energètiques siguin, encara avui, una de les principals partides de importació de la balança comercial espanyola, amb el que això comporta constantment de desequilibri econòmic (Iranzo Martín, 1984).

Un dels elements exògens importants aparegut en aquests anys és la gran expansió d'alguns països emergents que presenten un nivell de dependència energètica notablement inferior a la dels països desenvolupats, un cost de la mà d'obra incomparablement menor, i que sovint gaudeixen d'una dotació pròpia de matèries primes coherent amb la seva producció interna. La competència d'aquests països és molt intensa en els sectors productius "primaris", o sigui aquells sectors caracteritzats per processos de producció relativament simples o especialment intensius en la utilització de mà d'obra. així: tèxtils, confecció, calçats, fusta i derivats, minerals, o indústria siderúrgica i derivats. A Espanya el pes relatiu de la producció d'aquests sectors era notablement més gran que a la resta de països occidentals (Lagares, 1982). A més a més a aquesta competència de baix nivell tecnològic i de gran utilització de mà d'obra, s'hi afegeix la dels països com EE.UU. i Japó en sectors d'avantguarda tecnològica, que s'han estès també als països emergents, els quals han rebut importants aportacions en inversió estrangera i tecnologia, afavorides per les seves millors condicions de competitivitat de costos (Círculo de Empresarios, Papeles, 1984). En aquest sentit, és evident que Espanya té un nivell salarial i una forta presen-

cia de sectors productius "primaris" que fan més vulnerable a la nostra economia en relació a la de la resta de països de l'OCDE.

És prou conegut el fet que aquesta crisi econòmica ha comportat una gran preocupació per l'augment de costos productius, i en aquest sentit una major dependència de la mà d'obra en el sistema productiu d'un país és una mostra més de la seva vulnerabilitat. Així, quan més gran sigui la proporció física de treball humà utilitzada per unitat de producte, més gran serà el nivell de dependència i per tan de vulnerabilitat. Si es compara la realitat espanyola amb la de la resta de països de l'OCDE podem comprovar que el nivell de dependència relativa de la producció del nostre país respecte a la mà d'obra és molt superior, tot i la relativa millora dels darrers dos o tres anys (Lagares, 1982; Malo de Molina, 1984).

Podriem valorar també el grau d'eficiència en l'assignació de recursos per part de l'economia espanyola. Això ens servirà com indicador global de la flexibilitat i capacitat d'adaptació de l'economia espanyola a les noves condicions de mercat imposades per la crisi. Doncs bé, al iniciar-se la crisi, el sistema productiu espanyol disposava d'uns nivells d'eficiència productiva no comparables a la dels països de l'OCDE. I això venia donat per l'escasa dotació de capital per persona empleada, que si a 1965 era només el 40% de la mitja dels països de la CEE, a 1978 només havia arribat al 45%. Aquest capital, per altra banda, no era només escàs, sino també antiquat, i per tant menys eficient. En termes generals podem afirmar que el grau de renovació del capital fins a 1978 era només un terç de la mitjana de renovació dels països de la CEE. La caiguda d'inversions que pateix l'economia espanyola des de 1978 està envellint la nostra dotació de capital, provocant la pèrdua d'eficiència i per tant de competitivitat de les nostres produccions (Fuentes Quintana, Requeijo, 1984; Lagares, 1982).

Hi ha un altre factor que condiciona i continua condicionant de manera negativa una millor eficiència de la producció

espanyola. Ens referim a l'excés d'intervencionisme que suporta l'estructura productiva espanyola. Fruit d'aquest intervencionisme era el baix nivell salarial, que, per exemple, a 1973 comportava que els salaris bruts (incloent despeses de Seguretat Social) es situessin a Espanya en un 48,5% del nivell de salaris bruts de la CEE (Malo de Molina, 1984). però com a contraprestació, existia a Espanya una política de rigidesa de plantilles que dificultava una eficient adaptació a les fluctuacions econòmiques. Com a conseqüència de tot això, Espanya arriba a la crisi amb forts excedents de personal, dificultant l'adaptació tecnològica necessaria. Aquesta rigidesa i intervencionisme en l'estructura del mercat de treball espanyol, s'hi afegia un fort intervencionisme administratiu en el mercat financer, que a principis dels anys 70 implicava que el 45,5% de la totalitat dels fons teòricament disponibles no s'assignessin pel mercat financer, sinó a través de disposicions administratives (Argandoña, 1984; Lagares, 1982).

Aquest quadre de factors donava una resultant d'una reduïda eficiència del sistema productiu espanyol i d'una limitada flexibilitat per adaptar-se a les noves condicions de la crisi econòmica. La nostra economia era, i és en bona part, més vulnerable a la crisi del que ho són altres economies del nostre entorn geogràfic, econòmic i polític. En aquestes condicions l'única sortida per l'economia espanyola fou la de mantenir un fort nivell de proteccionisme, complementat amb un intens recolzament públic a l'exportació. Tampoc aquesta situació ajudava a una eficient i ràpida adaptació a unes condicions econòmiques que van variar amb gran rapidesa des de 1973 (De la Dehesa, 1984). En definitiva, l'economia espanyola era, en el moment de desencadenar-se la crisi, fortament vulnerable als efectes que la provocaren: una elevada dependència energètica que la feia especialment sensible als canvis en els preus del petroli; una estructura industrial dominada per sectors "primaris" i per tant més sensibles al fenomen del "desplaçament" tecnològic; uns processos productius excessivament basats en l'utilització de la mà d'obra i per tant més dependent de les variacions en el nivell de salaris, i finalment una economia

fortament intervenida, poc eficient i escasament adaptable als canvis profunds que les noves condicions del mercat imposaven.

La crisi "diferencial" de l'economia espanyola seria la resultant doncs d'una major intensitat en els efectes de la mateixa, i d'una forta vulnerabilitat enfront els factors que la desencadenaren. Però, amb la combinació d'aquests elements no hem encara solventat globalment la hipotesi que feiem. La crisi econòmica ha tingut a Espanya una especial virulència i "originalitat" degut a l'existència de causes específiques i pròpies de la societat espanyola del moment.

c) Els factors "diferencials" de la crisi a Espanya.

L'inici de la crisi econòmica internacional va coincidir a Espanya amb els moments finals de descomposició d'un règim autoritari i fortament intervencionista, i la posterior transició cap un sistema democràtic, amb el que comporta de lliure participació de tots els sectors i forces socials, en competència per assolir els seus propis objectius.

Aquests van ser doncs uns anys molt importants per a la política espanyola, configurant el que s'ha considerat com "un dels fenòmens polítics contemporanis més sorprenents i atípics" (Modoro, 1984). Aquest és l'element "diferencial" clau de la peculiar forma en la que s'ha desenvolupat la crisi econòmica a Espanya. Des de 1973 fins a 1979, un cop aprovada la nova Constitució, podem considerar que la prioritat general del país va ser resoldre la problemàtica política, expressada en el conflicte "reforma-ruptura" que resumia les diferents posicions i vies per portar el sistema polític espanyol a una estructuració similar i homologable a la de la resta de països de l'Europa occidental. La crisi econòmica i les conseqüències que s'en derivaren eren més objecte d'argumentació dialèctica entre els diferents protagonistes polítics i socials que preocupació prioritària a resoldre. La mateixa necessitat de resoldre pacíficament i sense traumes la transició política comportava arribar a compromisos difícilment explicables des de l'òptica amb la

que avui s'aborda la solució dels problemes econòmics.

Un sistema autoritari com el franquista, comporta per una banda una rígida assignació de recursos davant l'evident dificultat d'establir comunicació amb una societat que no té mecanismes representatius establerts, però per l'altra banda els sistemes autoritaris fan més difícils les demandes i agilitzen les respostes aprofitant la seva centralització en la presa de decisions. La democràcia, en canvi, és un sistema que permet una gran rapidesa i generalització de les demandes i fa més difícil i premiosa la resposta a causa dels procediments decisoris que utilitza. La crisi irreversible del franquisme va possibilitar el sorgiment i primer enfortiment d'organitzacions polítiques i socials com partits, sindicats, associacions de veïns, etc., que amb la seva pròpia dinàmica i participant en el procés de transició a la democràcia des de les seves pròpies posicions van afavorir una sortida no traumàtica, però al mateix temps va fer més complexa l'endegar una política econòmica d'ajustament a la crisi econòmica ja des dels seus inicis.

També és important tenir en compte que cap dels governs que van dirigir la política espanyola des de 1973 va tenir la necessària energia, ni consens social, ni, des de 1977, una majoria parlamentària sòlida, capaç d'afrontar els costos polítics que la lluita contra la crisi econòmica comporta. Fins a 1982 amb el triomf del PSOE i la formació del primer govern socialista no és pot parlar de govern fort, consolidat i recolzat parlamentàriament. Des del punt de vista de coherència ideològica la manca de cohesió d'aquests governs previs a l'any 1982, va ser també un seriós inconvenient per a articular un conjunt de mesures d'ajustament econòmic que impliquen fortes contradiccions entre els diferents agents socials. Deixant de banda els darrers governs del franquisme pel que tenien de conglomerat d'interessos i teòric "unanimisme" ideològic, els successius governs de la UCD reflexaren l'"associacionisme" (De Esteban, López Guerra, 1982) que va acostar al cap de l'executiu procedent del règim anterior a un conjunt de "notables" procedents d'un vano ideològic que anava des del franquisme deste-

nyit a la socialdemocràcia reformista.

En definitiva, en aquests anys van passar per davant de la inflació, de l'atur, del dèficit public, de la reconversió industrial o de la necessitat de innovació tecnològica, problemes polítics com la legalització de tots els partits polítics, les autonomies territorials, l'amnistia, o l'elaboració d'una nova Constitució, que resumeix i simbolitza l'inici d'un nou sistema polític per Espanya. Aquest és el gran triomf d'aquests anys, la resolució positiva de la transició a la democràcia, i es també l'element "diferencial" que ha retardat la resposta a la crisi econòmica i per tant l'ha complicat i agreujat.

Aquest element "diferencial", aquest important canvi polític i social produït a Espanya en aquests anys, va tenir importants efectes en la situació econòmica del país. En primer lloc en l'àmbit de retribucions salarials. Entre 1973 i 1978 el cost salarial per unitat de producte va ser a Espanya molt superior al del conjunt de països de l'OCDE. Les diferències van dels 5 punts als anys 1974 o 1978, als 14 punts de 1977 o els quasi 17 punts de 1976 (Font: Contabilitat Nacional y de l'OCDE, citat per Lagares, 1982). És evident que aquests forts creixements dels costos salarials van haver de repercutir negativament en la capacitat de competir de l'economia espanyola enfront d'altres països. La causa d'aquesta brutal diferència cal atribuir-la en part als diferents nivells d'inflació soporats, però la causa fonamental d'aquests desequilibris cal buscar-la en el gran augment de la dinàmica reivindicativa d'aquells anys. En efecte, la movilització dels treballadors per aconseguir millores salarials i millores en les seves condicions de treball, reivindicacions que es connectaven directament aleshores amb la lluita per la llibertat sindical i de les llibertats polítiques en general, va ser un factor que va determinar en bona mesura la dinàmica econòmica entre 1975 i 1980. El número d'hores de treball perdudes per conflictes obrers van cuatriplicar-se a 1976 en relació a l'any anterior, mentre que els treballadors en conflicte passaren d'un milió als tres milions sis cents mil. Aquesta tensió reivindicativa

es va anar mantenint, amb alts i baixos, fins a 1980 (Ludevió, 1982). En definitiva, la lluita per aconseguir la democràcia va servir d'element expansiu de la capacitat reivindicativa del moviment obrer espanyol en aquests anys i això va repercutir de forma evident en el increment de costos salarials per unitat de producte, situant-lo en un nivell molt superior a la de la resta de països de l'OCDE, com "reflexe i expressió del canvi experimentat en la distribució del poder" (Sevilla, 1985). Això no pot voler dir que la "culpa", la causa d'aquest factor d'agreujament de la crisi econòmica al nostre país calgui situar-la exclusivament en el camp dels treballadors. L'empresariat espanyol ha tendit, al menys en una primera fase, a mantenir un comportament d'"adaptació passiva" (Sevilla, 1985) a la crisi. Han fet simplement repercutir l'augment de costos provocat per l'elevació del nivell salarial en el cost general del producte, mantenint així teòricament la seva taxa de benefici. En aquesta actitud no intervé en absolut la consideració de la variable tecnològica-organitzativa, no es pensa en utilitzar una tecnologia més avançada i productiva, o una més eficient organització del treball, per tal de mantenir la taxa de benefici. En el cas de l'"adaptació passiva" la dialèctica s'estableix entre empresari i treballador, en l'altre cas, el de l'"adaptació activa", la dialèctica més pròpia del model competencial, s'estableix entre empresari i empresari. Sigui com sigui, i evitant un tractament "moralista" de la crisi encaminat a buscar els "culpables", és evident que l'encariment del factor treball, connectat indubtablement amb el que hem anomenat "element diferencial"; el procés de transició a la democràcia, ha significat un agreujament del procés de crisi econòmica a Espanya (Malo de Molura, 1985).

Aquest període de transició a la democràcia ha comportat també sens dubte un increment de la incertesa en les expectatives empresarials. I aquest fet pot explicar en part la forta caiguda d'inversions produïda. En aquest sentit es pot comprovar com les cotes més baixes d'inversió es produeixen els anys on el grau d'incertesa augmentava degut a fets que provocaven

inseguretats política i social: 1975 i la mort d'en Franco, 1977 i les primeres eleccions, 1979 i les segones eleccions, 1981 i l'intent de cop d'Estat (Lagares, 1982). Això implica que les tensions polítiques, siguin del signe que siguin, frenen la inversió empresarial. Una de les condicions necessàries però no imprescindibles perquè es produeixi inversió seria partir d'una suficient estabilitat política. En una situació d'inseguretats es distorsionen les expectatives empresarials sobre el rendiment de futures inversions, i es prefereix fer inversions que estalviïn mà d'obra (Zabalza, 1985) a inversions d'expansió de la capacitat productiva. Per els inversors podia resultar més atractiu o comprar títols de l'Estat o bé exportar capital (Donges, 1984). No se'ns escapa que l'atonía inversora no té com a única motivació la possible inestabilitat política. Factors com els excessius costos de la Seguretats Social o la rigidesa de la contractació laboral eren i són encara constantment utilitzats per explicar aquesta manca de inversió malgrat la recuperació de les taxes de benefici empresarial. Però no hi ha dubte de que al menys fins a 1982 la situació política formava part de les preocupacions més immediates dels empresaris, molt per sobre del que les opinions dels experts podia fer sospitar (Marzal, 1985). I aquest és també un signe més del que anomenavem "element diferencial" en el desenvolupament de la crisi econòmica a Espanya.

Un altre dels factors que cal tenir en compte en aquest repàs de les conseqüències de l'"element diferencial" de la crisi econòmica és el gran augment de la despesa pública provocada per la política de redistribució seguida pels governs democràtics postfranquistes mitjançant subvencions i prestacions socials. Era evident que el nivell i dotació de serveis públics era a Espanya molt inferior als països de l'Europa Occidental en el moment de produir-se la transició democràtica. L'increment de la conflictivitat social lligada a l'inici a les reivindicacions de caràcter polític i l'efecte expansiu que la legalització i millor articulació de les organitzacions i moviments socials (sindicats, associacions de veïns, usuaris de serveis públics, etc.) van provocar, aconseguiren un gran incre-

ment de les prestacions socials de l'Estat i per tant un creixement de la despesa pública, que pel seu volum i per la rapidesa en que es va produir no te comparació possible en la resta dels països del nostre entorn. Sembla també important subratllar aquí que a aquesta tendència s'hi va afegir les característiques corporatives de la nostra economia, on s'esperava que l'Estat, malgrat la crisi econòmica, ajudés a la societat a mantenir i millorar la seva situació ignorant els canvis que s'estaven produïnt a l'economia mundial, al que va provocar per tant una més lenta i difícil adaptació de la nostra economia a la crisi. La taxa de variació media anual del dèficit públic sobre el Producte Interior Brut al final del període comprès entre 1975 i 1983 fou a Espanya de 5,9, i en el conjunt de l'OCDE de 4,2 (Fuentes Quintana, Requeijo, 1983). En xifres globals la despesa pública era l'any 1973 de 968 mil milions de pessetes, a 1978 de 3.404 mils de milions, i a 1983 de 8.956 mil milions. Això implica una taxa anual de creixement del 24,9% passant de representar el 23,4% del PIB a 1973 al 39,5% del PIB a 1983. Cal a més a més tenir en compte que malgrat l'increment de la despesa pública, la inversió pública s'ha mantingut pràcticament constant, incrementant-se en canvi de manera molt notable l'apartat de prestacions socials (subsidi d'atur i pensions i prestacions sanitàries) i les subvencions a les empreses públiques (Rojo, 1983). En relació al que ens preocupa, és important copsar el pes de l'"element diferencial" en aquest augment ràpid i important de la despesa pública espanyola en relació als països del nostre entorn.

Un aspecte en el que també podem detectar la importància de la coincidència temporal entre la transició política i la crisi econòmica a Espanya, és en la utilització de mecanismes de concertació o acord social entre els diferents protagonistes: empresaris, sindicats i eventualment govern. A alguns països europeus, fonamentalment del centre i nord d'Europa, s'han anat utilitzant des de fa força anys instruments de negociació més o menys permanents entre representants del sector empresarial i dels treballadors organitzats. En algunes ocasions és el govern que participa també, articulant així aquells acords

amb la política econòmica de l'executiu. Des de 1974 alguns autors han començat a anomenar aquest procés com "neocorporatista" (Lehmbruch, Schmitter, 1974), terme amb el que volen expressar el fet de que molt poques organitzacions empresarials i sindicals monopolitzin de fet la capacitat de mediar i de representar els interessos de les seves bases, sobre les que exerceixen un grau de control relativament alt, i per altra banda participin en la determinació de la política econòmica del país. D'ençà l'inici de la crisi s'ha dedicat una especial atenció a aquest tema, entenen que els mecanismes neocorporatistes o de concertació possibilitaven un millor repartiment dels sacrificis als que tot procés d'ajustament a la crisi comporta. A Espanya, superades les primeres eleccions democràtiques a l'estiu de 1977, eleccions que significaven l'inici de la democràcia al nostre país, les diferents forces polítiques i socials començaren a ocupar-se d'abordar els problemes econòmics amb la intenció d'atenuar el grau de conflicte que podien generar i aconseguir mecanismes solidaris de concertació. Els "Pactes de la Moncloa" signats a la tardor de 1977 pels partits polítics més importants de l'arc parlamentari, simbolitzaven aquesta voluntat d'acord, però l'absència dels sindicats i dels empresaris, que no havien encara fundat la seva pròpia organització: la CEOE, expressa també la "diferencialitat" d'aquests "Pactes" en relació als mecanismes tripartítics (sindicats, empresaris, govern) utilitzats a molts països de l'Europa Occidental. Aquest fet expressa la "politització" de les primeres respostes a la crisi econòmica a Espanya i el caràcter embrionari i subordinat que tenien encara les organitzacions socials creades a exercir més tard aquest protagonisme de intermediació i de representació d'interessos. Aquests "Pactes" expressaven més una voluntat d'atenuar i limitar les tensions socials que la crisi començava a generar, amb la pretensió de guanyar temps i ampliar la capacitat de maniobra dels polítics per acabar el procés de transició (Zufiaur, 1985).

d) Una crisi diferent

Com hem vist, la crisi econòmica ha tingut a Espanya unes característiques que permeten parlar d'especificitat pròpia. Ha sigut una crisi que ha afectat més intensament la nostra economia que la d'altres països europeus, ha sigut una crisi que ha demostrat que la nostra economia és altament vulnerable als factors que han desencadenat la crisi, i finalment ha coincidit amb la transició des d'un sistema polític autoritari i rígida-ment intervencionista a un sistema democràtic i obert, i això ha tingut efectes en l'economia del país i també en el moment i la manera de començar a resoldre els problemes derivats de la crisi econòmica.

La crisi econòmica ha tingut a Espanya components també específiques d'altres tipus. El nostre sistema econòmic es caracteritza ja des de finals del segle XIX i principis del segle XX, com un capitalisme corporatiu, on el grau de burocratització i centralització de les decisions de la política econòmica anava acompanyat d'una forta dependència i imbrincació amb els interessos empresarials privats. Això ha anat configurant la nostra economia, després de les etapes de la Dictadura de Primo de Rivera i del franquisme que accentuaren encara més aquestes característiques, com una economia carregada de rigidesa i intervencionismes administratius incrementats pel pas del temps i dels succesius canvis de línia política. Encara avui es parla de liberalització econòmica al costat d'exigències de majors subvencions o proteccionismes estatals; o es reclama la creació de llocs de treball al mateix temps que es vol impedir qualsevol mesura de flexibilització del mercat de treball. Això ha provocat una gran dependència i subordinació en relació a les mesures estatals. Ha faltat en bona part de l'empresariat afectat per la crisi una més gran capacitat d'actuació autònoma, i per part dels treballadors hi ha hagut una certa adaptació a les indemnitzacions i al subsidi d'atur (i en algunes ocasions uns i altres han buscat noves oportunitats en experiències d'economia submergida). Aquests elements impliquen una major pressió sobre la despesa pública, perquè d'una manera o d'una altra

es tendeix a socialitzar els costos d'una mala gestió empresarial, d'una adaptació excessivament pasiva a les noves exigències de la crisi, una "dimissió" de responsabilitats pròpies d'una economia basada en la competència. Aquesta és una de les components "estructurals" del dèficit públic a Espanya, juntament amb la ineficiència d'assignació de recursos per part de l'Administració, agreujada per la nova distribució territorial del poder que representen les Comunitats Autònomes, així com per la greu situació de les empreses públiques (Rojo, 1984).

La crisi econòmica a Espanya és, en definitiva, una crisi diferent, difícil d'abordar només amb mesures de "ingenieria econòmica", carregada de problemes estructurals i institucionals que s'arroseguen de fa temps, i que requereix per tant solucions específiques tot i la necessària sumissió al que alguns anomenen "una política econòmica inevitable" (Fuentes Quintana, Requeijo, 1984; Fuentes Quintana, 1985; Papeles de Economía Española, 1985; Miguel Boyer, 1985; José Ma. Benegas, 1985).

Com hem abans assenyalat en referir-nos a la crisi econòmica mundial, podriem cloure aquest apartat reproduint algunes xifres que demostren en alguns casos espectacularment, l'especificitat de la crisi espanyola. Així si agafem la variació entre el període 1974-1980 en relació al període 1965-1973, i comparem la situació a Espanya i a la resta de països de l'OCDE, observarem les següents diferències: si la taxa interanual de creixement real del Producte Interior Brut va sofrir una reducció a l'OCDE del 48% entre els dos períodes esmentats, a Espanya la reducció va ser del 62%; pel que fa a la taxa interanual de creixement real de la demanda interior la reducció és essencialment la mateixa entre Espanya i l'OCDE; la taxa interanual de creixement de la productivitat es va reduir en un 74% a l'OCDE, i en canvi a Espanya només en un 27%, però cal recordar que el nivell de productivitat a Espanya era molt inferior a l'uropeu abans de l'inici de la crisi; el nivell d'atur va augmentar en un 82% a l'OCDE entre els dos períodes i a Espanya l'augment fou d'un 414%; i finalment la taxa interanual de

creixement dels preus va ser d'un 119% a l'OCDE i d'un 143% a Espanya. Com deiem també en referir-nos a la crisi econòmica mundial, no cal afegir massa comentaris a la rotunditat d'aquestes xifres (servei d'Estudis del Banc Urquijo, 1982).

9.- LES RESPOSTES A LA CRISI ECONÒMICA A ESPANYA. FASES EN LA POLITICA ECONÒMICA I MECANISMES DE CONCERTACIÓ

a) Fases en la política econòmica.

La dinàmica de resposta a la crisi des del seu desencadenament l'any 1973 no ha sigut en absolut homogènia i per tant podem distingir-hi diferents fases i períodes, a les que corresponen diferents plantejament polítics, diferents maneres i actituds enfront d'una problemàtica econòmica que ha tingut, en canvi, una gran dosi de continuïtat. Podriem aventurar una possible periodificació amb les següents fases: 1973-1977; 1977-1979; 1979-1982; i des del 82 fins a l'actualitat.

- En la primera fase, 1973-1977, la política dels diferents governs d'aquest període ve molt condicionada per les especials circumstàncies que envoltaren aquests anys especialment delicats de la transició política, en plena ofensiva de l'oposició democràtica i afrontant les resistències de l'aparell franquista més reacci a l'"adaptació" democràtica. En matèria econòmica els successius governs compensaren la seva debilitat i inseguretat política amb una posició d'ignorar la crisi, o, com ha dit algú, "de esperar y ver" (Lagares, 1982). Així, mentre per una banda no s'era massa conscient del que aquella crisi podia significar, per l'altra no es volia agreujar una situació ja de per si difícil adoptant mesures restrictives i/o impopulars. Els factors que havien servit per el gran creixement econòmic espanyol des de 1960: favorables preus de l'energia, de les matèries primes i aliments; financiació exterior basada en els ingressos del turisme i les remeses dels emigrants; adquisició de tecnologia en un mercat exterior en plena expansió, i abundant mà d'obra amb gran mobilitat i adaptació (García Delgado, 1982); aquests factors començaven a fallar. I davant d'aquesta realitat els governs d'aquests anys donaren prioritat a la política, jugant la hipòtesi de la transitorietat de la crisi. Així les mesures adoptades a 1974, 1975 i 1976 tenen poc a veure amb el que s'anava fent a la resta d'Europa. Evidentment

això comporta costos, fonamentalment en l'equilibri exterior, volatilització de reserves, i en l'equilibri interior, inflació de quasi el 25% a 1977. Una gestió econòmica doncs subordinada a la greu i decisiva transició política, i amb dificultats per "rebre" senyals de la transcendència de la crisi per els nivells d'intervenció administrativa dins el sistema econòmic, trobaria en l'estratègia d'esperar i veure que passava una fàcil sortida. Ara bé, els costos d'aquesta sortida van ser i són molt significatius per explicar una part dels factors que confereixen el caràcter de diferencial a la crisi de l'economia espanyola. En efecte, per una banda els desequilibris provocats per la retardada política de resposta a la crisi foren més greus, i per tant més greus, difícils i severes van ser les línies d'ajustament posterior; per una altra banda la reconverció industrial imprescindible per fer front a la crisi ha sigut més cara, extensa i profunda per que en un primer moment l'estructura industrial espanyola va viure d'esquena a la crisi; i finalment, i això sembla important subratllar-ho, per què ca costar i costa molt més fer entendre la gravetat i intensitat de la crisi a unes forces socials i polítiques que acostumades a la política d'"esperar y ver" ha de fer front a mesures restrictives, i per tant impopulars, quan la situació econòmica ja era pràcticament insostenible (Lagares, 1982; Garcia Delgado, 1983; Requeijo, Fuentes Quintana, 1984).

- La fase següent, 1977-1979, vé marcada per la signatura dels anomenats "Pactes de la Moncloa". L'element determinant dels Pactes fou l'opinió, acceptada per les forces polítiques parlamentàries més importants, de que calia construir un ampli consens polític, econòmic i social entorn dels problemes constitucionals i entorn de la crisi econòmica, considerada ja com una realitat més o menys permanent, i que havia arribat a una situació insostenible en determinats indicadors econòmics. Ja a mitjans de 1977 s'havia iniciat un canvi en la política econòmica, amb mesures adreçades a limitar el creixement del diner i amb una devaluació de la pesseta, dins el seu programa específic per combatre la crisi a Espanya: el Programa de Sanjament i reforma econòmica que va servir de pròleg als mateixos

Pactes de la Moncloa. A partir de la realització dels Pactes, s'endegaren mesures específiques en matèria fiscal, monetària i política de rendes. Això va propiciar un canvi de tendència en el moviment a l'alça dels preus i una certa millora de la balança de pagaments. Els Pactes contenien, també, un seguit de reformes dins la problemàtica que podriem anomenar estructural de l'economia espanyola. I és en aquest camp on els resultats foren més minsos. I d'aquests relatius èxits i de la manca de realització efectiva de les reformes van anar sorgint els problemes que portarien a la ruptura dels acords. Per una banda el govern, alleugerit pel canvi de signe produït en la crisi, va voler rendabilitzar-ho políticament, i per part de l'oposició va pesar la manca de realitzacions efectives en l'àmbit més estructural i socio-econòmic. La mateixa debilitat del partit en el govern, la UCD, i els seus constants enfrontaments interns no ajudaven tampoc a l'estabilitat política necessària, ni facilitaven emprendre mesures més radicals i per tant més impopulars contra la crisi amb un feble recolzament polític (Fuentes Quintana, Requeijo, 1984; Martínez Serrano i altres, 1982).

- La fase de 1979 a 1982 va determinada per diversos factors que compliquen la situació anterior. Per una banda es produeix la segona crisi energètica (quan tot just s'aprova a Espanya el primer Pla Energètic, després d'anys d'espera) que significarà un sobtat empitjorament de la balança de pagaments espanyola i un fort augment de l'atur. Per altra banda, el diagnòstic de la crisi i les seves possibles solucions divideixen a govern i oposició, acabant amb la fase de consens constitucionals. El partit del govern aguditza les divisions internes i això té importants conseqüències en la mateixa estructuració, per exemple, de l'àrea econòmica del govern, "convertida en una regne de taifas en els darrers anys" (El País, 1982), on cada ministeri semblava defensar determinats sectors del partit, o determinats sectors productius: des d'alguns cossos de l'Administració fins a alguns empresaris concrets que arribaven a considerar el ministeri com representant més o menys legal dels seus interessos particulars. El Ministeri d'Econo-

mia havia de realitzar una tasca de coordinació i direcció horitzontal i això és veia impossibilitat tant per les resistències de cada Ministeri amb competències econòmiques, defensat per algun dels "barons" de la UCD, com per la presència d'una vicepresidència econòmica que no feia sino dificultar o duplicar aquesta tasca. Així cada Ministeri actuava per lliure, creant disfuncions, despeses difícils de cobrir i sense respondre a un pla general i articulad de resposta a la crisi. Es una mostra més de la divisió interna i la debilitat política de la UCD, que va comportar una menor capacitat de fer front a la crisi, i per tant significarà, a la pràctica, un nou ajornament en l'endegament de mesures de fons contra la difícil situació de l'economia espanyola. La component "política" de la crisi econòmica a Espanya continua doncs, pesant fortament en la seva resolució. Només dins l'àmbit de la contenció i moderació salarial es manté la política de pactes iniciada a 1978 (acords AMI i ANE) que propiciaren una certa millora en el nivell de preus al consum, tot i situar-se bastant per sobre de la resta de països de l'OCDE. En aquests anys, l'atur va començar a desplaçar de manera dramàtica a la inflació del primer lloc de les preocupacions generals. D'un deu per cent de taxa d'atur sobre població activa a 1979 es passa a més del setze per cent a la vigília de les eleccions generals de 1982. Per altra banda, molts dels problemes que estaven presents en els diagnòstics i les propostes dels Pactes de la Moncloa encara no havien sigut abordats o sofrien un gran ralentiment. Així, per exemple, l'ajustament de molts sectors productius trobava grans resistències per part de interessos privats o dels sectors afectats. Així van aconseguir que el govern adoptés polítiques proteccionistes en sectors especialment afectats com el calçat, tèxtil, confecció, etc., i arrancant fortes subvencions públiques pel manteniment de la siderúrgia integral i la construcció naval. Tot això endarreraria i fins i tot agreujava la necessària reconversió d'aquests sectors. Les mesures sobre reconversió industrial previstes als Pactes de la Moncloa no es començaren a donar fins a 1979, però fins a 1981 no va existir un marc legal d'harmonització del procés de reconversió. Tota aquesta política era coherent i continuista amb els anteriors

governos, tant del darrer franquisme com els primers centristes, que és limitaven a seguir una línia passiva d'ajustament a la crisi, sense cap estratègia definida (si exceptuem la protagonitzada breument per Fuentes Quintana, de juliol de 1977 a març de 1978). En el fons semblava com si tot és limités a seguir igual que abans, provocant retards importants, elevats costos socials, i l'agudització de dependència de l'economia espanyola (Segura, 1983). Es tractava doncs d'una política conservadora plena de desencerts i que no només no va saber combatre la crisi sino que fins i tot la va agreujar (García Delgado, 1983; Fuentes Quintana, Requeijo, 1984).

- La fase que s'inicia a octubre de 1982, amb la victòria del PSOE sense paliatius a les eleccions generals, sembla comportar d'entrada una voluntat de canvi efectiu, no només pel que ja té de significatiu el fet de que per primera vegada el nou govern disposi d'una majoria absoluta al Parlament, sino pel disseny de política econòmica present en el programa electoral dels socialistes. En efecte, les propostes que es presenten semblen seguir l'estratègia expansiva que els socialistes francesos havien aplicat amb el més rotund fracàs en el primer any de la seva gestió. El programa deia: "es necessària, per tant, una política expansiva, desenvolupada dins d'un pla general de creixement a mig termini que porti a terme la indispensable modernització de l'economia". Aquest programa partia de la idea de que només augmentant la demanda interior es podia combatre el que es qualificava d'"objectiu prioritari del programa"; la creació de llocs de treball. Es promet la creació de vuitcents mil llocs de treball, afegint-hi una notable confiança en el sector públic com a motor de la recuperació econòmica, i una clara voluntat de mantenir les "conquestes socials" de períodes anteriors.

Ara bé, un cop format el nou govern, en el que trobem com Ministre d'Economia i Hisenda a Miguel Boyer (que no havia participat a la redacció del programa electoral), les primeres mesures adoptades en política econòmica es situen en la més pura ortodòxia: devaluació de la pesseta, congelació de salaris en

termes reals per reduir la inflació, al mateix temps que es pretenia disciplinar la creació de diner i contenir el dèficit. Me su res situades molt lluny de la política expansionista preparada. Les causes d'aquests canvi poden derivar de l'exemple fracassat dels socialistes francesos; poden derivar de la voluntat d'aparèixer davant el món empresarial i les potències occidentals com prudents i dins la línia marcada per les recomanacions de l'OCDE, apaivagant així les possibles pors per la presència socialista al govern d'Espanya després de quasi cinquanta anys; poden venir, en definitiva, de les diferents posicions personals dels que redactaren el programa i de qui, Miguel Boyer sobretot, havia de dirigir realment la política econòmica del govern. Fos com fos, el cert es que es va començar a governar amb un Pla d'Estabilització clàssic. El mateix Boyer, superministre d'Economia, Hisenda i Comerç, anuncià a finals de 1982 que l'objectiu prioritari era la inflació, començant a aigualir el que seria la gran promera irrealitzable del "canvi": els vuitcents mil llocs de treball. Poc a poc el que es presentava com una primera fase de necessari reajustament i estabilització és va configurant com la política del govern a mig termini, "elevant a categories permanents les mesures d'estabilització" (José V. Sevilla, 1985). Així aquesta política econòmica és va anar presentant i configurant com una política econòmica sense alternatives, com la única possible. El govern socialista gaudia d'una extraordinària força electoral i parlamentària, i no tenia els condicionants polítics d'anteriors governs, i partint d'aquesta realitat va escollir una política econòmica que podriem resumir amb el que algú ha anomenat la "Llei de Schmidt" (ex-canceller socialdemocràtic alemany): "els excedents de les empreses d'avui són les inversions del demà i les inversions del demà són els llocs de treball de demà pasat" (Fuentes Quintana, El Correo Catalán, 1985). Aquesta línia suposa una variació substancial de l'assenyalada en el programa electoral socialista, ja que de fet implica posar l'accent en combatre la inflació, moderar els salaris, flexibilitzar el mercat de treball, etc., es a dir fer tot allò que sembla impedir el creixement dels beneficis empresarials, deixant la creació de llocs de treball com a corolari final d'aquesta recuperació

empresarial. El govern socialista ha presentat aquesta política com l'obligada. Així recentment un alt dirigent socialista reconeixia "l'evident incompliment d'algunes promeses electorals que van constituir aspectes centrals de la campanya electoral de 1982". Però això es podia justificar perquè el govern ha seguit "la via forçosa per superar la crisi i crear noves condicions estructurals que possibilitin una millor distribució del treball". L'oposició criticaria al govern, segons aquest dirigent socialista, per que fa "el que és inevitable", "el que la lògica de l'economia mundial l'hi obliga a fer" (José Ma. Benegas, El País, 21-7-85).

Aquesta política es va anar seguint des d'octubre de 1982 fins l'octubre de 1984, quan amb la signatura de l'Acord Econòmic i Social es produeix una certa inflexió, intentant recuperar un cert nivell de consum després de la dura estabilització i reconversió. Les mesures posteriors anunciades per Boyer a l'abril de 1985 van en el mateix sentit, reduint una mica la pressió fiscal, i introduint també algunes disposicions per afavorir la recuperació del sector de la construcció. Ara bé, el juny de 1985 es produeix la primera i única crisi del govern socialista, que si bé en un principi semblava dirigida a reforçar la figura del Ministre Boyer, eliminant del govern els ministres més contraris a la seva política, al final va comportar la mateixa dimissió del ministre d'Economia, Hisenda i Comerç. Deixant de banda altres motius extra-polítics, el cert és que la dimissió de Boyer semblà provocada per la impossibilitat d'ampliar encara més el seu poder, malgrat que, com va dir el mateix President de Govern, "cap ministre d'Economia a Europa ha tingut més suport ni més dosi de poder; ningú l'ha obstaculitzat; cap ministre sectorial ho ha fet". Malgrat aquesta crisi, s'ha produït una continuïtat diriem que absoluta en la línia de la política econòmica del govern socialista. El substitut de Miguel Boyer, Carlos Solchaga, no només ha mantingut les línies mestres d'una política que segons el mateix Boyer havia de durar fins 1990, sino que inclús ha tingut el suficient valor, o la suficient tranquil·litat i seguretat política, com per presentar un Pressupost molt restrictiu de la des-

pesa pública, justament per un any d'eleccions generals. De fet, la política econòmica aplicada fins ara pels socialistes ha obtingut resultats importants en la contenció de la inflació, en l'equilibri de la balança de pagaments i sembla, així ho indiquen les darreres xifres, que no es continuen perdent llocs de treball. Ara bé, els resultats no són tant bons pel que fa al dèficit públic, que ha continuat mantenint-se a un nivell força elevat (del 5,5% al 6% del PIB), i ja que s'ha substituït el seu finançament de la "manivela" al deute públic, la constant amenaça dels interessos a pagar és cada cop més important. Solchaga ha variat doncs el punt de mira de la política econòmica del govern, desplaçant l'atenció de la inflació a la lluita contra el dèficit públic. L'objectiu actual és arribar a un dèficit del 4,5% sobre el PIB, percentatge ja més homologable amb el dels països que ens envolten. Això ha implicat una forta reducció (del 20%) en la inversió pública prevista per l'any que ve, però que des del govern creuen que serà compensada pel creixement del consum i la inversió privada. L'atur, la creació de llocs de treball continua essent per tothom el nord a assolir seguint una política en una política d'austeritat, sense alegries expansionistes. El govern sembla compartir l'opinió de Fuentes Quintana: "sofrir avui o sofrir més demà", i confiats en la quasi seguretat d'una segona legislatura socialista assumeixen, per primera vegada des de la fi del franquisme, una política a mig termini, situant la prioritat en la situació econòmica tot i la proximitat de la confrontació electoral.

b) Els mecanismes de concertació; els seus protagonistes.

La crisi econòmica ha comportat endegar a Espanya mecanismes de concertació entre els principals agents socials, empresaris i sindicats, amb la presència en alguns casos del govern. Això ha sigut important sobretot en el terreny de la moderació salarial i ha patit de més deficiències en el terreny de les reformes a aplicar en matèria de seguretat social, creació de llocs de treball, etc.

Des de 1977 a Espanya s'han succeït diferents pactes o acords entre govern, forces polítiques, organitzacions empresarials i sindicats. Així, els Pactes de la Moncloa a 1978, l'Acord Marc Interconfederal (AMI) vigent per 1980 i 1981, l'"Acuerdo Nacional sobre el Empleo" (ANE) a 1982, l'Acord Interconfederal (AI) de 1983, i finalment l'Acord Econòmic i Social (AES) signat a 1984 i amb vigència per a 1985 i 1986. L'estructura d'aquests pactes o acords ha sigut molt diferent, tant pels signants dels acords com pel contingut dels mateixos. Els Pactes de la Moncloa foren signats per les diferents forces polítiques amb representació parlamentària, i no hi participaren ni sindicats, ni empresaris que encara no estaven estructurats en la CEOE. Aquests Pactes tenien un contingut molt ampli, i de fet pretenien, com ja hem dit anteriorment, consensuar algunes línies de sortida a la greu crisi del moment, amb nivells d'inflació del 26% a 1977 i grans desequilibris interns i externs. Era de fet un pla econòmic integral, revestit de pacte polític, com demostra la presència exclusiva dels partits i l'aprovació posterior dels Pactes per part de les Corts Generals. Ara bé, contenien també un acord a projectar als actors socials, per a fixar les franges d'augment salarial, i aquest fou sense dubte l'aspecte de més transcendència pràctica posterior, tant pel seguiment dels acords en els convenis posteriors, com pel que va representar de punt d'inflexió en el ritme ascendent de la inflació. Així mateix va impulsar una dinàmica posterior d'acord en aquest terreny força significativa.

L'acord posterior, AMI, tenia unes perspectives molt més modestes, i uns protagonistes absolutament diferents. Es tracta d'un acord signat només pel sindicat UGT i la nova organització empresarial espanyola, la CEOE. L'objectiu essencial era fer un "convenio para convenir" (Alonso Olea, 1983), es a dir fixar els increments salarials pel proper any, relacionant-ho amb les previsions inflacionistes, i fent referència a altres factors com productivitat, absentisme, etc. En aquest acord influïren diversos factors. Per una part la coincidència entre CEOE i UGT de marginalitzar a CC.OO. i de generalment una altra dinàmica de negociació salarial, la convicció patronal de que calia

negociar davant la gran perdúia d'hores de treball provocades per la manca d'acord l'any anterior a l'aplicar-se el decret unilateral del govern de la UCD, la convicció sindical de que malgrat la conflictivitat assolida l'any anterior l'augment sa larial aconseguït (12,5%) havia quedat dins la banda salarial prevista pel govern (11% a 14%), lo que demostrava una certa debilitat sindical, no menyspreable (Ludevid, 1982). Les repercussions del AMI van ser importants, perquè va tenir un gran se guiment, malgrat l'oposició de CC.OO., va reduir espectacularment la conflictivitat, i va provocar l'acord UCD-PSOE entorn de la llei marc de relacions laborals; l'Estatut dels Treballadors (aprovat a finals de 1979).

L'ANE, signat a juny de 1981 pel govern, la CEOE i els dos grans sindicats UGT i CC.OO., és difícilment explicable sense fer referència a l'intent de cop d'Estat de 23 de febrer de 1981. Semblava evident que calia consolidar la democràcia i da vant d'aquesta realitat havien de superar-se diferències més puntuals sobre els mecanismes de negociació o de lluita sindical. L'ANE parteix doncs d'una ampliació en el nombre de signataris, seguint el model tripartit: govern, patronal, sindicats (iron triangle), i així mateix amplia els temes objecte d'acord. Ja no és tracta només d'un pacte sobre la política de rendes, sino que incorpora a més temes com la creació de llocs de treball, la reforma de la Seguretat Social i la participació dels treballadors i empresaris en les institucions estatals. Es tracta doncs, d'un acord homologable com neocorporatista en la nova situació democràtica espanyola. El seguiment o "implementació" d'aquest pacte fou molt important quant a concertació salarial, i pobre en la resta d'acords assolit. La naturalesa polític-legislativa dels mateixos per l'obligada intervenció del govern, els feia difícilment assolibles, sigui per la manca de seguiment efectiu (no exigibilitat jurídica), com per la situació de debilitat i divisió del govern ucedista.

L'Acord Interconfederal que va regir a 1983, va tornar a ser un "convenio para convenir", un acord bilateral entre sindicats (UGT i CC.OO.) i patronal (CEOE). El nou govern socialista

ta no va voler participar en el pacte degut a la seva especial vinculació amb la UGT. El sindicat d'orientació socialista entenia que la posició del nou govern quedava ja reflectida en el programa electoral del PSOE, i per tant la seva intervenció en les negociacions podia comportar pretensions de rebaixar o radicalitzar els objectius assenyalats. Per altra banda, la CEOE era també contrària a la participació del govern davant el seu possible doble joc, d'una banda acordant una limitació dels salaris reals, de l'altra legislant al Parlament una reducció de la jornada de treball amb les implicacions de costos conegudes (Roca Jusmet, 1985). L'AI va tenir doncs un contingut bàsicament salarial, situant-se doncs en la línia dels AMI, servint de pauta per a la negociació de convenis col·lectius, i des d'aquest punt de vista el seu seguiment fou molt considerable.

L'any 1984 no es signà cap tipus d'acord entre sindicats i patronals. Hi van haver intenses negociacions però al final no es va arribar a cap pacte de consens general. Les raons cal buscar-les en l'opinió dels responsables econòmics del govern socialista, i els representants de les patronals que creien en que podrien aconseguir millor els seus respectius objectius per la via de la negociació del mercat, i degut a les discrepàncies existents entorn de la clausula de revisió salarial. Per altra banda UGT sembla reticent a signar un pacte quan el "seu" partit es el govern. La veritat es que, malgrat la absència de pacte explícit, les parts presents a les negociacions van establir les seves previsions per a la discussió dels convenis, i les diferències no eren excessives. El govern va fixar la seva previsió sobre l'increment de la inflació, i va determinar l'augment dels funcionaris punt i mig per sota de la xifra inflacionària prevista. Com a resultat de tot això es pot dir que els marges de negociació foren relativament estrets, l'augment de conflictivitat va ser important (encara que la política de reconversió va influir-hi molt), i que els resultats finals no foren molt diferents ni més positius per a les parts dels que varen discutir-se en iniciar les negociacions (Toharia Cortés, 1984; Pérez Díaz, 1984).

Arribem així a l'Acord Econòmic i Social, signat a 1984 i amb vigència per 1985 i 1986. L'AES torna a tenir una estructura tripartita com la de l'ANE, encara que presenta un contingut temàtic força més ampli que l'acord de juny de 1981. Com ha sigut ja assenyalat (Sargadoy Bengoechea, 1984; J.A. Anton, 1984; Rojo y Pérez Amorós, 1984). L'AES inclou tres parts: una declaració del govern, un acord tripartit (govern, sindicats i patronals) i un acord interconfederal (sindicats i patronals). L'AES parteix de consideracions diferents per part dels signataris. El govern intenta eliminar les incerteses de la manca d'acord i crear un clima de confiança necessari per a la recuperació econòmica, augmentar la seva credibilitat social erosionada per una política econòmica que no respon a les expectatives de canvi generades a 1982, i aconseguir així un cert "passaport polític" per arribar en millors condicions a les eleccions legislatives de 1986. Per la patronal les avantatges de l'acord eren evidents. Per una banda s'evitaven el nivell de conflictivitat de l'any anterior, per l'altra podien negociar els dos punts claus sobre els que han anat insistint darrerament: reforma de la seguretat social i flexibilització del mercat de treball. El mateix govern insisteix en la presentació de l'AES en el seguiment de la "llei Schmidt", i per tant en la necessitat de generar beneficis que donin inversions, inversions que donaran llocs de treball. Això implica, donada la manca de creixement de la inversió, apropar-se a les posicions dels que més han guanyat amb la política econòmica del govern però que encara no han invertit els seus beneficis. Per els sindicats també l'acord és necessari. La UGT, incòmoda en el darrer any perquè la presència al govern dels socialistes impedia un nivell de movilització elevat, trobava en l'AES la possibilitat de recuperar la imatge de sindicat privilegiat en la negociació i reforçar la seva posició de sindicat de gestió constructiva. Per part de CC.OO. calia aprofitar la possibilitat oberta de negociar amb el govern i la patronal per superar una posició de sindicat només dedicat a la fustigació constant del govern socialista. Si al final no va arribar a signar l'AES va ser pels seus desacords en la política pactada i per no ajudar a consolidar la posició política del govern. Calia mantenir

la imatge de sindicat alternatiu al sindicat "oficial" que defensava una política econòmica que és volia fer passar per l'única possible (Ariza 1984; Sartorius, 1984). Deixant de banda el contingut de l'AES, el més ampli dels acords fins ara ressenyats, i la seva naturalesa jurídica (temes aquests dels que ja tindrem ocasió de referir-nos), caldria destacar el ventall de comissions de seguiment que l'acord signat genera. Aquest és un aspecte important, ja que institucionalitza el seguiment i converteix en "permanent" el pacte tripartit.

Vistes les línies generals de la política de concertació seguida a Espanya des de 1977 fins a l'actualitat, caldria treure'n algunes conseqüències. D'entrada cal recordar el baix nivell de sindicació existent al nostre país. Es calcula (Roca Jusmet, 1984; Pérez Diaz, 1984; Ludevid, 1985), que el percentatge d'assalariats afiliats als sindicats no arriba al 15% de la població total assalariada. Malgrat aquesta realitat la influència dels dos grans sindicats (UGT i CC.OO.) en l'estructura de comitès d'empresa, en els conflictes i convenis, i en la capacitat de representació general és molt superior a la xifra de sindicació esmentada. Les causes d'aquest desequilibri entre nivell de afiliació i capacitat de representació poden atribuir-se a factors diversos. Algú ha considerat que podriem parlar de "pacte social implícit", pel qual els treballadors consentirien l'autoritat dels dirigents sindicals, malgrat la seva no vinculació o afiliació, a canvi de satisfer certes reivindicacions bàsiques: reivindicacions de "veu" (fer-se sentir com a treballadors després d'anys de marginació), i reivindicacions "substantives" (salaris, seguretat del lloc de treball, seguretat social i altres prestacions). En aquesta línia, els pactes es complirien no perquè els sindicats controlin els treballadors, sinó perquè responen a aquest "pacte social implícit" al que ens referiem abans (Pérez Diaz, 1984, a). Altres explicacions (Roca Jusmet, 1985) consideren que és en el conformisme o en la indiferència on caldria buscar aquest seguiment per baix d'uns acords fets a escala de tot l'Estat. Certament, la gran quantitat de treballadors en atur i la reduïda afiliació sindical semblen mostrar que aquests acords socials

afecten cada dia a menys treballadors. Malgrat això, no han sorgit alternatives socials diferents als sindicats, ni tampoc existeix una oposició real de base a la política de pactes malgrat la posició de CC.OO. en algunes ocasions. Els treballadors de les petites empreses surten sens dubte beneficiats per la negociació salarial feta a escala estatal, ja que d'aquesta manera aconseguen millorar el seu sou per sobre del que autònomament podrien assolir. Per l'altra banda els treballadors de les grans empreses, i que per tant estan en millors condicions per a defensar les seves reivindicacions, troben en aquests pactes la millor via per assegurar el lloc de treball, ja que són les grans empreses d'aquest país les més afectades per la crisi econòmica i la política de reconversió. Finalment, tant uns com els altres aconseguen mantenir millor el fluxe de transferències socials (subsidi d'atur, pensions, etc.) per la via de concertació per dalt, que no a través de la generalització del conflicte. La herència dels franquisme és també important. A la dictadura es produí una mena d'acord implícit (Ludevid, 1982) entre treballadors i poder estatal, pel qual la manca de llibertats polítiques i sindicals venia contrapesada per una forta garantia del lloc de treball i per un proteccionisme social força important. En aquesta perspectiva l'augment d'afiliació sindical i la capacitat de mobilització dels sindicats als darrers anys del franquisme i als primers de la transició, foren més motivats per la voluntat de conquerir les llibertats polítiques i sindicals, acabant així satisfactòriament un procés històric, que no per una consciència sindical forta i arrelada. La credibilitat dels sindicats és petita, però és alt el seguiment dels acords per dalt, coherentment amb el que passa en relació als partits amb baixos índex de credibilitat i de nivell d'afiliació (REIS, 1984) però amb una gran confiança conjuntural en una determinada política ("cambio", octubre, 1982, PSOE). El vot és un vot de delegació total, que no implica control posterior ni vinculació excessiva amb una opció determinada. El seguiment als acords generals del tipus dels esmentats es dona perquè "funcionen" bé, no perquè signifiquin una major confiança o adhesió a uns sindicats o a una política neocorporativa. Es "dimiteix" de les propies responsabilitats

i s'acceptà una política d'acords que fins ara ha impedit una flexibilització important del mercat de treball i una agressió a les prestacions socials otorgades pel franquisme. Són doncs els pactes dels que treballen i així cal considerar-los fins ara, malgrat les constants referències a la creació de llocs de treball.

Els signataris dels acords n'han sortit clarament reforçats. Aquest tipus d'acord ha tingut sempre un àmbit estatal i ha afavorit a la cúpula de direcció, incrementant la seva influència i poder al sí de la respectiva organització. Per altra banda, els sindicats signataris han aconseguit millorar la seva situació, tant econòmicament (recordem els 800 milions destinats als sindicats dins el marc de l'ANE), com quant a la recuperació del patrimoni de l'antic sindicat vertical (darre-rament l'acord de l'AES sobre patrimoni sindical acumulat), o en la consideració de "centrals més representatives" que otor-guen moltes prerrogatives de representació legal. Les organit-zacions empresarials (CEOE y CEPYME) van estructurar-se defini-tivament després dels Pactes de la Moncloa, i des d'aleshores han tingut una gran influència en la política de concertació. No és aliena a aquesta consolidació la política d'afiliació i pagament de quotes per part de les empreses públiques. Si en la primera etapa democràtica, les connexions patronals-govern ucedista eren clares, i si posteriorment les discrepàncies amb Suarez van contribuir a acabar amb el mateix partit de la UCD, el cert és que d'ençà octubre de 1982 i degut a la ja esmenta-da política econòmica del govern socialista, els empresaris s'han vist afavorits amb unes mesures que van destinades a incre-mentar els seus beneficis com a primer pas perquè es produeixi l'augment d'inversió i la recuperació dels llocs de treball per-duts. És important assenyalar això, perquè de fet la patronal mai s'ha sentit incòmoda dins el marc negociador. Sigui per pro-ximitat política al govern, sigui perquè la política seguida els afavoria objectivament. Es evident, també, l'augment de cre-dibilitat i representació experimentada per la CEOE i la CEPYME d'ençà la seva participació en el marc negociador. Malgrat re-cents estudis (Ludevid, Serlavos, 1985; Rijnen, 1984), encara

no coneixem a fons la força i implantació real de les patronals espanyoles, però la no aparició d'una alternativa real en aquests anys fa creure en el seu progressiu enfortiment.

També el govern ha assolit, en cada ocasió, evidents beneficis polítics dels acords signats amb la seva participació. Ja hem assenyalat en algunes ocasions aquest fet: reforçament polític per la negociació constitucional als Pactes de la Moncloa, consolidació després dels fets del 23 de febrer en el cas de l'ANE, millora substancial de la imatge del govern socialista després de la signatura de l'AES (Guindal, 1984). En definitiva, una política d'unitat, de pacte, per sobre de les típiques baralles partidistes, en uns moments de greu crisi econòmica, és sempre una política que reforça als protagonistes.

Una possible reflexió final sobre la pràctica pactista en aquests anys entre sindicats i patronals és la posició "asimètrica", que ja ha sigut assenyalada (Offe, 1984), de la que parteixen els esmentats interlocutors socials. Malgrat la aparent igualtat formal entre representants dels empresaris i representants dels treballadors, el cert és que als treballadors s'els hi exigeix un compliment rigorós del pacte salarial establert, mentre que les contrapartides empresarials a la moderació salarial queden sempre aleatòriament en mans de la capacitat de inversió dels empresaris, del clima de "confiança" regnant, de la política financera del govern o de qualsevol altre possibilitat. A la moderació salarial, que ha comportat un descens real de la capacitat adquisitiva, no hi ha hagut una resposta activa per part dels empresaris, molt dependents encara del proteccionisme més o menys explícit del govern (J.V. Sevilla, 1984).

c) Polítiques concretes aplicades

Si aquest ha sigut el marc formal de consens entre patronals i sindicats i govern d'ençà 1977, caldria analitzar més concretament algunes de les polítiques adoptades per a combatre la crisi. En aquest sentit la gran preocupació d'aquests

anys ha sigut la lluita contra l'atur. Cal entendre que ens referim estrictament a la política de creació de llocs de treball i no al conjunt de mesures de política econòmica més o menys connectades amb l'objectiu genèric de la plena ocupació. Moltes de les mesures adoptades responen a l'estratègia de fomentar indirectament ocupació. Així per exemple reducció de la pressió impositiva (reducció impost sobre la renda, reducció del impost sobre societats, reducció de les cotitzacions a la Seguretat Social). Aquestes mesures pretenen incrementar el consum, o afavorir la creació de noves empreses (o l'"emergència" de les "submergides"). L'Estat té també un instrument poderós per a la creació de llocs de treball mitjançant l'augment de la despesa pública. Això pot ferse creant nous llocs de treball directament al sector públic, o incrementant el flux de transferències socials, bàsicament incrementant les pensions o allargant el subsidi d'atur, potenciant així el consum d'aquests sectors. Altres mesures tenen un caràcter més selectiu: subvencionant directament la creació de determinats llocs de treball (majors de 45 anys, joves a la recerca del primer lloc de treball, disminuïts físics, etc.); subvencions destinades a evitar acomiadaments (reducció de la jornada de treball per l'empresa i compromís de l'Estat de pagar la diferència existent pel fet de treballar menys); subvencions per a la creació de llocs de treball en àrees especialment castigades per l'atur (cas de les Z.U.R.); subvencions a les inversions privades (utilitzant la via de crèdits privilegiats); creació directa de llocs de treball per l'Estat en àrees o llocs específics (la pràctica de l'anomenat "empleo comunitario"). Altres polítiques tenen uns objectius a mig termini, així la tendent a reduir la mà d'obra estrangera (Política de la que Espanya se'n resenteix); ampliació de l'edat d'escolarització; reducció de l'edat de jubilació; reducció de la jornada laboral; o una política de rendes que tendeixi a reduir el cost del treball (però que de disminuir la capacitat adquisitiva del treballador podria tenir efectes negatius generals). Altres mesures podrien ser les de flexibilitzar el mercat de treball, en la línia de facilitar la contractació (de lo contrari la preferència sempre creixent per la mecanització serà, segons alguns, imparable. Veure Za-

balza, 1985); o també les de facilitar els tràmits burocràtics per a la creació de noves empreses (en la línia de la Ponència per al Foment de l'Economia Social de l'Ajuntament de Barcelona, o de les recomanacions de Boyer en les darreres mesures adoptades) (en aquest apartat hem seguit en bona part a Rojo, 1985).

Un altre gran camp en el que s'ha intentat donar resposta a la crisi econòmica ha sigut el de la reconversió industrial, com a necessària adaptació a les noves estructures de consum, el canvi tecnològic i la nova divisió del treball a nivell internacional. No va ser fins a 1979 quan es començaren a establir les primeres mesures en matèria de reconversió industrial. Les dificultats polítiques de la transició i la mateixa debilitat dels governs ucedistes provocaren, de segur, aquest significatiu retard en relació a altres països europeus. La primera estratègia va anar més adreçada a permetre la supervivència de moltes empreses amb problemes que no pas endegar una autèntica política de reconversió. D'ençà aleshores han anat produint-se diverses intervencions en els sectors més afectats per la crisi i els nous paràmetres de la competència internacional. Així: electrodomèstics de "línia blanca" i siderúrgia foren objecte de regulacions específiques a 1980 i 1981, i en aquest mateix any es va promulgar una norma-marc (Decret-Llei 9/1981, de 5 de juny) que de fet és l'origen de la política de reconversió a Espanya, que va tenir continuïtat en lleis posteriors (Llei 21/1982, RDL 8/1983 i la vigent Llei de 27/1984, de 26 de juliol). En general la preocupació essencial és l'excés de producció davant una demanda restringida. Això comporta bàsicament reducció de llocs de treball i limitacions salarials per una banda, i modernització de l'estructura productiva per l'altra. En els darrers temps s'ha donat més importància a la promoció de la innovació tecnològica i la localització dels esforços de reindustrialització (ZUR). Els sectors afectats per aquesta política són a més dels ja esmentats, electrodomèstics i siderúrgia, la construcció naval, el tèxtil i la indústria del calçat. En aquests sectors predomina la presència d'empreses públiques que han acumulat, segons alguns (Zabalza, 1985), la ma

joria de les inversions realitzades. La necessitat de reduir plantilles laborals ha provocat greus enfrontaments entre els treballadors afectats i el govern. Aquests enfrontaments, que s'han produït d'ençà l'arribada al poder del PSOE i degut a la seva decisió de tirar endavant la reconversió, han tingut moments especialment rellevants a Sagunt, Bilbao, Gijon i Vigo. En aquest sentit el govern va iniciar aquesta política de reconversió amb la decisió de tancar part dels Alts Forns del Mediterrà a Sagunt. Aquesta operació pretenia ser exemplar, en el sentit de demostrar la voluntat ferma del govern de portar a terme aquesta decisió. Es va escollir una zona de forta implantació i hegemonia socialista i sense excessius problemes afegits. Això podia permetre resoldre el cas eficientment i ràpidament. Les coses no van anar així i ha provocat més entrebancs i més negociació de la inicialment prevista pel govern socialista.

En aquest terreny caldria aprofundir en l'anàlisi de les mesures posteriors de reindustrialització, i sobretot en la seva localització geogràfica. La negociació entre govern central i governs regionals per a la concessió de les ZUR, i la posterior entre govern autonòmic i ajuntaments per a la seva inclusió en els beneficis que comportaven pot ser bastant significatiu. També resultaria rellevant determinar els criteris i mecanismes utilitzats per a la inclusió en els plans de reconversió de determinades empreses o sectors.

Una de les respostes que sembla generalitzar-se al món occidental en relació a la crisi econòmica es la privatització d'empreses de propietat pública. No cal estendre's en l'enumeració dels problemes que aquestes empreses han anat acumulant al llarg d'aquests darrers anys: burocratització, excés de proteccionisme, manca de competitivitat, deficients que augmenten cada any, etc. La crisi econòmica, amb l'enorme increment de la despesa pública via transferències socials, i el fet de que una bona part d'aquestes empreses fossin les més afectades pels canvis tecnològics i la nova competència internacional, ha provocat una situació que, en alguns països més que en altres,

ha portat a la privatització de les mateixes, o a profundes, costoses i difícils reconversions. A Espanya això s'ha notat en la manera de resoldre la crisi RUMASA per part d'un govern socialista, el qual de segur fa uns anys no hagués propiciat la reprivatització de moltes de les empreses del holding. La solució adoptada davant crisis bancàries com les de Banca Catalana no han sigut en absolut coherents amb les previsions enunciades al Programa Electoral del PSOE de 1982. No hi ha hagut de 1977, això és cert, per diferents motius, una política d'empresa pública que poguem qualificar de privatitzadora. L'empresa pública a Espanya, pels seus heterogenis orígens i dependències orgàniques, té una estructura funcional molt complexa, que facilita la burocratització de la gestió i l'"enrocament" dels nuclis de poder presents (A. Cuervo, 1984), que propicien la continuïtat o inclus el creixement d'aquestes empreses fora de tota consideració més general. En aquesta situació, i donada la tradicional tendència a considerar el món de l'empresa pública espanyola com a una font de "retribució" o de repartiment d'influències, mal podia la UCD endegar una política coherent i de reforma en profunditat d'aquest sector, quan la mateixa estructura de la UCD tendia a la "lottizzazione". El nou govern del PSOE no ha resolt globalment el problema, però si podem constatar un canvi respecte a les previsions electorals, que donaven un clar protagonisme al sector públic com a generador de llocs de treball i de recuperació econòmica. Les mesures adoptades en alguns camps (automòbils: Pegaso, Seat; Entur sa; Autopistes; Telefónica-ATT) semblen anar per camins molt diferents.

La crisi econòmica actual comporta també una forta dosi de canvi tecnològic. La política seguida a Espanya d'ençà 1977 no ha donat resposta a aquest repte. El dèficit tecnològic espanyol, diferència entre despeses i ingressos per royalties i entre compra i venda de bens d'equip, ha crescut constantment en aquests darrers anys. La situació s'ha agreujat enormement d'ençà 1982 per les dificultats del mercat sudamericà, tradicional receptor de tecnologia i bens d'equip espanyols, que ha comportat una gran desconfiança en l'exportació cap aquells

països. La causa mes important en aquest saldo tecnològic negatiu deriva dels minsos pressupostos que les empreses i l'Estat dediquen a la investigació tecnològica (un 0,4% del PNB, quan es calcula que el mínim en un país com Espanya seria del 0,8%. (R.Pampillón, 1984). Per altra banda quasi la meitat de l'esforç investigador el realitzen organismes públics deslligats del sistema productiu. Això fa més difícil la seva concreta utilització per les empreses implicades. En aquesta línia sembla que el govern socialista ha abandonat en bona part l'opció d'enfortir i general la investigació tecnològica al nostre país, per a obrir-se sense reserves a l'entrada de capital estranger que comporta l'entrada de tecnologia punta. Ara és evident que això possibilita la transferència tecnològica a Espanya de ingenieria de producció (know-how) i no de la capacitat de innovació i desenvolupament de la mateixa (know-why). En definitiva sembla abandonar-se una política pròpia de investigació científica i cercar la solució, per a no perdre el carro de la innovació tecnològica, en l'entrada masiva de capital estranger. Aquestes inversions estrangeres gaudiran: de l'ampli ventall de mesures que afavoreixen la creació de noves empreses i la contractació de nous treballadors, de l'avidesa amb que Comunitats Autònomes i municipis faciliten terrenys i exoneració de taxes, i de la gran liberalització que aquestes inversions han tingut en les darreres mesures del Ministeri d'Economia. Senyalem finalment el nou "Plan de Intangibles": un programa realment innovador dins el desert d'idees dels darrers anys.

Els dos grans problemes que han planat sempre en les possibles mesures a aplicar a la crisi econòmica al nostre país, un cop aconseguida la moderació salarial i la contenció de la inflació, han sigut la reforma de la Seguretat Social i la flexibilització del mercat de treball. En els primers anys de la transició, al llarg dels governs de la UCD, aquesta problemàtica ja era present, però com molts altres temes van quedar ajornats per la manca de força i coherència del partit del govern. La política econòmica del nou govern socialista ha aconseguit generar beneficis empresarials, mantenir la taxa d'inflació en un límit acceptable, però no ha reïxit en generar la inversió

necessària per a crear treball. Des dels sectors empresarials la referència a la manca de solució de les enormes despeses generades per la Seguretat Social o la manca, diuen, d'adequació de les normes de contractació laboral a la normativa comunitària europea, continuen utilitzant-se com recriminacions al govern i com elements exculpatoris de la manca de inversió privada. Des de sectors sindicals es recrimina a l'actual executiu que sigui precisament un govern socialista el que vulgui afectar negativament un conjunt de disposicions, transferències i serveis que eren considerats com irreversibles.

El sistema actual de la Seguretat Social procedeix en bona mesura de les modificacions efectuades durant els anys 1972-1974. Precisament a la vigília de l'actual període de crisi econòmica. Ja en els Pactes de la Moncloa es van començar a senyalar les necessitats de modificació del sistema, encara que a la pràctica les recomanacions concretes anessin en el sentit de reduir les cotitzacions per tal de frenar la inflació, objectiu número ú del moment, encara que això comportés l'augment de les transferències de l'Estat. Per la banda de les despeses les recomanacions realitzades foren totalment incomplertes (Garcia Blas i B. Gonzalo, 1984). A 1981 i aprofitant la signatura de l'ANE es tornà a debatre el tema, i d'allà en va sortir una comissió tripartita (govern, patronal i sindicats) per la racionalització i millora de la S.S.. Aquesta comissió va dissoldre's sense arribar a cap acord. Encara que sí van quedar clares les postures irreconciliables de les tres parts: els empresaris reclamaven la privatització de la gestió; una més ampla dotació de recursos per augmentar la protecció i racionalitzar-la per part dels treballadors; i una radical necessitat del govern de contar amb el consens necessari per tal de reduir les despeses generals de les prestacions socials. La problemàtica general deriva de la reducció de les cotitzacions deguda a la caiguda dels llocs de treball i l'augment contemporani de les prestacions per subsidi d'atur o jubilació anticipada. Avui la relació a Espanya entre cotitzants i beneficiaris és de 2 a 1, mentre a la CEE es de quatre a 1 (Garcia de Blas, 1984). Les mesures adoptades en els darrers anys són molt variades. D'una

banda s'ha mantingut la participació de la S.S. en el PIB des de 1982 entorn del 12%; s'ha procurat reduir el frau existent en les prestacions per invalidesa; per altra banda i en relació a la financiació de la S.S., s'ha incrementat la participació de l'Estat del 15,5% a 1982 al 20% a 1984, mentre que s'ha reduït la dels empresaris, encara que de manera molt lleu-gera, del 9,9% al 9,4%, i també s'ha intentat una política in-directa de creació de llocs de treball a partir de la reduc-ció de les cotitzacions a la S.S., bàsicament per a disminuïts físics, treballadors més grans de 45 anys, joves, aprenents, etc.; també, i en la mateixa línia, s'ha potenciat la jubila-ció anticipada sense reducció dels beneficis posteriors; s'ha tendit també, i malgrat la difícil situació financera de la S.S., a l'eliminació dels règims especials (autònoms, p.e.) i a igualar les prestacions per viudetat entre els dos sexes. En canvi les mesures destinades a racionalitzar i fer més eficaç la prestació de serveis de la S.S. han sigut disperses, sense continuïtat i d'una gran timidesa. En l'actualitat i després de la signatura de l'AES per part del govern, patronals i UGT, el tema torna a ser d'una enorme beligerancia. L'AES introduïa la creació d'una comissió tripartita que hauria de coneixer les perspectives de reforma de la S.S. i negociar la seva apli-cació. A la pràctica el govern ha presentat un projecte de llei, després de intentar-ho fer per decret, que implica la reducció de les pensions i un augment en els requisits necessa-rijs per tenir dret a cobrar-les. Això s'ha fet unilateralment per part del govern, davant la protesta de sindicats i patro-nals. Les reaccions han sigut radicals: per part dels empresaris considerant que les mesures anunciades no eren una verita-ble reforma de la S.S. sino un simple retall i que calia anar a solucions més de fons (privatització, així Arestes, El País 18-2-85); la UGT considera aquesta iniciativa del govern com un trencament del pacte social de la legislatura (El País, 3-4-85) i amenaça al govern amb mobilitzacions generals contra les disposicions anunciades; CC.OO. considera aquesta inicia-tiva com una nova agresi6 del govern socialista als treballa-dors i prepara una jornada de vaga general en contra de les mesures. En fi, el mateix govern es veu obligat a retrocedir

en la seva inicial intenció de articular aquesta reforma via de cre-llei i la presenta via projecte de llei, obrint així la porta a la negociació parlamentaria. El PSOE (declaració davant el Primer de Maig, El País, 1-5-85) recorda que "es la lògica de las cosas (la que obliga) a llevar a cabo una reconversión industrial o a proceder a la reforma de la S.S., para evitar el deteriori de la situación de los beneficiarios de dicho sistema, pues estos sacrificios posibilitan la supervivencia de la economía y ofrecen así un futuro al conjunto de los trabajadores", situant la reforma com un sacrifici (potser l'últim sembla insinuar la resta de la declaració que considera practicament acabada la reconversió) necessari i en el que s'hi compromet obertament.

El mercat de treball a Espanya és l'altre gran problema present constantment a les reivindicación empresarials, que preocupa als treballadors i que ocupa també bona part dels analisis econòmics. La crisi econòmica comporta necessàriament una reassignació de recursos des dels sectors que deixen de ser rendibles o poc competitius cap aquells altres que, donades les noves condicions de costos i demanda, presenten una millor rendiabilitat. Ara bé, els mecanismes de protecció social dels treballadors progresivament consolidats a tota l'Europa occidental com a resultat de la institucionalització de l'Estat Social o de Benestar compliquen en gran manera aquesta reassignació, provocant grans rigideses que dificulten les readaptacions de l'estructura productiva. A Espanya, com ja hem comentat anteriorment, el règim franquista contrapesava la manca de llibertats per un sistema de relacions laborals que des de mitjans dels anys seixanta tendia al paternalisme, a la protecció dels llocs de treball. Aquesta "rigidificació" del marc socio-institucional del mercat de treball comporten disfuncionalitats, que si eren irrelevants en moments d'expansió econòmica, son avui per alguns barreres notables per a la recuperació econòmica. Així el que caldria seria anar desregularitzant i acostar-se a un nou marc socio-institucional més adaptat al que sembla ser un nou model productiu (Fina Sanglas, 1984). Aquesta discussió ha tingut molts cops a Espanya un tractament

molt més simple: quan costa acomiadar un treballador?, explica ble per les especials característiques que ha tingut a Espanya la crisi econòmica i a les que ja hem tingut ocasió de referir-nos-hi. Al procés inflacionari de mitjans dels anys 70 va correspondre-hi un gran augment de salaris, provocant més inflació per l'actitud passiva dels empresaris davant l'augment de costos. Aquest increment del factor treball associat a la Seguretat Social i a les rigidesa de contractació d'aquest factor, van fer que l'empresari és decantés per incrementar l'altre factor de producció, el capital, incrementant per tant la maquinària molt per sobre dels llocs de treball (Zabalza, 1985). Una sortida alternativa va ser deslegalitzar l'empresa o reduir-la a la mínima expressió, organitzant la base humana de la producció en el marc de l'economia subterrània, al marge doncs de cotitzacions de seguretat social, de contractes regulars, de controls administratius i de gravàmens fiscals. Aquest conjunt de factors son els que operan per defensar un marc normatiu del món laboral més matitzat i proper a la diversitat de situacions del sistema productiu real, que tindria potser més eficàcia i proporcionaria també un tractament més equitatiu.

Malgrat tot, el brutal increment de l'atur a Espanya demostra que el mercat de treball ha sigut més "flexible" del que molts consideren. I el manteniment de les taxes d'atur no pot només atribuir-se encara avui a la manca de "flexibilitat" de les relacions laborals. La moderació salarial d'aquests darrers anys, juntament amb l'articulació d'un conjunt de mesures que afavoreixen contractació temporal, contractació d'aprenents o de pràctiques, etc., podien incidir en la inflexió de la pèrdua constant de llocs de treball. Això no sembla ser així, i vol dir doncs que és preferible fer inversions en noves maquinàries que en recuperar llocs de treball, o anar a buscar en el mercat de treball submergit la força de treball necessària. Veiem amb més detall el que aquí ens preocupa. Qui nes han sigut les mesures concretes articulades pel govern en aquests anys com a resposta a les necessitats de flexibilització del mercat de treball?. Com ja hem indicat, s'han anat ampliant els supòsits de contractació temporal previstos ja a

l'Estatut dels Treballadors. També s'han anat eliminant les limitacions per a la contractació a temps parcial, s'han articulat mecanismes de contractació subvencionada per a períodes de pràctiques o de formació. S'ha creat la figura del contracte de relleu, pel qual un lloc de treball previament existent pot desdoblar-se en un dos contractes a temps parcial, un pel treballador parcialment jubilat, l'altre per un de nou. També s'ha permès la jubilació anticipada i la contractació d'un nou treballador sense que aquest hagi de tenir necessàriament el mateix contracte que tenia el jubilat. Aquest conjunt de mesures han sigut qualificades generalment de positives però insuficients per aquells que consideren excessivament rígid el marc institucional del mercat de treball espanyol. Es considera que aquest conjunt de disposicions que han anat introduint-se, no afecten el nucli principal de la rigidesa institucional: l'alt grau de fixació de les formes de contractació habituals, que tenen un caràcter temporal indefinit, i que només poden extingir-se mitjançant el pagament d'unes elevades indemnitzacions als treballadors afectats (J.L. Malo de Molina, 1984). A Espanya, les indemnitzacions per l'acomiadament no tenen el caràcter d'una ajuda al treballador per que, juntament amb el subsidi d'acomiadament, cobreixi les seves necessitats mentre duri la seva condició d'aturat, sino que es considera una autèntica indemnització per la pèrdua d'un dret adquirit. Això provoca que les despeses per l'acomiadament estiguin sobredimensionades, provocant un considerable efecte restrictiu per a noves contractacions. Això també ha tingut repercussions en la manera de finançar els acomiadaments. Molts dels acomiadaments produïts en aquests anys han sigut finançats amb diners públics. Sigui per la via de l'expedient de regulació acompanyat de suspensió de pagaments, sigui per la via d'acomiadament individualitzat i la declaració d'insolvència per part de l'empresa. D'aquesta manera es el Fons de Garantia Salarial la que assumeix el pagament de la indemnització (veure El País, 19-4-85). En aquesta sortida no hi són aliens els mateixos treballadors que arriben a pactar amb l'empresa la via d'acomiadament.

Els punts de vista d'empresaris i treballadors sobre aquest

tema són evidentment molt diferents. Els empresaris insisteixen de manera genèrica en el "despido libre", postura incomprensible totalment pels treballadors i sobre la que es dificil negociar. Les darreres mesures adoptades en el marc de l'AES i que hem esquematitzat abans han sigut ben acollides pels empresaris, i pel que sembla (La Vanguardia, 17-3-85) no només teòricament, sino fortament utilitzades a la pràctica. La postura empresarial actual insisteix en l'adaptació de la normativa laboral espanyola a la comunitària, en vistes al nostre accés a la CEE. Dins dels acords de l'AES s'incloïa aquesta perspectiva, que es contemplada pels empresaris com un pas més cap a un ordenament més favorable als seus interessos: possibilitat d'acomiadaments col·lectius sense intervenció administrativa ni acord dels treballadors afectats, indemnitzacions inferiors, etc. (veure posició en contra Rojo, Pérez Amorós, 1984). Els empresaris insisteixen (sintonitzant amb l'equip que dirigeix la política econòmica del govern socialista) que només així és podrà recuperar el nivell d'ocupació. Per part dels treballadors l'oposició a aquestes mesures flexibilitzadores és, amb matitzacions, unànim. Malgrat l'origen "il·legítim" (segons alguns) del proteccionisme normatiu al lloc de treball, avui la defensa del lloc de treball és entesa com prioritaria per sindicats i treballadors. UGT ha signat l'AES i per tant ha acceptat un cert canvi en aquesta situació, situant l'oposició frontal en el terreny de la reforma de la Seguretat Social. Però no pot anar més enllà sense posar més en perill la seva força representativa. Per CC.OO., un dels elements que els feia definir l'AES com "pacte antisocial" era aquesta tendència a acceptar el punt de vista empresarial en l'adequació de la normativa laboral. Aquest sindicat ha posat de relleu els perills que les noves modalitats contractuals amaguin un nou frau als treballadors, i que no s'ajudi a crear nous llocs de treball, sino a repartir l'atur (La Vanguardia, 17-3-85).

10. LES RESPOSTES POLITIQUES DAVANT LA CRISI ECONÒMICA A ESPANYA

Hem de plantejar-nos aquí la caracterització i definició de les diverses respostes polítiques que ha provocat la crisi e conòmica a Espanya. En la seva formalització serà necessari com binar les diferents fases de la política econòmica aplicada, el divers nivell de les respostes i la també diversa relació d'aquestes respostes amb els grups socials afectats.

a) Respostes globals

En el nivell més general de resposta podríem diferenciar quatre grans estratègies que corresponen a les diferents fases dels anys de crisi.

1. "Esperar i veure"

Ja hem al·ludit a aquesta actitud expectant assumida per la classe política dirigent del país en els anys posteriors al desencadenament de la crisi, concretament entre 1973 i 1976. En aquesta actitud coincidien diversos factors. Per una part la in comprensió de la veritable magnitud de la crisi. Per l'altra la manca d'uns mecanismes àgils d'informació sobre els possibles e fectes de la crisi en una economia, com l'espanyola d'aleshores, fortament intervinguda administrativament i amb un elevat grau de proteccionisme. Així mateix, la posició subordinada d'Espanya, conscientment assumida, en relació als centres internacionals de decisió econòmica, implicava una actitud de submissió i espera cap a les vies de sortida impulsades o generades des de l'exterior.

Per damunt de tot això existia també una difícil conjuntura política interior, davant la que semblava fora de lloc tota decisió o programa de resposta a la crisi a mig o llarg termini. Un cop resolt els problemes successoris que plantejava la mort de Franco, i iniciada la transició política, la gravetat i transcendència de les qüestions plantejades y sobretot la terrible dinàmica dels fets semblaven impedir una major concreció d'una resposta a la crisi econòmica plantejada.

2. "prioritat a la política"

A partir de l'estiu del 1976 i fins l'entrada en vigor de la nova Constitució Espanyola, aquesta semblava ser l'actitud general de la classe política dirigent del país davant els efectes de la crisi econòmica. Deia Adolfo Suarez, el 10 de Setembre del 1976, davant les cambres de TVE al presentar l'aleshores projecte de Llei per a la Reforma Política: "... Però no ens en ganyem. Les resolucions econòmiques, acordades per gabinet, que per elles mateixes i en altres temps ja haurien generat un enèrgic canvi de rumb no han tingut tota la virtualitat que cabria esperar d'elles. I això és degut, cal reconèixer-ho clarament per sortir del cercle viciós on podem caure, a la incidència de la vida política a l'economia. Mentre no s'aclareixin les incògnites polítiques que pesen sobre el país no podrà existir reactivació ni estabilitat econòmica" (ABC, 11-9-1976). En aquesta llarga cita queda reflectida exactament la situació en què es movia el govern, i no només el govern sinó la resta de forces polítiques que, un cop legalitzades, van participar primer a les eleccions del 15 de Juny del 1977 i després a l'elaboració del nou text constitucional. Els Pactes de la Moncloa són el màxim

símbol d'aquesta política de consens que caracteritza aquesta fase de la història política espanyola més recent. Plantejats al marge de les institucions formalment representatives, sense la presència dels sindicats ni organitzacions empresarials, i només amb la signatura dels partits polítics amb representació parlamentària, els Pactes de la Moncloa van ser el primer intent seriós d'abordar una resposta específica a les gravíssimes repercussions que la crisi econòmica internacional i la falta de resposta espanyola havien provocat. Els objectius semblaven clars i les mesures dissenyades per Fuentes Quintana tècnica-ment correctes, no obstant això faltava la força i la coherència política suficient des del govern per dur-les a terme. En aquest sentit la seva aplicació va ser incompleta, i d'aquí que el seu principal actiu, com ha repetit el mateix Fuentes Quintana, sigui precisament l'elaboració d'una Constitució de consens i de conciliació capaç d'una aplicació duradera i pacífica.

En efecta, els Pactes de la Moncloa a l'aconseguir reduir la inflació, equilibrar la balança de pagaments i restablir una certa confiança en la nostra moneda, van permetre que els desequilibris econòmics acumulats des del 1973 no distorsionessin la situació social que impedia arribar a l'objectiu clarament prioritari d'una Constitució consensuada: "La política econòmica pactada a l'Octubre del 1977 va permetre guanyar als partits polítics que l'acceptaren el temps necessari per arribar a la Constitució" (Fuentes Quintana, 1983). Però la mateixa situació política, la mateixa prioritat a la resolució dels problemes polítics, van impedir així mateix anar més enllà d'aquestes imprescindibles mesures d'equilibri.

3. "la resolució de la crisi a través del canvi o la modernització"

Una de les estratègies possibles enfront de la crisi és la de situar la resolució de les seves múltiples derivacions en relació a la necessitat de grans modificacions estructurals. Aquesta ha estat, en bona part, l'estratègia dels socialistes a Espanya. Primer plantejant el "canvi" com la paraula màgica que expresava la necessitat d'una modificació estructural i profunda a tota la societat espanyola. El seu triomf electoral el 1982 es basava en l'eslògan "pel canvi", expressió en què es resumien una gran quantitat de continguts diferents. Des del canvi simplement de govern, fins la reforma estructural de l'Estat i de la seva Administració, passant per la consolidació de la democràcia i de l'Estat de les autonomies. El "canvi" es va entendre com la millor demostració de la virtualitat democràtica de les nostres institucions, capaces de suportar l'alternança política.

Els socialistes oferien també amb el "canvi" una major capacitat de govern i de solució dels greus problemes econòmics del país enfront de la incoherència i indecisió de l'anterior govern. El "canvi" prometia la utilització del sector públic i de la intervenció inversora de l'Estat com a principals mitjans de dinamització de l'economia espanyola i com a catalitzadors de la creació de llocs de treball. L'atur s'entenia com el principal problema del país, enfront d'ell s'aixecava la promesa de creació dels ja famosos 800.000 llocs de treball.

Al "canvi" va succeir-li el poder, i des d'ell va plantejar-se la nova estratègia de la "modernització". Els seus objectius serien: "... aprofundir i consolidar la democràcia, refor-

mar l'Estat, trencar el nostre secular corporativisme, recuperar la distància perduda durant la nostra decadència en els terrenys industrial, científic i tecnològic i acabar amb el nostre aïllament internacional" (José Mª Benegas, El País, 21-7-85). Els problemes econòmics derivats de la crisi i del retard en l'apropiada resposta interior quedaven així subsumits en una estratègia global "modernitzadora". Aquesta estratègia implicava "costos addicionals a curt termini i efectes no volguts, però irremediables, que generarien, com ha passat, inevitables descontentaments", però "el PSOE es veia obligat a optar per un sanejament a fons de l'economia nacional, que solucionarà, entre d'altres qüestions, el greu problema de l'atur i la subocupació d'una forma no esporàdica i fictícia, això és, creant ocupació sense augmentar el dèficit públic" (Resolucions del 30 Congrés del PSOE, Desembre 1984). És a dir, es modificava l'estratègia electoral del "canvi" per una nova estratègia de "modernització" a en canviant les prioritats, o millor posposant-les, es continuava lligant la resolució dels problemes econòmics a la superació de retards i ineficiències qualificats com seculars.

4. "l'única política possible", "no hi ha alternativa", "la via forçosa o inevitable"

Aquesta és també una estratègia global de resposta enfront dels problemes derivats de la crisi econòmica que utilitzen els socialistes i el seu govern per a respondre als atacs que provoquen les seves mesures concretes, o per a justificar-les globalment. Aquesta estratègia s'ha utilitzat molt en aquests darrers tres anys de govern socialista i ha comptat amb recolzaments notables d'organismes i personalitats econòmiques internacionals, com la OCDE, el FMI, Delors o l'últim Premi Nobel d'Economia, Mo digliani.

Sense entrar en la veracitat d'aquestes afirmacions globals, el cert és que aquesta ha estat una resposta constant enfront de les reaccions d'incomprensió i descontentament que provoca la seva política econòmica. Podem recordar, en aquest sentit, les manifestacions de l'aleshores Ministre d'Economia, Hisenda i Comerç, Miguel Boyer, en la defensa del projecte de pressupostos per al 1985; les mateixes resolucions del 30 Congrés del PSOE, l'esmentat article de Benegas "Sobre la modernització de España"; l'article polèmic de Luis Solana "Y usted ¿por qué critica a González?" (El País, 28-6-85), etc. Sempre es justifica la continuada destrucció d'ocupació, la prioritat a la recuperació de beneficis per part dels empresaris privats, la liberalització d'inversions estrangeres a Espanya, o la restricció de la despesa pública, com expressions de l'única política possible, per la via forçosa o inevitable, i es desqualifica qualsevol altra alternativa com a suïcida o irrealitzable.

(Com podem observar, no hem inclòs una línia de resposta global a la crisi en el període 79-82, ja que donada l'heterogeneïtat i confusió dels diferents governs de la UCD en aquesta etapa, i la manca d'una estratègia global i unitaria enfront de la crisi, resulta difícil formalitzar una certa imatge global sintetitzadora)

b) respostes concretes

En una línia més concreta de donar resposta als problemes específics plantejats per la crisi econòmica, i centrant-nos d'una manera especial en els tres anys de govern socialista podem individualitzar les respostes següents:

1. "explicar la crisi"

En determinats moments es busca un cert consens en relació a mesures impopulars que es presenten com inevitables. Així "s'expliquen" les mesures preses o a prendre, facilitant la seva acceptació i comprensió per part de l'opinió pública. El govern socialista ha utilitzat molt circumstancialment aquesta via, i a les mateixes resolucions del 30 Congrés del PSCE s'en dóna compte: "Certes mesures inevitables encaminades a sanejar l'economia, com les que s'enquadren en el procés de reconversió industrial, han suscitat una resposta en determinats sectors afectats que podria ser pal·liada amb una política de major explicació i informació per part del govern".

El President del Govern, Felipe González, anunciava l'onze de Març del 1984, a l'aparèixer davant les cambres de TVE per explicar la política de reconversió industrial, que: "comparec davant vostès iniciant una sèrie d'aparicions davant els ciutadans espanyols per a explicar algunes accions del govern, per explicar algunes dificultats i projectes" (El País, 12-3-84). I després deia que ho feia per dues raons, perquè així ho havia promès i perquè creia interpretar una demanda en aquest sentit de la "consciència ciutadana" i dels mitjans de comunicació. Malgrat això, el President de govern només ha aparegut en dues ocasions davant TVE, l'esmentada i una altra per donar compte del nostre ingrés a la Comunitat Econòmica Europea. En la intervenció que ara ens interessa, la dedicada a explicar la reconversió industrial, es va pretendre demostrar la necessitat de la mateixa i els seus objectius, intentant al mateix temps donar compte de la necessitat de fer sacrificis i demanant, pel que fa al cas, la solidaritat pública. Eren moments difícils a l'haver-se iniciat el pla de reconversió dels "Altos Hornos del Mediterráneo" a Sagunt, pla que trobava grans resistències en la seva aplicació.

Un altre exemple d'aquest tipus de resposta, davant els problemes derivats de la crisi, el trobem a la carta que va dirigir el Ministre de Treball, Joaquín Almunia, a tots els jubilats, explicant el "veritable abast" de la reforma de la Seguretat Social començada a mitjan 1985. Es tractava de mitigar les crítiques i les mobilitzacions provocades (recordem l'oposició sindical i la "vega general" del 20 de Juny del 1985), desmentint que l'aplicació d'aquesta reforma afectés als jubilats.

2. "anar a fons", "solució no negociable"

Aquest és un tipus de resposta que els poders públics poden utilitzar com instrument didàctic, exemplar, demostratiu de la voluntat i el rigor amb què el govern pretén dur a terme una determinada mesura de resposta a la crisi. I es planteja així, com una mesura innegociable perquè serveixi de precedent davant futurs casos similars. És un tipus de resposta que resulta coherent amb l'esmentada estratègia global de la "política inevitable" o "l'única alternativa possible". No es pot negociar, no es pot fer marxa enrera perquè no existeix una altra solució.

Aquesta va ser la tàctica adoptada a l'iniciar-se la política de reconversió industrial. La seva primera experiència va ser a Sagunt, als "Altos Hornos del Mediterráneo". La manera com es va iniciar el procés de reconversió, el grau d'enfrontament que el govern semblava disposat a assumir, va ser el primer toc d'atenció seriós sobre la política econòmica que el govern pensava impulsar. Va ser, sens dubte, una tàctica conscientment assumida perquè servís d'exemple, no només en relació als posteriors focus industrials a reconvertir, sinó també en relació al conjunt de l'estratègia de l'equip econòmic que encapçalava Miguel

Boyer. Deia Felipe González, en l'esmentat missatge a la nació sobre el tema de la reconversió industrial: "Jo els hi vull dir, des de la responsabilitat de President del Govern, que la política econòmica es mantindrà amb tota fermesa. És una política econòmica rigorosa". I afegia més endavant: "Aquest govern vol dialogar... però vol fer una advertència: si el diàleg o la negociació consisteix que variem la política econòmica que creiem que és bona per a Espanya, ..., es trobarà que el govern no podrà acceptar aquest diàleg".

Actualment, quan la reconversió ha sigut quasi bé realitzada, i quan sabem les concessions que el govern va tenir que admetre, tant en la negociació amb els treballadors dels ANM, a Sagunt com a Bilbao o Vigo, podem valorar millor la real entitat de les mesures de reconversió que afecten a un número limitat de treballadors i a sectors molt específics. Sembla, doncs, evident el caràcter exemplar, didàctic amb què el govern va enfrontar-se en la seva primera batalla a Sagunt, demostrant voluntat i decisió de dur fins les darreres conseqüències la seva estratègia econòmica de resposta a la crisi.

Un altre exemple d'aquest mateix tipus de resposta seria la practicada durant la reforma de la Seguretat Social. El govern socialista anuncia el projecte de retallar les futures pensions en el marc de l'esmentada reforma, trobant-se amb una fortíssima oposició de les centrals sindicals, i molt especialment de la UGT. L'oposició al projecte porta grans mobilitzacions on s'inclou l'intent de "vaga general" citat anteriorment. Malgrat tot, el govern es manté ferm, al·ludint un cop més que aquesta és l'única alternativa, enfront de la qual només queda una altra opció: "L'alternativa seria la possible fallida del govern" (José

Mª Benegas, op.cit.). Finalment es negociaria, en el tràmit de discussió del projecte al Senat, l'esmoreïment o suavització del retall de pensions anunciat. Però la qüestió és analitzar el per_u que s'escull aquest tipus de resposta exemplar i es fa del tema un punt de batalla crucial. En el fons podríem trobar la profunda coherència amb la via de sortida de la crisi escollida. Es tracta d'eliminar o reduir les dificultats encara emprades pels empresaris per explicar la seva manca d'inversió. I el tema de la Seguretat Social era un dels pendents. I aquí s'hi busca la sortida, en teoria difícil, d'enfrontar-se a la pròpia base social del govern, però a la pràctica més fàcil que emprendre un decidit sanejament i reestructuració d'una Seguretat Social plena de corrupteles, duplicitats i irregularitats administratives. Tot això contribueix a enfortir l'opció del govern davant els sectors socials intermedis, consolidant la seva posició política i dificultant possibles alternatives polítiques des del centre o la dreta. Tornarem a tot això més endavant.

3. "mesures - placebo", "la lluita contra l'atur com a símbol"

La situació i el nivell d'atur al nostre país ha arribat a un extrem tal que ha passat a ser considerat per totes les opcions polítiques com el problema número u. Ara bé, fins ara no ha hagut per part dels successius governs l'adopció d'unes mesures que directament creïn nous llocs de treball permanents. S'ha defugit, assumint les experiències negatives, el voler crear ocupació expandint el sector públic i suportant després altíssims costos en el dèficit públic. Com alternativa, s'adopten un conjunt de mesures que o bé resolen temporalment el problema d'uns milers de treballadors, o bé, tendeixen, en teoria, a afavorir indirectament la creació de llocs de treball.

Es podria qualificar aquesta resposta al dramàtic problema de l'atur com una resposta simbòlica o de "placebo" (en el sentit ja expressat a la introducció d'aquest treball), ja que de fet s'assumeix la impotència per solucionar el problema directament, escollint una estratègia per la que, teòricament, de complir-se totes les condicions exigibles, el sector empresarial privat tornarà a invertir i crearà per tant nous llocs de treball. Ara bé, l'Estat no pot reconèixer que no fa ni pensa fer res davant un problema que és entès per tots com el més greu d'aquests moments. Es busca, aleshores, articular mesures que solucionin temporalment focus especialment greus de desocupació, o bé es creen multitud de desgravacions, exempcions o subvencions per a propiciar la creació de nous llocs de treball. Així, per exemple, es facilita al màxim la contractació temporal. Però el resultat és que, per aquesta via, s'està responen més a la reiterada demanda de flexibilització del mercat de treball dels empresaris que a resoldre o pal·liar el problema de l'atur. Només és necessari examinar les estadístiques recents de contractació per donar-se compte de la quasi desaparició dels contractes indefinits i la multiplicació de les vies temporals de col·locació, amb els consegüents problemes d'ajornament de la solució i l'especial indefensió i manca de sindicalització d'un cada vegada més nombrós nucli de treballadors.

En aquesta mateixa línia podríem col·locar iniciatives com les de les Zones d'Urgent Reindustrialització. Les ZUR són presentades com una important resposta del govern davant l'atur. En realitat afecten a poquíssims treballadors del total d'aturats (4.500 nous llocs de treball previstos en les 6 ZUR existents, a l'u de Novembre del 1985 i a partir dels projectes presentats).

En un altre context, però amb un plantejament similar, podríem situar iniciatives com l'anomenat Pla d'Intangibles, que pretén promocionar aspectes com la moda, el disseny, etc..., en el nostre país i cap a l'exterior. Deixant de costat el probable encert de la iniciativa en el seu context específic, resulta en canvi contradictoria la "modernitat" de la campanya de promoció contrastant amb la cada cop més gran dependència tecnològica del nostre país.

4. "manipular la definició del problema"

Aquesta és una resposta a la crisi que, evidentment, no resol el problema, però sí que fa variar el seu volum, l'entitat del mateix, facilitant que sigui més atenuat el seu impacte a l'opinió pública, disminuint, en definitiva, la seva gravetat. Fent variar positivament els indicadors es pot aplaçar la resolució d'un problema o demostrar la bondat d'una determinada línia d'intervenció.

A Espanya sempre han existit molts problemes entorn de les nostres estadístiques de base per la seva sectorialitat, la seva deficient elaboració i la lentitud del seu tractament i difusió. Aquests problemes no semblen estar resolts i això contribueix a facilitar una certa manipulació política de les dades estadístiques. És evident que poden existir errors, però el que és greu és si aquests "errors" s'utilitzen per a justificar o demostrar la justesa de la política començada. En aquests últims temps s'ha assistit a alguna d'aquestes manipulacions. Al 1984 es va afirmar, per part del govern, que s'havien creat 60.000 llocs de treball industrials en dos mesos. Les dades estaven tretes de la "Encuesta de Población Activa" que elabora l'INE per seguir l'e-

volució de l'ocupació de forma trimestral. Al no coincidir les xifres mensuals amb les previsions van deixar de publicar-se. El Ministeri de Treball va intentar també, al 1984, treure de les llistes d'atur registrat als majors de 55 anys i als estudiants demandants d'un primer lloc de treball, encara que al saber-se la notícia van desistir. Al mes de Març de 1985 es va produir també un clar desajust entre les magnituds de balanç fetes pel govern sobre l'any 85 (qualificades pel secretari d'Estat d'Economia com "els millors resultats dels últims anys") y les dades de la Comptabilitat Nacional, l'elaboració de la qual correspon a l'INE. Es va arribar a esmentar a la premsa que "els estadístics professionals se sentien pressionats" (El País, 5-3-85). Finalment, al mes d'Agost del 1985 va procedir-se a modificar la composició de l'índex de preus al consum. Deixant de costat la possible modificació pels canvis socials i d'hàbits del consum des del 1973 (data de l'última modificació) el cert és que al produir-se aquesta, a mitjan de l'any, impedeix conèixer amb exactitud el muntant final de l'índex de preus del 1985, al trencar-se la sèrie estadística. Pot, doncs, plantejar-se legítimament el dubte de si per sota del canvi en la composició del IPC no existiria la pretensió de presentar uns millors resultats a final d'any, justament quan un dels objectius essencials d'aquest any és el control estricte de la inflació.

Aquest, que pot semblar un tema marginal, ja que moltes vegades les diferències són numèricament poc significatives, resulta no obstant ple d'implicacions. En la resposta a la crisi econòmica és molt important conèixer les magnituds dels problemes concrets, i tenir indicadors fiables de la seva evolució. Aquesta és la via per a determinar el grau de recuperació o agreujament de l'economia del país. La no fiabilitat estadística, la possible

manipulació política d'aquestes dades pot convertir-se per ella mateixa, en una possible via de resposta a la crisi i la seva repercussió pública, amb el consegüent benefici polític final.

5. "passar de llarg", "no voler veure"

Com ja se sap, una de les sortides possibles davant la crisi econòmica és l'anomenada economia subterrània, clandestina, o economia no oficial. Aquesta ha estat una de les respostes davant la rigidesa del sistema social i l'excés de càrregues socials, ressuscitant, no obstant, situacions que semblaven superades fa temps. A espanya és notable l'entitat d'aquest tipus d'economia, encara que sigui difícil, per definició, conèixer exactament el volum de la seva activitat. Malgrat això, s'han avançat algunes dades, més o menys fiables. Així, en un informe de la UGT, elaborat a partir d'una enquesta de l'INEM, es deia que l'economia subterrània representa el 24,4% del sector de la construcció, el 20,2% de manufactures, el 18% del comerç, restaurants i hosteleria, i el 12,2% d'altres serveis. Els protagonistes d'aquest tipus d'activitat són treballadors que cobrant l'atur treballen d'una manera fraudulenta, els aturats sense subsidi, els treballadors autònoms en situació irregular. Hi ha determinades zones o localitats del país on el fenomen assoleix gran notorietat com a la indústria del calçat, tèxtil, joguines d'Alacant on es calcula que un 40% de la producció és submergida, o a Sabadell on l'augment del consum privat d'electricitat (necessària per moure els telers familiars) ha crescut en un 34% al davant del creixement del 9% del consum d'electricitat industrial (Dades: El País, 5-5-85; La Vanguardia, 18-8-85).

Al davant d'aquesta realitat l'actitud de l'Administració

ha sigut, en general, de tolerància i comprensió. Alfonso Guerra deia al Maig de 1983: "el combat directe contra l'economia submergida provocaria la destrucció d'una part de la nostra activitat econòmica". Felipe Sáez, subdirector d'Estudis de Llocs i Mercats de Treball del Ministeri de Treball, deia en un informe publicat pel "Círculo de Empresarios" al mes d'Agost del 1985, que: "l'economia submergida representa no només un substitutiu del mercat regular de treball, sino també un complement" i reconeixia que "l'activitat de l'Administració per aturar les activitats submergides és pel moment molt limitada (La Vanguardia, 23-8-85). Aquesta pot ser, doncs, una altra resposta o actitud dels poders públics davant la crisi econòmica i la destrucció de llocs de treball. Sembla que s'és conscient que una lluita oberta contra aquest tipus d'activitat econòmica irregular no perjudicaria al muntant final de la nostra producció, sinò que tornaria insostenible l'actual situació generalitzada de desocupació.

En aquest mateix sentit però en un altre àmbit, podríem esmentar la tolerància més o menys oficial davant la falta de pagament dels impostos d'algunes empreses o la falta de liquidació de les quotes de la Seguretat Social. És evident que existeixen actuacions fiscalitzadores i d'inspecció pel que fa al cas, però sembla també evident que l'esforç de l'Administració no és ni tant entusiasta ni sistemàtic com caldria. No deixa d'existir en aquesta actitud la mateixa voluntat d'evitar un deteriorament més gran dels índex de producció i del nivell d'ocupació.

6. "sacrifici d'avui, benefici del demà"

Aquesta ha sigut també una actitud, una manera de justificar la política de recessió, d'ajust practicada amb constància i

linealitat pel govern socialista. Les grans batalles d'aquests anys, nucleades entorn a la reconversió industrial i la reforma de la Seguretat Social, s'han presentat a l'opinió pública com a sacrificis imprescindibles per un demà millor. L'argumentació ha tingut, a vegades, un caràcter molt global: "el projecte socialista consisteix en crear una economia espanyola amb futur, convertir a Espanya en un país respectat entre els seus i fer-ho en un clima de distensió i pacificació mundial" (J.M. Benegas, op. cit.). O també: "Un govern socialista... està obligat per la lògica de les coses a portar a efecte una reconversió industrial o a procedir a la reforma de la Seguretat Social, ..., doncs aquests sacrificis possibiliten la supervivència de l'economia i ofereixen així un futur al conjunt dels treballadors" ("Els socialistes davant el Primer de Maig", El País, 1-5-85).

Aquesta via de resposta, de justificació d'unes mesures que reconeixen com impopulars, resulta coherent amb un disseny polític de futur que parteix de la hipòtesi de la manca d'alternativa política al govern del PSOE i que suposa la continuïtat en el govern fins al final de la dècada ben bé. Seria en aquesta segona legislatura on podrien recollir-se els fruits d'aquesta política d'austeritat i sacrifici practicada en aquests primers quatre anys. Les quotes d'impopularitat assolides podrien minuar-se o resoldre's amb una política expansiva i de recuperació que reconciliaria al govern i el seu partit amb la seva base social natural.

c) Relació entre les respostes a la crisi econòmica i els grups i interessos socials afectats

1. només amb els afectats directament

Aquesta línia de negociació amb els grups d'interessos realment afectats, permet una major efectivitat posterior de les mesures adoptades i possibilita solucions singularitzades que no serien, en canvi, generalitzables. Aquest ha sigut el cas de la negociació iniciada amb els treballadors afectats per la reconversió. Si bé el govern va ser molt dur en el plantejament general del tema i es va mostrar molt reticent a qualsevol negociació sobre els objectius generals de la reconversió, va admetre, per contra, el tractament específic i singular dels treballadors directament afectats. A aquestes negociacions respon la creació, per exemple, dels "Fondos de Promoción de Empleo", associacions, no lucratives i que actuen com a col.laboradors de l'INE. Com s'assenyala en el decret que els crea (R.D. 335/84, del 8 de Febrer) el seu objectiu és millorar la intensitat de la protecció per desocupació dels treballadors acollits, completant les prestacions bàsiques i complementàries i ampliant la seva durada. Així, els treballadors acollits als FPE tenen garantitzada una percepció, durant tres anys, del 80% de la seva remuneració bruta mitjana obtinguda en els sis mesos anteriors al seu ingrés als FPE. També es concedeixen especials avantatges als majors de 55 anys. D'altra banda, els FPE tenen també com objectiu la recol·locació dels treballadors i la seva readaptació professional, incentivant econòmicament (a través de primes de recol·locació) la creació de nous llocs de treball estables.

Com veiem, es tracta d'una sèrie de mesures especialment dissenyades per afavorir als treballadors sotmesos als plans de reconversió, el que per una part suposa l'altra cara de la moneda de "l'exemplaritat" amb què el govern assumia la reconversió, i per l'altra banda resulta un tractament molt singularitzat d'aquests mateixos treballadors. Com s'ha assenyalat des d'una

perspectiva sindical general: "el seu efecte en zones concretes pot ser discriminatori sobre els treballadors en atur no afectats per la reconversió, i per tant, sense incentius per a la seva col·locació" ("Valoració del R.D. Llei de Reconversió i Reindustrialització", CC.OO., 1984). Per una altra banda, es creen comissions de seguiment dels acords i de relació amb les ZUR creades en aquesta mateixa línia, amb el qual es concedeix als treballadors afectats una certa dosi de control sobre la implementació de les fórmules i projectes de reindustrialització.

2. acords tripartits

Han sigut dos els acords entre el govern, la patronal i els sindicats a Espanya. El primer d'ells, l'ANE, va ser signat pel govern de la UCD, la patronal CEOE i els dos sindicats majoritaris, UGT i CC.OO. Hem esmentat abans la vinculació entre els fets del 23 de Febrer i la signatura de l'ANE. En aquest cas, com a la resta d'acords bilaterals, sindicats - empresaris, la resultant final de l'Acord és significativa pel que respecta a la contenció salarial, en la resta d'objectius plantejats els resultats van ser bastant pobres. L'altra acord tripartit, l'AES, ha comptat amb diferents protagonistes, a l'haver canviat el partit al govern, i al no incloure al sindicat de CC.OO. entre els seus signants finals. En aquest cas, i deixant de costat el fixament del límit d'augment salarial ja clàssic en aquest tipus de conveni des dels atípics Pactes de la Moncloa, el govern socialista pretenia donar una imatge de major capacitat de diàleg i de negociació després d'un any sense cap pacte, i després d'haver iniciat la legislatura amb la posada en marxa d'una política econòmica difícilment catalogable com popular. La mateixa presència de la CEOE, políticament bel·ligerant referent al govern, facili

tava la tasca de consens entre els empresaris sobre les mesures econòmiques del govern, desarmant a l'oposició. Les tensions amb la UGT podien tenir també a l'AES un marc objectiu de plasmació i negociació fora dels canals tradicionals i més "íntims" partit - sindicat.

Les controvèrsies actuals sobre el manteniment de l'AES i sobre la seva possible operativitat reflecteixen fins quin punt és important per al govern mantenir aquesta plataforma objectiva i "noticiable" de negociació permanent amb les forces representatives d'interessos socials que més afectades estan per la política econòmica dels socialistes.

3. estratègia de simulació de diàleg

Un dels temes més constantment present en el desenvolupament de la crisi econòmica a Espanya ha sigut el de la reforma de la Seguretat Social. En els acords tripartits aquest ha sigut un punt permanent. En l'encara vigent AES trobem una comissió tripartita (Govern, CEOE i UGT) "per a la reforma de la Seguretat Social" que devia, teòricament, estudiar els documents i esborranys normatius aportats pel Govern i plantejar propostes que es dreçarien al govern per tal que "aquest pugui tenir-les en compte en els projectes legislatius corresponents". La Comissió va iniciar els seus treballs a l'Octubre del 1984, i al Febrer van rebre l'anomenat "document taronja" on el Govern plantejava les seves propostes de reforma. CEOE i UGT van coincidir en definir el projecte com inconcret. Un mes després, la UGT parlava de "negociació insalvable", a l'entendre que el govern no tenia la més mínima intenció de negociar una reforma global i profunda de la Seguretat Social i només abordava aspectes parcials. Per la seva

part la CEOE manifestava el seu desconcert al no haver rebut cap resposta a les seves propostes entorn al document del govern.

Durant el mes d'Abril, el Consell de Ministres aborda un conjunt de mesures urgents per la "racionalització" de la Seguretat Social, mesures sobre les que la Comissió Tripartita establerta en el marc de l'AES no s'havia pronunciat encara en cap moment. Així, tant la UGT com la CEOE van acusar al govern d'haver incomplert el pacte social de la legislatura: "S'ha robat a la Comissió la discussió de la reforma. Aquest no és el camí per a solucionar els greus problemes de la Seguretat Social d'aquest país" (J.M. Zufiaur, El País, 3-4-85); "La nostra organització denunciarà públicament l'incompliment de l'article 13 de l'AES" (J. Jiménez Aguilar, El País, 3-4-85).

Després d'aprovar la llei on es recollia el retall de les futures pensions malgrat la gran campanya en contra dels dos grans sindicats, el govern considera inútil mantenir la Comissió de l'AES per a la reforma de la Seguretat Social, "davant el nivell de desacord assolit dintre seu ... la Comissió presenta caràcters obvis de paralització dels seus treballs" i això malgrat que, almenys, la CEOE demana la continuació del procés de negociació.

Ens trobem doncs davant un exemple d'aquesta estratègia de simulació de negociació o pacte a la que ja havíem al·ludir. Es planteja la negociació, s'institucionalitza inclús una comissió tripartita però davant el desacord de les altres parts amb els projectes governamentals, l'executiu decideix unilateralment avançar en la plasmació legislativa de la seva posició. L'objectiu era "aparentar" que es negociava, ja que era evident que difícilment el sindicat present a l'AES acceptaria un projecte de retall de les pensions.

4. Altres vies de negociació i acord

Hauríem d'esmentar algunes formes de negociació practicades en aquests anys amb agents representatius d'interessos socials i que no queden reflectides pel que hem dit. Així, al·ludir, simplement, als Pactes de la Moncloa, pacte atípic entre el govern i els partits parlamentaris, fora de les institucions representatives. Els partits jugaven en aquell moment el paper de representants indirectes dels grups de defensa d'interessos socials. PSOE i PCE representaven políticament a les dues grans centrals sindicals, la UCD i AP assumien la defensa d'uns interessos patronals encara no organitzats a la CEDE. Junts firmaven un pacte de contingut molt ampli però en el que van destacar els seus resultats en la contenció de la inflació i en la política de consens constitucional.

Una altra forma de negociació és la que es produeix entre el govern central i els governs autonòmics i municipis. És una negociació en què es discuteix la localització de les ZUA amb els avantatges que porten aparellats, la forma de repartir els fons econòmics previstos a l'AES, o la reducció pressupostària que comporta l'intent de contenir el dèficit públic. En aquest àbit la negociació s'estableix entre àmbits territorials distints de poder, el que també constitueix una forma d'establir acords entre diferents interessos, en aquest cas territorials.

11. RESPOSTES A LA CRISI ECONÒMICA, MECANISMES DE PRESA DE DECISIONS I SITUACIÓ POLITICA

Les diferents respostes que ha meregut el desenvolupament de la crisi econòmica a Espanya té també relació amb els mecanismes de presa de decisions polítiques a l'Estat i la canviant situació política general del país a cada moment.

Així, en el període de govern de la UCD, donada la seva heterogeneïtat política i ideològica que tots coneixem (De Esteban, López Guerra, 1982; Huneus, 1984), hem de parlar més d'un conglomerat de grups o "familias" i personalitats o "barons" que de partit en el sentit unitari i homogeni del terme. Això es manifestava en les relacions entre govern i grup parlamentari, i en general en els mecanismes de presa de decisions. En efecte, existien molts vincles paral·lels entre grups de diputats i els ministres políticament afins, el que redundava amb la falta d'homogeneïtat de criteris en el mateix govern i en el si del grup parlamentari. Per altra banda, al produir-se el repartiment de càrrecs i responsabilitats entre les diferents "familias" del partit això provocava que, per exemple, President del Govern i secretari general del partit no coincidissin, ni tampoc coincidien potser amb la tendència del portaveu en el Congrés, tot això produïa inestabilitats internes evidents.

Si observem l'activitat legislativa en aquest període demanem una constant desconexió interna en el seu desenvolupament. Cada ministre busca al "seu" ponent en el "seu" grup de parlamentaris per tal que defensí un determinat projecte de llei. No es produïen discussions generals entre el govern i el grup parlamen-

tari, precisament per evitar l'aflorament de discrepàncies latents. Sols quan el nivell d'enfrontament afectava la mateixa viabilitat d'un projecte s'iniciava un difícil procés de negociació entre el govern i els parlamentaris del seu mateix partit. Així, per exemple, va ocórrer amb la llei de reforma universitària, la llei del divorci, o els mateixos Pressupostos per al 1981. Al mateix temps, la falta de majoria absoluta a les Cambres obligava a continus pactes o negociacions amb la resta de grups parlamentaris, el que també resultava conflictiu internament, al creuar-se acusacions de debilitat o de realitzar excessives concessions a dreta i esquerra. L'oposició presionava i criticava al govern per la seva incoherència, la seva política vacil·lant, i generava majors problemes interns a la tasca de lideratge d'Adolfo Suarez, encalçat tant des de l'interior del seu partit com per la tasca opositora de desgast.

La situació política caracteritzada per la necessitat de culminar la transició política amb gran prioritat, va trobar en la UCD un prou protagonista adequat. La seva composició política era la plasmació de suports procedents del règim anterior amb voluntat reformista i de l'oposició moderada al mateix. Això va facilitar un canvi de règim pacífic i gradual. La seva mateixa heterogeneïtat propiciava que filtrés i integrés conflictes i maneres de veure les coses que d'una altra forma haurien dificultat la transició. Però això va desencadenar una gran conflictivitat i desgast intern que explica la seva desintegració.

Si tot això ho relacionem amb el tema que ens ocupa, observarem immediatament que l'especial articulació de la UCD i la seva heterogeneïtat política no facilitava ni de bon tros, el dissenyar una resposta coherent i efectiva al davant de la crisi econòmica. La necessitat, primer, de resoldre la transició polític

ca i consensuar la nova Constitució (període 77-79) i l'aparició de tota la conflictivitat interna i la disgregació i incoherència de la seva política després (període 79-82), no van permetre que en aquests anys s'avancés massa (l'excepció seria la contenció de la inflació i la moderació salarial) en la resolució dels problemes estructurals de l'economia espanyola que agreujaven el desenvolupament de la crisi econòmica en el nostre país.

Si ens referim a la política econòmica aplicada, el primer que assenyalarien seria precisament la seva manca de coherència interna i direcció unitaria. El millor qualificatiu per l'àrea econòmica dels diferents governs centristes seria la de "Reino de Taifás". L'evolució cap a la centralització de decisions en aquesta àrea durant els anys de govern de la UCD és evident, però manifesta també serioses deficiències. Poc a poc es va anar impulsant la coordinació horitzontal al Ministeri d'Economia de les diverses parcel·les econòmiques, per sobre dels ministeris verticals que ocupen les mateixes. Però es va mantenir la presència esquinqada d'un Ministre d'Economia i d'un Vice-president per assumptes econòmics. La unificació del Ministeri d'Economia amb el de Comerç, si bé anava en la línia de centralització apuntada va provocar tensions entre els cossos alts de l'Administració que van incidir en els retards de la política d'ajust necessària. Es va mantenir, a més a més, esquinqat sempre el Ministeri d'Economia i Hisenda amb les complicacions evidents per al dèficit públic i amb una nova resultant de dispersió d'esforços. Un apunt més d'aquesta desconexió en la política econòmica serien els enfrontaments entre el Ministeri d'Indústria i la Presidència de l'INI durant l'últim període del govern centrista, una de les manifestacions més espectaculars va ser el projecte Pre-sur.

Amb aquests elements només era possible una política econòmica d'adaptació passiva d'ajust a la crisi, fent recaure l'esforç d'una política monetària restrictiva en el descens del poder adquisitiu dels treballadors i l'augment espectacular de l'atur. La progressiva consolidació de la democràcia va anar significat la crisi definitiva d'un partit nascut en i per a la transició. Es va anar deteriorant la situació econòmica al mateix temps que creixia el poder de l'oposició als ajuntaments, a les Comunitats Autònomes i amb una imatge política de canvi. Les eleccions del 1982 seran, amb el triomf del PSOE, l'autèntica culminació de la transició política, obrint una nova fase en què la "transició econòmica" serà la nova protagonista.

En efecte, l'economia va ser per a bé, primera estratègia coherent i sistemàtica de resposta a la crisi, o per a mal, impopularitat d'algunes de les mesures adoptades, la gran protagonista d'aquesta legislatura socialista. Però no és aquesta l'única variació significativa respecte a l'anterior etapa centrista. El Partido Socialista Obrero Español presenta característiques molt diferents a les de la Unión de Centro Democrático.

El PSOE és, com se sap, un partit de llarga tradició històrica a Espanya, i que, a partir de la seva renovació als anys 70, va saber rejuvenir el seu equip de direcció i posar al dia el seu programa doctrinal, situant-lo en la línia dels moderns i poderosos partits socialdemòcrates europeus. Després del seu gran creixement a la transició, va sorgir la polèmica entorn al caràcter "marxista" o no del partit, enfrontant a "crítics" i a la direcció encapçalada per Felipe González i Alfonso Guerra. Després de l'espectacular dimissió de González en el 28 Congrés del mes de Maig de 1979 i la seva clamorosa reelecció al Setembre del mateix any, el sector "crític" del Partit queda molt debilitat i

la direcció González - Guerra plenament consolidada, tant organit-
zativament com políticament.

L'èxit del PSOE a les eleccions municipals del 1979, i la gran projecció pública de Felipe Gonzalez, i l'alternativa socia-
lista, en el debat de la moció de censura presentada pel grup
parlamentari socialista contra el govern de Suarez, suposen el
preludi dels 10 milions de vots al PSOE a l'Octubre del 1982, amb
el lema del "canvi" com a bandera.

Quan els socialistes accedeixen al govern tenen, doncs, al
seu darrera un partit sòlidament assentat, sense sectors crítics
que puguin destorbar l'estratègia d'una direcció fortament homo-
geneitzada i personalitzada. Gaudeixen, a més a més, de majoria
absoluta a les dues cambres, dominen 12 dels 17 governs autonò-
mics i a les principals ciutats del país, l'alcalde és també so-
cialista. Però es que, a més a més, les eleccions d'Octubre del
1982 van significar la quasi desaparició dels centristes, i una
dràstica reducció del vot comunista, els seus diputats es van
veure obligats a allista-se al grup mixte al no reunir el número
mínim necessari per a formar un grup propi. Així doncs, els so-
cialistes sols tenen a la seva dreta la presència de l'enfortida
Coalició Popular, i a la seva esquerra la presència quasi irrel-
levant políticament (que no sindicalment) dels comunistes.

Però, per una altra banda, és també diferent el mecanisme
de presa de decisions a l'interior del PSOE i del Govern. En e-
fecte, al davant de la dispersió i desconexió interna de la UCD,
el PSOE és un partit fortament centralitzat, a on les figures de
Secretari General i Vice-secretari General de l'Executiva desta-
quen per sobre de tot. Però al mateix temps les persones que ocu-
pen aquests càrrecs, Felipe Gonzalez i Alfonso Guerra, són el

President i el Vice-president del Govern. Com que, a més a més, no hi ha cap coincidència personal entre els ministres del govern i els membres de l'executiva federal del PSOE, es potencia encara més la posició central de Gonzalez i Guerra en el conjunt de relacions polítiques significatives.

Si examinem la relació del govern amb el Parlament i amb el seu grup parlamentari aquest element de centralització decisional queda encara més patent. De la Presidència del Govern, i més concretament del Vice-president Alfonso Guerra, en depèn una Secretaria d'Estat per les relacions amb les Corts i la Coordinació Legislativa. És aquesta Secretaria d'Estat la que centralitza les relacions entre Govern i Parlament, fins al punt que filtra les respostes de cada ministre a les preguntes plantejades pels diversos parlamentaris. És també a través de la mateixa com es produeix la relació entre govern i grup parlamentari en matèria legislativa. Cada projecte de llei del govern és discutit pel Ministre o Ministres interessats i els membres del grup parlamentari especialitzats en aquesta temàtica. D'aquestes reunions celebrades a la seu de l'esmentada Secretaria d'Estat, surt l'acord sobre les esmenes a presentar. En cas de desacord queda, com sempre, obert l'únic canal d'arbitratge acceptat per tots els protagonistes: l'opinió del President o del Vice-president del govern (es calcula que només en el 5% dels casos és necessària aquesta instància arbitral). Aquesta forma de relació entre govern i grup parlamentari es manté a la resta de les fases del procediment legislatiu, disciplinant així al grup parlamentari i assegurant la seva lleialtat, però disciplinant també al govern que no pot disposar lliurement de ponents o esmenes tal com passava a l'època centrista.

De tot això que hem dit val la pena assenyalar el paper cen

tral que juga el govern en aquest entramat de relacions polítiques i més en concret l'alt grau de centralització en la presa de decisions per part del President i Vice-president del govern. Partit, Govern i Parlament troben el seu punt d'intersecció en aquest tàndem de dirigents molt units personalment (Lopez Garrido, 1985).

Si relacionem tot el que hem exposat en relació al govern socialista amb el tipus de resposta a la crisi econòmica plantejada per dit govern, les diferències amb el període centrista són també notables. En efecte, a l'estructurar-se el nou govern es van unificar sota la direcció d'una mateixa persona (Miguel Boyer) els departaments d'Economia, Hisenda i Comerç, situant a persones pròximes als d'Indústria o Treball i Seguretat Social. Aquest "superministre" de l'àrea econòmica comptava amb l'absoluta confiança del President del Govern. La línia econòmica adoptada, que contrastava amb les propostes recollides al programa electoral delPSOE, va començar de seguida a rebre fortes crítiques dels sindicats per considerar el seu contingut com "antisocial". Malgrat totes les crítiques es va mantenir la línia empresa, inclús després de la crisi de govern que, pensada per fer encara més coherent la política del govern, va acabar sorprenentment amb la dimissió del mateix. El seu successor i col.laborador anterior, Carlos Solchaga, no ha variat l'orientació general de la resposta a la crisi, ni inclús els equips tècnics del seu nou Ministeri, esperant potser fer-ho a la nova legislatura. Perquè, en efecte, ningú, ni govern ni oposició, dubten de la continuïtat socialista en el govern després de les properes eleccions generals.

Si a l'anterior etapa centrista la prioritat era política, en aquesta legislatura la prioritat ha sigut la resolució dels

problemes econòmics del país, recolzant-se en l'estabilització democràtica, en els forts suports electorals i parlamentaris, en la falta d'una alternativa política viable a curt termini, i amb la força que el control personal exercit sobre el govern, el partit i el parlament concedeix a la cúspide governamental i socialista. S'ha pogut adoptar una línia econòmica que de fet situa la creació de llocs de treball al final d'una llarga sèrie de resultats o condicions prèvies, sabent que la possible pèrdua de suport social dels treballadors i sectors populars no seria capitalitzat per cap força política, i amb la certesa que per aquesta via ocupaven un espai de centre sense el que resulta, avui per avui, molt difícil governar a Espanya.

12. RESPOSTA A LA CRISI I ESTABILITAT DEL SISTEMA

Podem, a partir del que hem exposat fins ara, corroborar que en les respostes a la crisi econòmica a Espanya han influït en gran manera les coordenades polítiques del moment.

L'escenari polític a l'etapa centrista estava impregnat de fortes dosis d'inestabilitat, sigui per la labor de l'oposició a dreta i esquerra, sigui per la pròpia incoherència i constants tensions internes del partit al govern. Si això en un primer moment va ser matisat per la necessitat d'acabar la transició amb l'elaboració d'una Constitució de consens, el que va permetre inclús articular una certa resposta coherent a la crisi econòmica (Pactes de la Moncloa), posteriorment la situació política plana amb força sobre la línia econòmica de resposta a la crisi, donant una resultant d'adaptació passiva a la mateixa, amb forts

increments d'atur.

Aquesta incapacitat per resoldre els problemes econòmics del país, juntament amb la sensació de desgovern i fractura que viu la UCD, aguditzen encara més aquests elements d'inestabilitat política, contribuint a l'enfortiment de l'alternativa conservadora (Coalición Popular) que expressa amb més coherència els interessos de l'empresariat, i per l'esquerra amb l'irresistible ascensió del PSOE, com única força capaç de governar coherentment i amb autoritat una realitat política i econòmica deteriorada.

Des del 1982, la situació és molt diferent. L'escenari polític espanyol està ocupat bàsicament per dues grans forces, una al govern, amb majoria absoluta al Parlament, domini majoritari a les Comunitats Autònomes, i amb la major quota de poder municipal, aconseguint amb la seva política i imatge ocupar una bona part de l'espai de centre i mantenint una forta influència sindical. Tot això amb un sistema de presa de decisions fortament centralitzat i personalitzat. L'altra gran força política a l'oposició, Coalición Popular, està composta per un conglomerat de grups sota l'hegemonia de Fraga i el seu partit. Presenta problemes d'identificació amb el seu líder (per alguns, un home més del passat que del futur), amb grans dificultats per "fer-se" amb l'espai de centre donada la política socialista, ocupant posicions marginals en altres instàncies territorials de poder i sense capacitat per unificar tota l'oposició al govern socialista.

Al marge només trobem a les minories nacionalistes, fortament implantades en els seus respectius dominis, però o incapaços o bé rebecs a abordar una política d'abast estatal i per tant obligats a entendre's amb el govern (PNV), o amb pretensions de

fer-ho, però sense cap garantia de la viabilitat de la seva pretensió i amb el greu perill d'alienar-se al seu electorat, tant si pacten amb els "populares" com si concedeixen una excessiva atenció a una realitat, la de "Madrid", considerada com a símbol de "l'enemic" natural (CDC). La liquidació de l'espai comunista sembla ja decidida, després de les constants crisis internes, l'únic dubte, ara, està en saber si alguna de les seves "famílies" mantindrà la condició de "parlamentària".

Davant aquest panorama polític, el PSOE sembla gaudir de totes les possibilitats de continuïtat al govern i per tant d'esta bilitat política. I en aquest sentit la línia de resposta a la crisi econòmica que ha seguit no fa sinó reforçar aquesta realitat.

A l'iniciar el seu mandat al govern, els socialistes coneixien ja els resultats de l'experiència d'expansió econòmica dels seus correligionaris francesos. La voluntat de seguir una línia diferent s'observa en la formació de l'equip de direcció econòmica del nou govern, un equip tècnicament ben preparat, amb carisma inclús en els sectors bancaris i amb forts suports a la banca oficial, i amb les esquenes ben cobertes per una direcció política homogènia i fortament centralitzada. La línia adoptada a la política econòmica de resposta a la crisi parteix de la hipòtesi ben recolzada tècnicament tant internacionalment com nacionalment, que només recuperant la inversió privada podrà resoldre's de forma estable la recuperació de llocs de treball. Això exigeix adoptar mesures que afavoreixin els beneficis empresarials, assegurin un clima de confiança, i eliminin els obstacles que la classe empresarial emprà per justificar la manca d'inversió i de creació de llocs de treball. Això implica un grau notable d'enfrontament amb els sindicats, ja que significa de fet ajornar la reso-

lució del problema de l'atur, confiant-lo a una estratègia no controlable, mantenint la contenció salarial, i flexibilitzar el mercat de treball.

Ara bé, aquesta línia, sens dubte difícil i conflictiva referent a la base social "natural" dels socialistes, permet ocupar l'espai d "l'enemic", de "l'alternativa", en la seva vessant sòcio-econòmica, eliminant, doncs, bona part del potencial de l'oposició de centre i dreta. Es poden perdre suports socials des de l'esquerra, però no hi ha força política capaç de capitalitzar la "impopularitat" de les mesures econòmiques després de la "dissolució" de l'espai comunista. Aquesta política del govern genera greus tensions amb els sindicats, però un d'ells està "obligat" per tradició i per necessitat de capitalització de la imatge socialista a mantenir la porta del diàleg oberta amb el govern, mentre que l'altra gran central, CC.OO., no té força política capaç de capitalitzar la seva tasca d'oposició frontal al govern (en aquest sentit, malgrat que CC.OO. torna a ser cada cop més un moviment sòcio-polític, no aconsegueix capitalitzar esforços com el de la "vega general" del passat mes de Juny).

Deia Aranguren fa poc: "L'esquerra ha governat com ho hauria fet la dreta. (Evidentment simplifico, però, en el més decisiu, és cert el que acabo de dir). Del que resulta una doble paradoxa: en primer lloc, que l'esquerra deixa de ser-ho en efectiu i que, amb la crisi del PC ... Espanya s'ha quedat sense esquerra. I en segon lloc, la dreta, al ser complert per l'esquerra nominal el seu programa, es buida de contingut, privada de la raó de ser, ... , i té que limitar-se a la vociferació retòrico-demagògica" (Aranguren, 1985). Deixant a un costat la possible simplificació polèmica de tals asseveracions, el cert és que l'estratègia a mig termini dels socialistes parteix de la hipòtesi

de la continuïtat política, i per tant de la continuïtat de la seva política econòmica. I això, ja que si se segueix una política econòmica com la mantinguda fins ara, es debilita notablement la possibilitat d'alternativa pel centre o la dreta al govern, i per tant s'aconsegueix el que està a punt de succeir, iniciar una segona legislatura previsiblement amb resultats electorals molt semblants. Garantitzada la continuïtat política i confiant que la línia de recuperació econòmica funcioni, això permetria abordar amb majors alegries expansionistes i de desenvolupament social u nes noves eleccions a finals de la dècada dels vuitanta. Amb la recuperació econòmica s'obriran més opcions i això permetrà una més clara diferenciació dels partits de centre i dreta, i una mi llor imatge davant l'electorat "natural" dels socialistes.

En definitiva, la resposta a la crisi econòmica exigeix es tabilitat política per aconseguir recollir fruits de recuperació, la mateixa línia de resposta escollida garanteix aquesta estabi litat política. Si té èxit, l'estratègia de recuperació econòmica a mig termini, això redundaria a la vegada en la pròpia conti nuïtat política, tancant-se així el cercle.

Però aquesta continuïtat, aquesta voluntat de durar, es manté bàsicament en l'objectiu que el país "funcioni", sigui "go vernable", "s'estabilitzi". Tenint a l'horitzó, doncs, un únic "projecte de modernització més enllà dels avatars quotidians" (J. M. Benegas). És evident que el temps té en ell mateix un valor polític. I ser capaç de continuar al poder és la condició per qualsevol projecte. Però paral·lelament, la manca d'objectius que "desbordin" o que "enalteixin" aquest horitzó, "tecnocràtic" per a alguns, "realista" per als altres, si bé resulta coherent amb la vocació de perdurabilitat, resulta també demostratiu de

la incapacitat o de la dimissió davant un projecte més global de transformació social i de participació democràtica.

Barcelona, desembre 1985

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMATO; Giuliano, 1983: Democrazia e redistribuzione. Un sondaggio nel welfare statunitense, Il Mulino, Bolonia.
- ANTON, José Antonio, 1984: "Contenido y significado del AES" a Los ajustes de la economía española, Papeles de Economía Española, nº 21, Madrid.
- ARIZA; Julian, 1984: "Un pacto antisocial", El País, 26/7/84
- ARGANDONA, Antonio, 1984: "Regularización y liberalización de la economía española" a Los ajustes..., op. cit.
- BENEGAS, Jose Maria, 1985: "Sobre la modernización de España" a, El País, 21/7/85.
- BERGER, Suzanne, 1983: L'organizzazione degli interessi nell'Europa Occidentale, edició a càrrec de, Il Mulino, Bolonia.
- BOBBIO, Norberto, 1984: Il futuro della democrazia, Einaudi, Turín, (existeix una versió en castellà publicada per Plaza y Janés, Barcelona, 1985.)
- BOWLES, s., 1984: "Política económica en la era postkeynesiana" a Los ajustes..., op. cit.
- BOYER, Miguel, 1985: entrevista a Diario16, 21/4/85.
- CAMPELLI, Marco, 1985: "Amministrazione e interessi organizzati nell'ordinamento italiano" comunicació presentada a les III Jornades Jurídiques de la Fac. de Dret, Lleida, Univ. de Barcelona, 9-10 Maig

- CASTELLS, Antoni, 1984: "Crisi econòmica i Estat del Benestar", comunic. presentada a la "Trobada dels economistes catalans sobre la intervenció pública en l'activitat econòmica". Sant Feliu de Guixols, 14-15 Setiembre.
- CAZZOLA, Franco, 1984: "Política, intereses y reducción de los recursos consideraciones sobre el caso italiano" a la Revista de Estudios Políticos, nº8, Madrid.
- CÍRCULO DE EMPRESARIOS, 1984: "La reconversión industrial: un posible análisis" a Los ajustes..., op. cit.
- CUERVO, Alvaro, 1984: "El ajuste de la empresa pública: un tema pendiente" a Los ajustes..., op. cit.
- DAHL, Robert, 1967: Pluralist democracy in the United States: Conflict and consent, Rand and McNally, Chicago.
- DAHRENDORF, Ralph, 1984: Al di là della crisi, Laterza, Bari.
- DAMGAARD, Erik; GERLICH, Peter;
- RICHARDSON, Jeremy, 1984: "New challenges and policy change in Western Europe", Research Proposal en el marc del European Consortium of Political Research.
- DE LA DEHESA, Guillermo, 1984: "Desequilibrios y ajustes del sector exterior de la economía española" a Los ajustes..., op. cit.
- DE ESTEBAN, Jorge i
- LOPEZ GUERRA, Luís, 1982: Los partidos políticos en España

- ña, Planeta, Barcelona.
- DONGES, Juergen B., 1984: "La insuficiencia de la productividad en la economía española" a España: un presente para el futuro, Planeta, Barcelona.
- EDELMAN, Maurice, 1971: Politics as symbolic action: mass arousal and quiescence, Academic, NY
- FINA SANGLAS, Luís, 1984: "La flexibilización de los mercados de trabajo" a España 1984: un balance, Revista Economistas nº 11, Col. Econ. Madrid.
- FRIEDMAN, Milton i Rose, 1985: "Constitutional amendment to limit the growth of spending" a Control of Federal Spending, Academy of Political Science, Nova York.
- FUENTES QUINTANA, Enrique, 1982: "Prologo" a Deficit Público y crisis económica de M.J. Lagares, Inst. de Estudios Económicos, Madrid.
- 1983: "La prioridad política de la economía en la economía española" a Recesión naturalaleza y opciones, Pensamiento Iberoamericano, nº3, ICI, Madrid.
- 1985:"La ley de Schmidt" a El Correo Catalán, 24/2/85, Barna
- FUENTES QUINTANA, Enrique;
- REQUEIJO, Jaime, 1984: "La larga marcha hacia una política económica inevitable", Los ajustes...

- GARCIA COTARELO, Ramón, 1985: "Socialidad y sociologismo del Estado. Apuntes para una consideración del estado Social de Derecho" a Problemas actuales del Estado Social y Democrático de Derecho, Universitat d'Alacant.
- GARCIA DE BLAS, Antonio, 1984: "La reforma del sistema de pensiones en España" a España 1984. Un balance, op. cit.
- GARCIA DE BLAS; Ant.
- GONZALO, Bernardo, 1984: "Seguridad Social y crisis económica. Su evolución entre el ANE y el AES" a Los ajustes..., op. cit
- GARCIA DELGADO, José Luis, 1982: "Prólogo" a Economía Española 1960-1980 de J.A. Martínez i d'altres, Hermann Blume, Madrid
- 1983: "Crisis económica y transición en España: 1973-1982" a Recesión: naturaleza y opciones, op. cit
- GARCIA PELAYO, Manuel, 1977: Las transformaciones del Estado contemporáneo, Alianza Ed., M.
- GUERRA ALFONSO; 1984: "Prólogo" a La transición política, Tecnos, Madrid, de Raul Morodo.
- GUINDAL, Mariano, 1984: "La instrumentalización política rodea el logro del nuevo pacto español" a La Vanguardia, Bar. 13/10/84
- GUSTAFSSON, Gunnel;
- RICHARDSON, Jeremy, 1979: "Concepts of rationality and the policy process" a European Jour-

nal of political Research, Vol
7, nº4, Essex.

- HABERMAS, Jurgen, 1973: Prassi politica e Teoria critica della società, Il Mulino, Bologna.
- HESSE; Konrad, 1983: Escritos de Derecho Constitucional, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid.
- HUNEEUS; Carlos, 1984: "UCD" voz en Diccionario del sistema político español, Akal Editores.
- KALDOR, Nicholas, 1983: The economic consequences of Mrs Thatcher, Duckworth, Londres.
- LAGARES, Manuel J., 1982: Deficit Público y crisis económica, Instituto de Estudios Económicos, Madrid.
- LOPEZ ARANGUREN; José Luis, 1985: "Reflexión política-filosófica sobre 1984" a Anuario El País 1985. Ediciones El País, Madrid.
- LOPEZ GARRIDO, Diego, 1985: "Gobierno y Parlamento: Dos modelos de relaciones internas (UCD y PSOE) a El Gobierno en la Constitución Española y en los Estatutos de Autonomía, Diputació de Barcelona.
- LOWELL HARRISS, CHRIS, 1985: Control of Federal Spending, editat per, Academy of Political Science, Nova York.
- LUHMANN, Niklas, 1983: Teoria politica nello stato del Benessere, Franco Angeli, Milà.
- LUDEVID, Manuel, 1982: "Las relaciones laborales en España de la transición: 1975-1981" presentat a Southern European Fellowship Conference, Ford Foundation, Castel-

gandolfo, 25-27 de Març.

1985: La situació del sindicalisme a Espanya, Fundació Bofill, Barcelona.

LUDEWID, Manuel;

SERLAVOS, Ricard; 1985: "El Fomento del Trabajo Nacional" a Empresarios, sindicatos y marco institucional, Papeles Ec. Española, nº22, Cof. Cajas Ahorro, Madrid.

MALO de MOLINA, José Luís, 1984: "Distorsión y ajustes del mercado de trabajo español" a Los ajustes..., op.cit.

1985: "Coherencia del sistema de relaciones industriales y eficiencia del mercado de trabajo", a Empresarios...

MARAFFI, Marco, 1981: La società neocorporativa, ed. a càrrec de, Il Mulino, Bolonia.

MARTIN URIZ, Ignacio, 1981: Crisis Económicas del Siglo XX, Salvat, Barcelona.

MARZAL, Antonio, 1985: "Actitudes empresariales y actitudes de los empresarios" a Empresarios..

MARTINEZ SERRANO, J.A i

d'altres, 1982: Economía española 1960-1980, Hermann Blume, Madrid.

MISHRA, Ramesh, 1984: The Welfare State in crisis, Wheatsheaf Books Brighton.

MULLER, Pierre; SAEZ, Guy, 1984: "Neo-corporatisme et crise de la representation" presentat al Segon Congrés Nacional de la Association Française de Science Politique, Grenoble, 25-28 de Gener.

O.C.D.E., 1981: L'Etat protecteur en crise, OCDE, París.

- OFFE, Claus, 1984: Contradictions of the Welfare State, Hutchinson, Londres.
- PAMPILLON, Rofael, 1984: "La balanza española de royalties: asistencia técnica y bienes de equipo" a Los ajustes... op. cit.
- PAPERS, revista de Sociologia, 1983: Neocorporatisme, Universitat Autònoma de Barcelona, Ed. 62.
- PEREZ DIAZ, Victor, 1984: "Gobernabilidad y mesogobiernos. Autonomías regionales y neocorporativismo en España" a Los ajustes..., op. cit.
- 1984b: "Políticas económicas y pautas sociales en la España de la transición: la doble cara del neocorporativismo" a España: un presente para un futuro, op.cit.
- 1985: "Los empresarios y la clase política" a Empresarios..., op.cit.
- PORTANTIERO, Juan Carlos, 1984: "La democratización del Estado" a La reconstitución del Estado, Pensamiento Iberoamericano, nº5a, ICI, Madrid.
- R.E.I.S., 1984: "La imagen del sistema de partidos" encuesta del Centro de iNvestigaciones Sociales, publicada a Revista Española de Investigaciones sociales, nº28, des., CIS, Madrid.
- RICHARDSON, Jeremy; GUSTAFFSON, Gunner; JORDAN, Grant, 1982: "The concept of Policy Style" a Polvci Styles in Western Europe, edit. per J. Richardson, Allen and Unwin, Londres.

- RICHARDSON, Jeremy: "Convergent Policy Styles in Europe?" a Policy Styles in Western Europe, op.cit.
- RIJNEN, Harry, 1985: "La CEOE como organización" a Empresarios..., op.cit.
- ROCA JUSMET, Jordi, 1983: "Neocorporatisme a l'Etat Espanyol postfranquista 1977-1983" a Papers, op.cit.
- ROJO, Luis Angel, 1982: "Sobre el estado actual de la macroeconomía" a El retorno de la ortodoxia, Pensamiento Iberoamericano, nº 1, ICI, Madrid.
- 1984a: "El deficit público" a Los ajustes...
- 1984b: "La economía ante dos crisis" a Los ajustes... op.cit.
- ROJO, Eduardo, 1985: "Crisis económica y medidas de fomento de empleo" a Treball i atur, Esc. de Mandos Intermedios, Barcelona.
- ROJO, Eduardo; PEREZ
- AMOROS, Franc., 1984: AES. Estudio Introductorio, Facultat de Dret, Barcelona.
- ROSANVALLON, Pierre, 1981: La crise de l'Etat providence, Seuil, París.
- SARGADOY, Juan Antonio, 1984: "Apuntes breves sobre el AES" a Los ajustes..., op.cit.
- SCMITTER, Philippe;
- LEHMBRUCH, Gerhard, 1979: Trends towards corporatist intermediation, SAGE Londres
- 1984: La politica degli interessi nei paesi industrializzati, Il Mulino, Bolonia
- SEGURA, Julio, 1983: "Crisis y estructuras alternativas: El caso español" a Recesión..., op.cit.

- SERVICIO ESTUDIOS del Banco Urquijo, 1982: La economía española en la década de los 80, Alianza Ed., Madrid.
- SEVILL, José Victor, 1984: "La política económica en 1984" a España 1984. Un Balance, op.cit.
- 1985: Economía Política de la crisis española, Crítica, Grijalbo, Barcelona.
- SARTORIUS, Nicolás, 1984: "¿Por qué no al AES?" a El País 25 d'Octubre.
- THUROW, Lester C., 1982: "Senza Keynes" a Laboratorio Politico, nº1, Einaudi, Torí.
- TOHARIA CORTES; Luís, 1984: "La evolución de los salarios y los costes laborales en 1984" a España 1984..., op.cit.
- WILDARSKY, Aaron, 1985: "Equality, spending limits and the growth of government" a Control of Federal..., op.cit.
- ZABALZA, Antoni, 1985: "Desindustrialització i política industrial: el cas català" a Desindustrialització a Catalunya: Causes i propostes de futur, Col.legi d'Economistes de Catalunya, Barcelona.
- ZUFIAUR, José ma, 1985: "El sindicalisme español en la transición y en la crisis" a Empresarios...
- MINISTERIO ECONOMIA Y HACIENDA, 1985: Programa económico a medio plazo 1984-1987, Secret.General Economía y Planif., Mº Econ. y Hacienda, Madrid.